

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**19. YÜZYIL İZMİR LEVANTENLERİ VE KENT MORFOLOJİSİNE
ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

HAZIRLAYAN

İLAYDA GÜRHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA - 2022

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**19. YÜZYIL İZMİR LEVANTENLERİ VE KENT MORFOLOJİSİNE
ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

HAZIRLAYAN

İLAYDA GÜRHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞLA CANER YÜKSEL

ANKARA - 2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde İlayda GÜRHAN tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 23/08 /2022

Tez Adı: 19.Yüzyıl İzmir Levantenleri ve Kent Morfolojisine Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Tez Jüri Üyeleri

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Çağla CANER YÜKSEL, Başkent Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Özgür YAKIN, Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Ceren KATIPOĞLU ÖZMEN, Çankaya Üniversitesi

ONAY

Prof. Dr. Ömer Faruk ELALDI

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 31/08/2022

Öğrencinin Adı, Soyadı: İlayda GÜRHAN

Öğrencinin Numarası:21910401

Anabilim Dalı: Mimarlık Anabilim Dalı.

Programı: Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Çağla CANER YÜKSEL

Tez Başlığı: 19.Yüzyıl İzmir Levantenleri ve Kent Morfolojisine Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 111 sayfalık kısmına ilişkin, 31 / 08 / 2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'dır. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: 31/ 08 / 2022

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Dr. Öğr. Üyesi Çağla CANER YÜKSEL

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirleme aşamasından tezimi tamamlama aşamasına kadar çok katkıda bulunan, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, beni doğru yönde yönlendiren ve destekleyen tez danışmanı hocam Dr. Öğr. Üyesi Çağla CANER YÜKSEL’e, en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan maddi manevi destekleyen annem Harita Müh. Hülya GÜRHAN ve babam Makine Müh. Sezai GÜRHAN’a çok teşekkür ederim.

Bu çalışmanın sonuca ulaştırılmasında desteği ve yardımları için arkadaşım Gül ŞAKI’ ya teşekkür ederim.

ÖZET

İlayda GÜRHAN

19. YÜZYIL İZMİR LEVANTENLERİ VE KENT MORFOLOJİSİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

2022

19. yüzyıl İzmir kentinde Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Levantenler gibi farklı etnik gruplar barınmaktadır. Bu farklı etnik gruplar kimlik yapıları ve kökenleriyle asimile olmadan varlıklarını sürdürmüşler, kent morfolojisine kendi kültürlerini yansıtmayı başarmışlardır. Kentte büyük ölçüde söz sahibi olan Levantenler kentin fiziksel yapısının biçimlenmesinde büyük rol oynamıştır. İzmir’e gelmelerinin en temel sebebi ticaret hacmi istemi ve pazar arayışı olan Levantenler İzmir’de ticaret hacmini büyütmüş, ekonomik hayatı olumlu yönde etkileyerek kenti dünyanın önemli liman kentlerinden birine çevirmişlerdir. Levantenlerin kıyı şeridinde olan Frenk Mahallesi olarak bilinen bu bölgeye yerleşme sebepleri ticaret bölgesinin, limanın burada olması ve kent ticaretini elinde tutmak istemeleri, ayrıca etnik ve sosyal olarak farklı oldukları Osmanlı toplumundan bağımsız olmak istemeleridir. Kendi yaşam tarzlarını hem estetik değerler hem de işlevsel olarak yapılarına da yansıtmışlardır. Bu yapılar, Levantenlerin kökeni Avrupa’da baskın olmuş mimari anlayış ve yaklaşımların yansmasıyla inşa edilmiştir.

19. yüzyıl İzmir kentinin mekânsal dönüşümünde Levanten kültürünün etkisini inceleyen ve Levanten kültürün kentin fiziksel biçimlenmesindeki izlerini süren bu tez çalışması esas olarak kentsel morfolojinin araştırma yöntemlerini kullanmıştır. Bu araştırma şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak İzmir’de fiziksel yapının biçimlenmesinde Levanten kültürünün etkisini makroformdan başlanarak mikroforma kadar incelenmiştir. Bu kapsamda üst ölçekten alt ölçeğe kent formu, Levanten Mahallesi, Levanten yapıları olmak üzere bir inceleme ile Levantenlerin İzmir kent morfolojisine etkisi irdelenmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyılın başına tarihlenen kent haritaları ve planlarına dayalı çözümlemeler kronolojik olarak karşılaştırılıp değerlendirilmekte ve İzmir’in mekânsal gelişim ve değişimi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Levanten; İzmir; Kent Morfolojisi; Kültür.

ABSTRACT

İlayda GÜRHAN

A STUDY ON 19th CENTURY İZMİR LEVANTINES AND THEIR EFFECTS ON URBAN MORPHOLOGY

BAŞKENT UNIVERSITY INSTITUTE OF NATURAL SCIENCES

DEPARTMENT OF ARCHITECTURE MASTER'S PROGRAM

2022

The 19th century city of İzmir accommodated different ethnic groups such as Turks, Greeks, Armenians, Jews and Levantines. These different ethnic groups have continued their existence without assimilation with their identity structures and origins, and have succeeded in reflecting their own cultures in the morphology of the city. Levantines, who had a great say in the city, played a major role in shaping the physical structure of the city. Levantines, whose main reason for coming to İzmir is the demand for trade volume and the search for a market, increased the trade volume in İzmir and transformed the city into one of the most important port cities of the world by positively affecting the economic life. The reason why the Levantines settled in this area, which is known as the Frenk Mahallesi, which is on the coastline, is that the commercial area, the port is here and they want to keep the city trade, and they also want to be independent from the Ottoman society, which they are ethnically and socially different from. They have reflected their own lifestyles on their structures, both aesthetically and functionally. These structures were built with the reflection of the architectural understanding and approaches that were dominant in Europe, the origin of the Levantines.

This thesis study, which examines the effect of Levantine culture on the spatial transformation of the 19th century city of İzmir and traces the traces of Levantine culture in the physical formation of the city, mainly used the research methods of urban morphology. This research, unlike the studies done so far, examined the effect of Levantine culture on the shaping of the physical structure in İzmir, starting from macroform to microform. In this context, the effect of Levantines on İzmir's urban morphology is examined with an examination from upper scale to lower scale, including the city form, Levantine District, and Levantine structures. Analyzes based on city maps and plans dated to the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century are compared and evaluated chronologically, and the spatial development and change of İzmir is discussed.

Keywords: Levantine; İzmir; Urban Morphology; Culture.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Amacı.....	1
1.2 Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3 Çalışmanın Yöntemi ve Yararlanılan Kaynaklar	3
1.4 Literatür Taraması ve Alana Katkı	4
1.5 Çalışmanın Yapısı	5
2. İZMİRİN TARİHÇESİ	7
2.1 İzmir'in Kuruluşu.....	7
2.2 İzmir'in Yeniden Kurulması.....	10
2.3 Roma İmparatorluğu Devrinde İzmir	12
2.4 Bizans Devrinde İzmir	14
2.5 Çaka Beyliği ve Bizans Dönemi	17
2.6 Aydınoğulları Dönemi	17
2.7 Osmanlı Devrinde İzmir	19
2.8 Cumhuriyet Devrinde İzmir	25
3. LEVANTENLER	27
3.1 Levanten ve Frenk Kavramı	27
3.2 Levantenlerin Kökenleri ve Ait Oldukları Kimlik Yapısı	29
3.3 İzmir'de Levanten Toplumun Oluşumu ve Gelişimi.....	30
3.4 İzmir'de Levanten Yaşam	33
3.5 İzmir'de Levantenlerin Yaşama Alanları.....	37
4. KENT MORFOLOJİSİNE ETKİ.....	44
4.1 Kent Morfolojisi Araştırmaları	44
4.2 İzmir Kent Morfolojisi	45
4.3 İzmir 1856 Storari Planı ve Frenk Caddesi.....	48
4.4 İzmir 1876 Saad Planı ve Rıhtım Projesi.....	51

4.5.	1885, 1892-95, 1895 ve 1902 Haritaları	54
4.6.	1905 Baedeker's Haritası	59
4.7.	İzmir Kenti Silüeti	62
4.8.	Levanten Yapıları:	64
4.8.1.	Eğlence Yapıları:	65
4.8.1.1.	Kraemer Tiyatrosu:	65
4.8.1.2.	Pathe Sineması:	68
4.8.2.	Levanten Kulüpleri:	72
4.8.2.1.	Sporting Kulübü	72
4.8.2.2.	Avcılar Kulübü	75
4.8.3.	Konaklama Yapıları:	79
4.8.3.1.	Grand Huck Hotel	79
4.8.3.2.	Hotel Smyrna Palace	83
4.8.3.3.	Grand Hotel Kraemer Palace	86
4.8.4.	Konut Yapıları:	89
4.8.5.	Değerlendirme	91
5.	SONUÇ	95
6.	KAYNAKLAR	99

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1. İzmir Levanten Yapıları	893

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Antik çağda İzmir.....	8
Şekil 2.2. Bayraklı'nın kentteki konumu.....	9
Şekil 2.3. Eski İzmir Kent Maketi (4)	10
Şekil 2.4. Kadifekale'nin kentteki konumu	11
Şekil 2.5. Roma Dönemi İzmir (11)	13
Şekil 2.6. Roma dönemi İzmir yerleşim alanı	13
Şekil 2.7. Bizans Dönemi İzmir 11. yüzyıl öncesi (11).....	15
Şekil 2.8. Bizans dönemi İzmir yerleşim alanı	15
Şekil 2.9. 13. ve 14. Yüzyılda İzmir (15)	18
Şekil 2.10. 17. Yüzyıl'da Liman Kalesi (11)	20
Şekil 2.11. 17.yüzyıl İzmir yerleşim alanı.....	20
Şekil 2.12. 18. yüzyıl İzmir yerleşim alanı.....	22
Şekil 2.13. İzmir haritasında İzmir dönemlerinin yerleşim alanları	24
Şekil 2.14. 1930 İzmir Kent Planı (20).....	26
Şekil 3.1. 19. Yüzyıl sonunda kent merkezinde bulunan sosyal kulüpler ve tiyatrolar.	34
Şekil 3.2. 19. Yüzyılın ortasında İzmir. Mahalleler ve kent dokusu:	38
Şekil 4.1. İzmir ve Çevresi, Kaptan Richard Copeland, 1834.....	47

Şekil 4.2. Sultan Abdülmecid'e İthaf Edilen Mühendis Luigi Storari'nin İzmir Planı	48
Şekil 4.3. Levanten Mahallesi Yerleşim Dokusu, Altlık: İzmir Planı, Luigi Storari	49
Şekil 4.4. Frenk Caddesi 1876 öncesi (56).....	51
Şekil 4.5. İzmir Planı, Dr. Lamec Saad, 1876	52
Şekil 4.6. Punta ve Rıhtım'daki Yerleşim Dokusu	53
Şekil 4.7. Atlı tramvay, Bella Vue, 1895	53
Şekil 4.8. 1885 Demetrius Georgiades haritası (20).....	55
Şekil 4.9. 1892-95 Brockhaus haritası (20)	56
Şekil 4.10. 1895 Murrays Handbook (20)	57
Şekil 4.11. 1902 Meyers Leipzig haritası (20)	58
Şekil 4.12. 1905 Baedeker's Haritası (20)	59
Şekil 4.13. Storari- Saad-Baedeker's Haritaları'nın Karşılaştırılması. (2).....	61
Şekil 4.14. Geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl silüetleri. Altlık olarak (59).....	63
Şekil 4.15. 1905 tarihli İzmir Goad sigorta planı, bugünün haritası ve kordon silüeti.....	64
Şekil 4.16. 20. yüzyıl başları, İzmir rıhtımından bir görüntü	66
Şekil 4.17. Kraemer Tiyatrosu (60).....	67
Şekil 4.18. Kraemer Tiyatrosu (60).....	67
Şekil 4.19. Pathe Sineması (60).....	68

Şekil 4.20. Pathe Sineması (60).....	69
Şekil 4.21. İzmir Tiyatrosu, (Eryeşil & Çıldır, 2020)	70
Şekil 4.22. İzmir Tiyatrosu (60)	71
Şekil 4.23. İzmir Tiyatrosu (60)	72
Şekil 4.24. 20. yüzyıl başlarında Sporting Kulüp. (61)	73
Şekil 4.25. 20. yüzyıl başlarında Sporting Kulüp' te düzenlenen karnaval	74
Şekil 4.26. Sporting Kulüp (60)	75
Şekil 4.27. Sporting Kulüp (60)	75
Şekil 4.28. İzmir, 19. yüzyıl sonları, Gallazio Caddesi'ndeki Avcılar Kulübü (61).....	76
Şekil 4.29. Avcılar Kulübü (60)	77
Şekil 4.30. Avcılar Kulübü (60)	78
Şekil 4.31. Avcılar Kulübü (60)	79
Şekil 4.32. İzmir Rıhtımı ve Grand Huck Otel, 19. yüzyıl. (61)	80
Şekil 4.33. İzmir Rıhtımı ve Grand Huck Otel, 19. yüzyıl. (61)	81
Şekil 4.34. Grand Huck Otel (60).....	82
Şekil 4.35. Grand Huck Otel (60).....	82
Şekil 4.36. Hotel Smyrna Palaca ve Grand Huck Hotel, Rubellin, 1890 (59)	83
Şekil 4.37. Hotel Smyrna Palace, Rubellin, 1900 (59).....	84

Şekil 4.38. Hotel Smyrna Palace (60)	85
Şekil 4.39. Hotel Smyrna Palace (60)	85
Şekil 4.40. Kraemer Palace, Üç Katlı İken, Rubellin, 1880 (59)	86
Şekil 4.41. Kraemer Palace, Dört Katlı İken (61)	88
Şekil 4.42. Grand Hotel Kraemer Palace (60)	88
Şekil 4.43. Grand Hotel Kraemer Palace (60)	89
Şekil 4.44. Bella-View 19. yüzyılın sonları (61)	89
Şekil 4.45. Arka bahçeye uzanan servis birimlerinin olduğu plan tipleri ve cepheleri	90
Şekil 4.46. İzmir, Punta 1880 civarı (59)	91

1. GİRİŞ

İzmir şehri kurulduğu dönemden günümüze kadar Anadolu'nun en önemli liman şehri olma özelliğini hep korumuştur. Körfezde birleşen derelerin getirdiği toprak sayesinde tarım arazilerinin verimliliğinin yüksek olması, dış etkilerle olabilecek saldırılara coğrafi olarak konumunun savunma kolaylığı oluşturmaması, doğal liman şehri olması gibi özellikleri ile toplumun en önemli beklentilerine cevap verebilmesi yerleşimin hızla gelişmesinde büyük rol oynamıştır. İzmir, tarih boyunca önemini hep koruduğundan çok sayıda savaş görmüştür. Bunun sonucunda da farklı kültürlerle ve farklı topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Şehir, yaşanan doğal afetler ve yapılan savaşlar sebebi ile süregelen bir yıkım ve onarım süreci geçirmiştir. Şehir üzerine şehir inşa edilirken, tarih üzerine tarih yazılmıştır. Sonuç olarak yıkımlar ve ardından gelen onarım inşalarından dolayı katmanlı, farklı tarihi dönemlerde ev sahipliği görevini üstlenen şehirde anıların, yaşam tarzlarının ve tarihin izlerini araştırmak zor olmaktadır. 14. yüzyıla gelindiğinde Müslüman Türklerin Kadifekale yamaçlarında yaşaması, Limankale içerisinde Hristiyanların yaşayıp birbirlerine fazla karışmayıp ayrı yaşayışlar sürmesi ile 20. yüzyılın başına kadar toplulukların değişmeyen şehir kimliğinin temelleri oluşmuştur. İzmir, özellikle 19. yüzyılda ticaretle zengin, kozmopolit, büyük bir kent olarak hızla yükselmiş ve Akdeniz'in en önemli liman şehirlerinden biri haline gelmiştir. Şehirde bulunan farklı etnik gruplar birbirine çok fazla karışmadan ve asimile olmadan varlıklarını sürdürmüşlerdir, bunun neticesinde aynı şehir içinde birbirilerinden birçok farklı özellikle ayrılan farklı şehirli kimlikleri gelişmiştir. İzmir'de yaşayan bu farklı gruplar şehrin morfolojik yapısının şekillenmesinde en önemli faktörlerden biri olmuştur.

1.1 Çalışmanın Amacı

19. yüzyıl İzmir kentinde başta Türkler olmak üzere, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Levantenler gibi farklı etnik gruplar barınmaktadır. Bunlar arasında İzmir'deki Levantenlerin tarihi ve kökeni 13. ve 14. yüzyıl itibarıyla genel olarak ticaret faaliyetleri yürütmek üzere kente gelen Hristiyan Avrupalılara kadar uzanmaktadır. 19. yüzyıl İzmir'inde ise Levantenler, kentte önemli bir konuma sahip olmakla beraber dikkate değer ekonomik gücü de ellerinde bulundurmaktadır. Günümüz Kordon bölgesinde geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl kıyı boyunca yerleşmiş olan Levantenler özellikle 1856'da verilen mülk edinme hakkı ile kentte daha kalıcı izlerini bırakmış, kamusal yapılar ölçeğinde büyük yatırımlar yapmış ve böylelikle kent morfolojisine kendi kimliklerini yansıtmışlardır. Kent

ölçeğinden, bina ölçeğine kadar bu kimlik okunabilmektedir. Rıhtımın inşasından itibaren kıyıda inşa edilen yani yapılar neticesinde ise silüette okunan ve kentin bir kısmına hâkim olan Levanten Mahallesi bir Avrupa kenti halini almıştır. Bu çalışmanın amacı; kent ölçeğinden başlayarak, mahalle ve yapı ölçeğine kadar Levantenlerin, İzmir'in fiziksel yapısının oluşum ve gelişim sürecindeki rolünü araştırmaktır. Aynı zamanda İzmir'in mekânsal dönüşümünün özellikle Levantenlerin yaşam çevrelerine ve yapılarına odaklanarak izini sürmektir [1].

1.2 Çalışmanın Kapsamı

İzmir'in mekânsal gelişim ve dönüşümünde Levantenlerin etkisini araştıran bu çalışma, ağırlıklı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak erken 20. yüzyıla yoğunlaşmaktadır. Denilebilir ki, İzmir kent formunun biçimlenmesinde en etkili girişimler 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla başlamış, planlama hareketleri, demiryolu hattı ve istasyonun inşası ve rıhtımın inşasıyla hız kazanmıştır. Bu zaman aralığı aynı zamanda Levantenlerin de kentte en etkili, güçlü oldukları döneme karşılık gelmektedir. İzmir'in kozmopolit nüfusunun dikkate değer bir bileşeni olan ve sosyal, kültürel anlamda Batılı eğilimleri ve yaşam tarzlarıyla farklılaşan Levantenler, yaşadıkları mekânların ve kentin biçimlenmesinde etkili olmuşlardır. Bu çalışma kent ölçeğinden başlayarak, mahalle ve son olarak yapı ölçeğinde mekânın biçimlenmesine Levantenlerin etkisini irdelemektedir.

Bu kapsamda en erken 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen kent harita ve planlarından başlayarak kentin makroformu incelenmiştir. Levantenlerin kent içinde yerleşim alanları olan Frenk Mahallesi ve etrafındaki yerleşim yerlerine odaklanılmıştır. Daha sonrasında mahalle ölçeğinden yapı ölçeğine geçilmiş, rıhtım ve kıyı boyunca özellikle Levantenler tarafından oluşturulmuş yapılar, diğer bir deyişle Levanten kültürünün etkisiyle kent yaşamını tanıtılan yeni kamusal yapılar tipolojik açıdan değerlendirilmiştir.

Son dönemde bulunan bu yapılar şehir genelinde yapı tipolojisinin olgunlaşmasını tamamlamış yapılar olarak değerlendirilir. Rıhtımdaki yapılar çeşitli yapı tiplerinin incelenmesine olanak sağlamış, yaşayanların kimliklerini önemli ölçüde yansıtmıştır. Rıhtımda bulunan farklı işlevlerdeki yapılar Levantenlerin sosyal ihtiyaçlarını ve günlük yaşamlarını ortaya çıkarmıştır. Bu yapılar, Levantenlerin kent yaşamındaki gereksinimlerini ve dönemin çağdaş toplumunun kullanım ve işlevlerini mekânsal kurgu ve

biçimlenmeleriyle yansıtmaktadır. Üslup açısından incelendiğinde ise bu yapılar Levantenlere ait olan Avrupa’da yaşanan dönemin baskın mimari anlayışını yansıtmaktadır.

1.3 Çalışmanın Yöntemi ve Yararlanılan Kaynaklar

Osmanlı’da kentleşme girişimleri 1839 Tanzimat Fermanı beraberinde getirdiği gelişmelerle bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. [2] İzmir’in kentsel planlama girişimlerine yön verecek ilk çalışma olarak Luigi Storari tarafından hazırlanan 1856 kent haritasından bahsedilebilir. Bu çalışmada sırasıyla 1876 Saad Planı, 1885 Georgies, 1892-95 Brockhaus, 1895 Murrays, 1902 Meyers ve 1905 Baedeker’s haritalarının üzerinden İzmir’in mekânsal gelişim ve dönüşümü incelenmektedir. 19. yüzyıl İzmir kentinin mekânsal dönüşümünde Levanten kültürünün etkisini inceleyen ve Levanten kültürün kentin fiziksel biçimlenmesindeki izlerini süren bu tez çalışması esas olarak kentsel morfolojinin araştırma yöntemlerini kullanmıştır.

Bu sayede üst ölçekten alt ölçeğe bir inceleme ile Levantenlerin İzmir kent morfolojisine etkisi irdelenmektedir. Kent haritaları ve planlarına dayalı çözümlemeler kronolojik olarak karşılaştırılıp değerlendirilmekte ve İzmir’in mekânsal gelişim ve değişimi tartışılmaktadır. Kent formu ve dokusu üzerine bu inceleme yaşam kültürünün ve sosyal yapının, kent mekânlarının oluşturmadaki ilişkiye yöneliktir. Bu alanda; kentin ve yapının oluşmasında rol oynayan yaşam biçimi, kentin oluşumu, yapı adaları, ulaşım ağları, mekân kullanımları, yapıların sosyal yaşam içerisindeki rolü, yapı sistemleri, yapı malzemeleri ve mimari elemanları ile Levanten toplumunun temsil biçimi olarak açıklanmıştır.

Çalışma Levantenlerin İzmir’in gelişimine katkısına ağırlık verdiği için kentin bütününün yapısı ve biçimlenmesine ek olarak özellikle Levanten Mahallesi ve Levantenlerin girişimleri sonucu üretilen mekânlar, inşa edilen yapılar üzerine odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda, kent haritaları ve planlarına ek olarak seyahatnameler, gravürler, fotoğraflar, kartpostallar gibi 19. yüzyıl İzmir’inde Levanten yaşam alanlarına ve mekânlarına tanıklık eden görsel ve yazılı kaynaklardan yararlanılmaktadır. 1922 İzmir Yangını sonrası Frenk Mahallesi kentte büyük ölçüde zarar gören ve fiziksel izleri silinen alanlardandır ve günümüzde bölgenin birebir incelenmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen görsel ve yazılı kaynaklara ve kentin tarihi, fiziksel ve mekânsal gelişimi, sosyal ve ekonomik yapılanması ve kentteki Levantenlerin tarihi ve kültürüne dair daha önceden yapılmış olan araştırmalar bu tez çalışmasında asıl olan yararlanılan kaynaklardır.

Tipo-morfolojik açıdan incelenen yapılar rıhtım üzerine inşa edilen yapılardan seçilmiştir. Son dönemde inşa edilen bu yapılar şehir genelinde yapı tipolojisinin olgunlaşmasını tamamlamış durumdadır. Rıhtım yapıları kullanıcıların sosyal yapısını direkt yansıttığı ön planda tutularak seçilmiştir. Farklı ve çeşitli kamusal işlevleriyle bu yapılar Levantenlerin kullanım ihtiyaçlarını ve günlük gereksinimlerini gözler önüne sermiştir. Üslup açısından incelendiğimizde, bu yapıların Levantenlere ait olan Avrupa’da baskın olan mimari anlayışının bir yansımasıyla inşa edildiği ve şehir silüetine yansıdığı söylenebilir.

Bu araştırma şimdiye kadar yapılan araştırmalardan farklı olarak İzmir’de fiziksel yapının biçimlenmesinde Levanten kültürünün etkisini makroformdan başlanarak mikroforma kadar incelemektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyılın başına tarihlenen kent planları üzerinden kronolojik olarak kentteki gelişim ve değişim çözümlenmektedir. Kentin Levanten Mahallesi ve mekânsal karakteriyle kentin aynı zamanda sosyal merkezine odaklanan bu inceleme yaşam kültürünün ve sosyal yapının, kent mekânını ve kentteki bu mekânların oluşturmadaki ilişkiye yöneliktir.

Araştırmanın odağı kentte Levantenlerin yaşam alanları, dolayısıyla Levanten diğer bir deyişle Frenk Mahallesi ve yakın çevresidir. Bu amaçla İzmir’le, Levantenlerle ve araştırma bölgemiz olan Levanten Mahallesi ile ilgili veri sağlayacak kaynaklar olan, haritalar, seyahatnameler, gravürler, fotoğraflar incelemiştir. Ayrıca kentin tarihi, sosyal ve ekonomik açıdan Levantenlere dair ikincil kaynaklar incelenmiştir. Kentin çağlar boyu savaşlar ve doğal afetler sonucu sürekli yenilenmesi dolayısıyla günümüzde bölgenin geçmişten gelen fiziksel yapısının izlerini sürebilmek mümkün değildir. Özellikle araştırma konumuz olan Levanten Mahallesi 1922 yangınında büyük ölçekte yanmasında dolayı yerinde incelemek olanaksızdır. Haritalar, gravürler, kent fotoğrafları ve kartpostallar yolu ile değişimleri, gelişimleri ve mimariyi saptamak mümkün olmuştur.

1.4 Literatür Taraması ve Alana Katkı

Günümüze kadar İzmir şehir araştırmaları üzerine birçok kaynak bulunmaktadır. Cana Bilsel’in “Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Liman Kenti İzmir’de Kültürler, Mekân Üretim Biçimleri ve Kent Mekânın Dönüşümü” ve “Kent Tarihi Araştırmalarında Mekanbilimsel Bir Yaklaşım: Batıda ve Türkiye’de Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Öncüleri” adlı çalışmalarında kent morfolojisi üzerine ve İzmir kent morfoloji ve kentsel mekânına dair araştırmaları bulunmaktadır [3] [4]. Sibel Zandi Sayek “Ottoman İzmir, The Rise Of

Cosmopolitan Port 1840-1880” adlı çalışmasında özellikle kent planları üzerinden 19. yüzyıl kenti üzerine morfolojik çözümlenmeler yapmıştır [5]. Çınar Atay “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir Planları” çalışmasında İzmir kent planlarını Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine incelemiştir [6]. Rauf Beyru “19.Yüzyıl’da İzmir’de Yaşam” adlı çalışmasında İzmirliilerin yaşam biçimini 19. yüzyıl içinde incelemektedir. [7] Ayrıca Levantenler üzerine Muharrem Yıldız’ın “İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme” ve Salih Narin’in “İzmir Levantenleri ve Kültürel Etkileri” adlı çalışmaları Levantenlerin İzmir’i tercih etme sebeplerini, İzmir’e olan katkılarını irdelenmiştir [8]. Hümevra Birol Akkurt “19.Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşkleri ve Mekansal Kimliğinin İrdelenmesi” başlıklı çalışmasında Levantenlere ait köşklere mekânsal kimlik ve içerdikleri kültürel değerlerin bugüne kadar olan aktarımını incelemiştir [9].

Bu araştırma İzmir Levantenleri ve İzmir kent formu üzerine şimdiye kadar yapılan araştırmalardan farklı olarak İzmir’de fiziksel yapının biçimlenmesinde Levanten kültürünün etkisini makroformdan başlanarak mikroforma kadar incelenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyılın başına tarihlenen kent planları üzerinden kronolojik olarak kentteki gelişim ve değişim incelenmiştir.

1.5 Çalışmanın Yapısı

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin en büyük ve kozmopolit liman kentlerinden İzmir’in, fiziksel mekânının oluşum sürecini etkileyen faktörler olan demografik yapısı, sosyo-kültürel analizi, kentin tarihi, gelişim süreci, morfolojik yapıyı etkileyen etkenleri araştırılmıştır. Konu, araştırmanın kapsamı, amacı, yöntemi, yararlandığı kaynaklar ve alana olası katkısının sunulduğu giriş bölümü ve sonda yer alan araştırma bulgularına dayanarak yapılan genel değerlendirme ve sonuç bölümü arasında üç ana başlıkta incelenmiştir.

Birinci bölümde, kent tarihi ele alınmıştır. Kentler tarihsel geçmişi ile diğer kentlere göre farklı morfolojik özellikler göstermişlerdir [10]. İzmir yerleşim yeri olarak seçilmesinden başlanarak günümüze kadar incelenmiştir. Kent kuruluşundan itibaren çok sayıda topluma ev sahipliği yapmıştır. Bunların kültürleri, toplumsal hayatları, kent kimlikleri, şehre olan katkıları, tarih sahnelerine çıkışları kısaca incelenmiştir. 13. yüzyıl itibarıyla Nif Anlaşması ile sahneye Levantenler de dâhil olmuştur. Bu tarihten itibaren Cumhuriyet’in ilanına kadar kente kozmopolit bir yapı hâkim olmuştur. Tez konusuyla yakın alakasından dolayı 14. yüzyıl ve 20. yüzyıl aralığına ağırlık verilmiştir.

İkinci bölümde, Levanten kimliği ve bu kimliğin olası mimari karşılığının izini sürebilmek için “Levanten Toplum” tanımlanmıştır. Levanten kavramı, Levantenlerin İzmir’e gelişleri, kökenleri, toplumsal ve ekonomik yapıları, yaşam alanları ele alınmıştır. Levantenler Avrupalı Hristiyanlardır. Türklerden tamamen farklı olan kültür ve toplum yapılarını asimile olmadan muhafaza edebilmişlerdir. Bu yapı yaşayışlarında olduğu gibi sahip oldukları mekânları da etkilemiştir.

Üçüncü bölümde, Levantenlerin kent merkezindeki yaşam alanları ele alınmıştır. İzmir, içe dönük yaşamları ile asimile olmayan farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir şehirdir. Her etnik grup kendi mahalleleri ile varlıklarını göstermişlerdir. Levantenler güçlü bir toplumsal konuma sahip olup şehrin bir bölümüne hâkimdirler. Araştırma konumuz olan Levanten Mahallesi diğer bir deyişle sahil boyunca uzanan Frenk Mahallesi ve yakın çevresi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Görsel kaynaklardan olan haritalardan ve panoramalardan faydalanılarak kent ölçeğinden bir inceleme yapılmış ve kent formunun genel değerlendirilmesinin ardından özellikle Levanten Mahallesi irdelenmiştir. Morfolojik analizin son aşamasında ise Levanten yapıları incelenmiştir.

2. İZMİR'İN TARİHÇESİ

Günümüzde İzmir olarak tanıdığımız kentin ismi, Smyrna kelimesinden türemiştir. Smyrna kelimesinin daha erken biçimlerinin Smira, Lesmira, Zmirra, İsmira, Samorna veya Smurna olduğu da iddia edilmektedir. Ancak bahsedilen isimlerden hiçbiri Smyrna kadar kalıcı olmamıştır. Smyrna adı kentin tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür. İzmir biçimine Türkler tarafından ele geçirildikten sonra dönüşmüştür. Kentlerin isimlerinin anlamları, onların kuruluşlarına ışık tutabilmektedir. İzmir ise bunun için iyi bir örnektir. Smyrna ismi kentin kuruluşuna dair izler taşımaktadır. [11] [12]

İlk çağlarda insanlar kentleri koruduğunu düşündükleri doğaüstü güçlere inanırlardı. Bu sebeple kentleri bu doğaüstü kabul ettikleri gücü temsil eden mekânların çevresine kurma eğilimindelerdi. Smyrna isminin de kentin kurulduğu bölgenin yakınındaki kutsal alandan alındığı sanılmaktadır. Bu kutsal alanın şimdiki Halkapınar Kaynağı ve Gölü olduğu sanılmaktadır. Halkapınar Kaynağı ve Gölü'nün, ana tanrıçayla ilişkili ve tapınma alanı olduğu bilinmektedir. Bu alan kentin tarihi boyunca ziyaret yeri olmayı sürdürmüştür. Osmanlı döneminde ise halkın mesire ve eğlence alanı olarak kullandığı alandır. Osmanlı devrinin son dönemlerine bu kaynağın içme suyu olarak kullanılması ile kaynağı kesilen gölü kurumuştur. Halkapınar Gölü'nün yeri yaklaşık olarak Atatürk Stadyumu ve çevresine denk gelmektedir. [11]

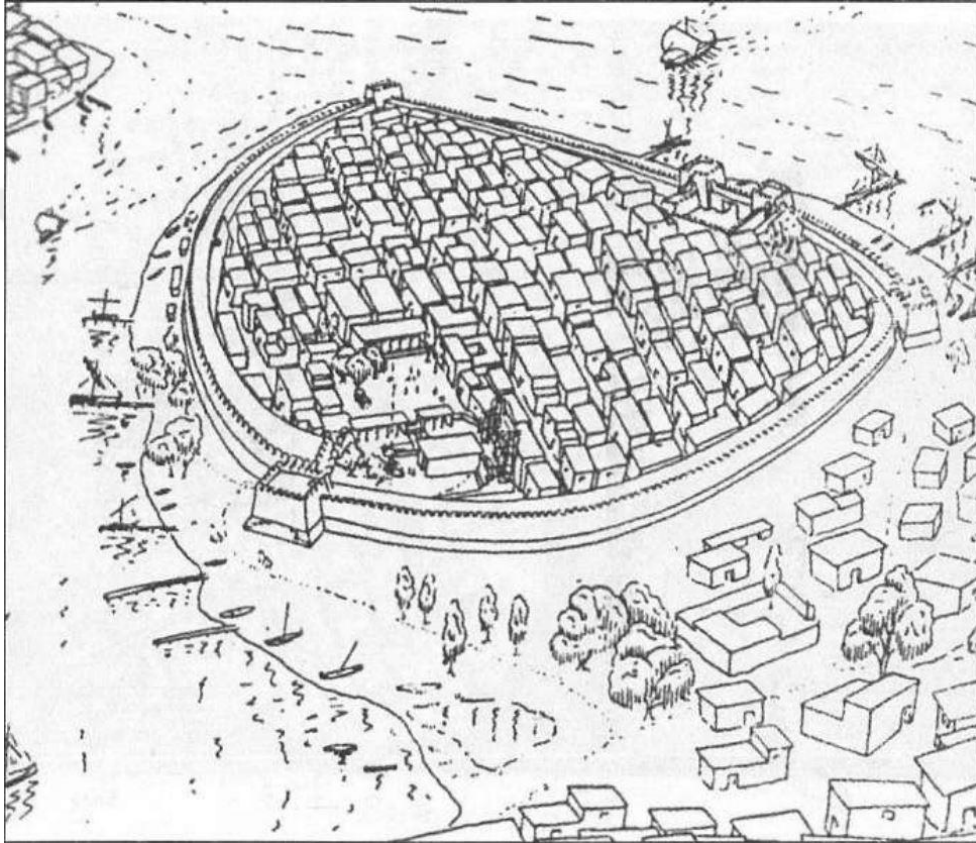
Smyrna'nın kesin olarak Osmanlı egemenliği altına girmesi ile şehrin ismi İzmir'e dönüşmüştür.

2.1. İzmir'in Kuruluşu

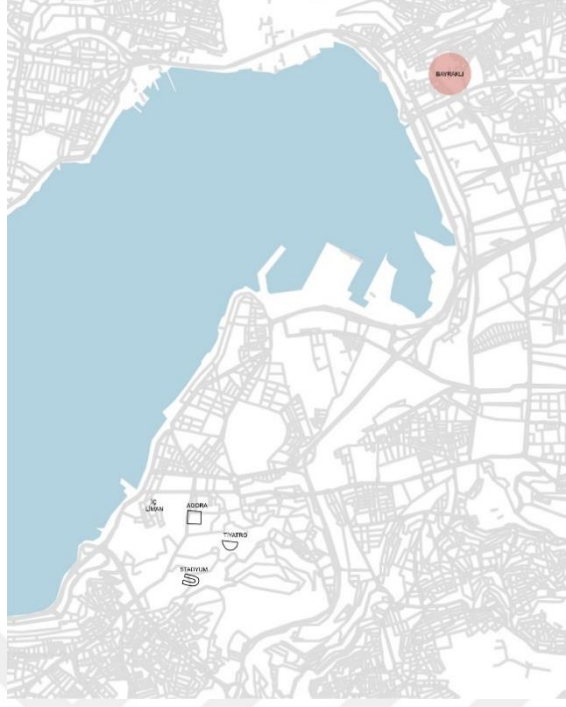
İzmir'in kuruluşu Bayraklı'da tamamlanmış kazı çalışmalarında bulunan kalıntılar ile MÖ 3000 yıllarına dayandırılmaktadır. Kentin kurucuları hakkında farklı söylenceler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Amazonlar tarafından kurulduğuna dairdir. Bir diğeri ise Frigya kralı Tantolos tarafından kurulduğuna işaret etmektedir. Lelegler tarafından kurulduğu da dile getirilmektedir. [11] [13]

Eski İzmir şehrinin kuruluş yeri günümüzde Bayraklı'da bulunan Tepekule, ören yeri olarak bilinmektedir. Bu ören yerinin aslında bir yarımada olduğu sanılmaktadır. Yarımada ise anakara dar bir geçit ile bağlanmaktadır. Fakat körfeze akan derelerin taşıdığı malzeme ile denizin dolmasına ve bugünkü halini almasına neden olmuştur. Bulunduğu yer itibarı ile

dönemin kaygılarına cevap verebilmekte ve böylece çevreden gelebilecek saldırılarda savunma şansı ve kolaylığı sağlamaktaydı. Doğal bir liman şehri olması sayesinde ticarete uygun ortam hazırlamaktaydı. Denize dökülen dereler sayesinde verimli tarım arazileri sulanmaktaydı. Dolayısıyla seçilen yer güvenlik, savunma, beslenme imkânları ve iktisadi faaliyetler bakımından önemli avantajlar sağlamaktaydı. [11] (Şekil 2.1-2.2)

Şekil 2.1. Antik çağda İzmir

Şekil 2.2. Bayraklı'nın kentteki konumu

“Yapılan araştırmalar İzmir'in bir Aiol kenti olduğunu göstermektedir. Bir dönem Hitit İmparatorluğu'nun bünyesine girse de, İyonyalılar tarafından ele geçirilene kadar Aiol kenti olarak kalmıştır. Dönemdeki gelişmeler, İyon kentlerinin ticaret yoluyla zenginleşmesine ve gelişmesine olanak sağlamıştır.” [1] Avantajlı konumu neticesinde, ticaret faaliyetlerini yaymak isteyen İyonyalılar, Aiol kentini ele geçirmek istemişlerdir. [11] [13]

Gelişmiş bir ticaret ağına sahip olan İyonyalıların şehri ele geçirmeleri, şehrin daha hızlı dönüşümüne neden olmuştur. İzmir kenti, bu ticaret ağının içine girmesi ile kısa sürede zenginleşmiş ve gelişmiştir. Tepekule ile ilgili en iyi bilinen dönem yerleşimin en parlak dönemini yaşadığı MÖ 7. yüzyıldır. [11] [14]

Kentin bu değişimi Lidyalıların dikkatini çekmiştir. Ayrıca İzmir kenti Lidyalıların denize açılmasına engel olmuştur. Bu nedenlerden dolayı, MÖ 6. yüzyıl sıralarında Lydia orduları İzmir kentini ele geçirip, tahrip etmiştir. İzmirli kenti yeniden inşa etmiştir. [11] [12]

MÖ 6. yüzyılda Anadolu'da Pers istilası sonucu eski İzmir yıkılmıştır. Bu yıkımdan sonra eski yerleşim alanında kent düzeninde bir yerleşim oluşamamıştır. [11] Kent Bayraklı'daki varlığını bitirmiş ilerleyen zamanlarda Tepekule'de yeniden kurulmuştur.

İzmir'in ilk döneminden kalan en önemli miras, kentin kendisi olmuştur. Bayraklı'da bulunan ören yeri, yapılan kazılarla her geçen gün biraz daha açığa çıkartılmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar neticesinde kentin ızgara planlı, yani birbirini dik kesen sokaklarla örülü bir yapıda olduğu anlaşılmıştır. Kente ilişkin önemli bulgular arasında şehrin surları, iki tapınak, sivil mimari örnekleri, çeşmeler, cadde ve sokaklar sayılabilir. [11] (Şekil 2.3)

Şekil 2.3. Eski İzmir Kent Maketi (4)

2.2. İzmir'in Yeniden Kurulması

Büyük İskender İran seferinin başlarında MÖ 334 yılında orduları ile Efes'e ilerlemiştir. Bu hareket esnasında İzmir'e geldiğinde ilahi bir işaret aldığı söylenmektedir. Kadifekale civarlarında yeni bir Smyrna kenti kurulması istenmiştir. [11] [13] (Şekil 2.4)

Şekil 2.4 Kadifekale'nin kentteki konumu

Kentin ikinci kurulduğu yer, Kadifekale yamaçlarından denize doğru uzanmaktadır. Kentin konumu yine deniz ticareti ile yakından ilgilidir. Çünkü kentin konumlandığı alan yüksek bir tepe, yani Kadifekale'nin bulunduğu yer ile küçük bir koydan oluşan doğal bir liman arasında bulunmaktadır. [11]

“İzmir MÖ 3. yüzyılın başlarında Efeslilerin tavsiyesi üzerine 13. İyon kenti olarak kabul edilmiştir. Helenistik dönemdeki savaşlarda özgür kent olarak kalmayı başarmıştır. Ancak savaşlar sonucu İyonya kıyı kentleri Bergama Krallığı'nın üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Bergama Krallığına bağlı olan İzmir MÖ 133 yılında III. Attolos'un ölümü ve vasiyeti üzerine Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur.” [1] [11] [14]

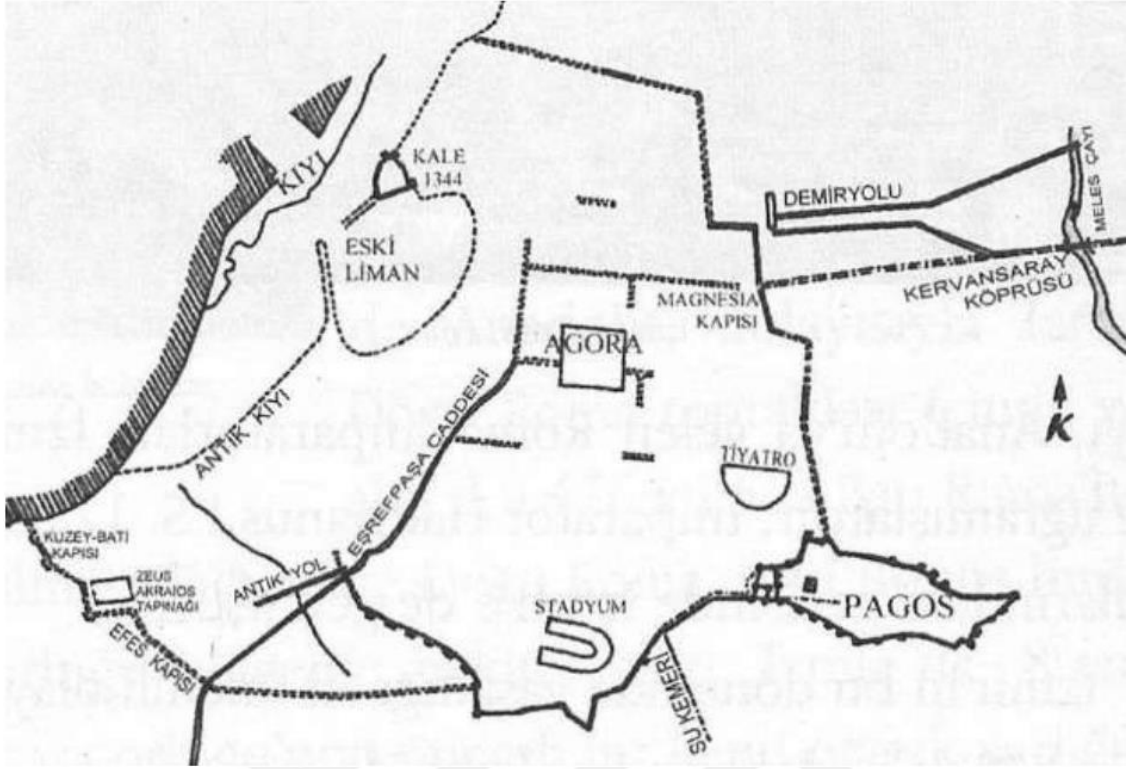
2.3. Roma İmparatorluğu Devrinde İzmir

İzmir'in Attolos'un vasiyeti üzerine Roma'ya geçmesinin üzerine kentte buna karşı ayaklanmalar başlamıştır. Ayaklanmanın önderi Aristonikos, ayaklanmalar sonucu kuracağı ülkeye güneş ülkesi adını vereceğini ve bu ayaklanmaya destek veren kölelere özgür yurttaşlık vereceğini vadetmiştir. Başlarda ayaklanmalar başarılı olsa da, Roma orduları MÖ 130 yılında ayaklanmaları bastırmıştır. [11]

Bu olaylar sonrasında kent giderek önem kazanmıştır. Ama bu gelişim gerek iç çekişmelerden gerekse dış saldırılardan dolayı etkilenmiştir. MÖ 88-85 yılları arasında Pontos Krallığı'nın saldırıları sonucu geçirdiği duraklama özellikle belirtilmelidir. Kent zaman zaman duraklama dönemleri yaşasa da önem kazanmaya devam etmiştir. [11]

Bu dönemdeki en önemli olaylardan birisi ise kentin tarihindeki en büyük deprem olarak kabul edilen 178 yılındaki İzmir depremidir. Kentin uğradığı yıkım o denli büyüktür ki yeniden yapılanma için imparatorluk desteği gerekmiştir. [11] [14]

Roma imparatorluğu döneminde İzmir kenti önemli eserlere sahip olmuştur. Yapılmış imar çalışmaları neticesinde şehrin genelinde Roma mimarisi baskın gelmiştir. Dönemin gezginleri kentten hayranlıkla söz etmektedir. Ancak bu eserlerin büyük bir çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır. Dönemin en dikkat çekici yapılarından birisi olan devlet agorası her türlü tahribata rağmen büyük bölümü günümüze ulaşmıştır. Ayrıca stadyum, tiyatro, iç limanın çevresinde olduğu belirtilen ticaret agorası da bugün var olmayan eserlerden olmuştur. Şehirlerde belli başlı bu eserlerden başka liman yanında odeon, muhtelif hamamlar, gimnazyumlar, kütüphaneler mevcuttu. Bu dönemde yapılan çeşmeler ve yollarında günümüze ulaştığını söyleyemeyiz. Şehrin iki ana yolu olan kutsal ve altın yol bu kayıplar arasında belirtilmesi gerekmektedir. Kazılarda elde edilen Poseidon ve Demeter heykelleri bugün İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. [11] [14] (Şekil 2.5-2.6)

Şekil 2.5. Roma Dönemi İzmir [11]

Şekil 2.6. Roma Dönemi İzmir yerleşim alanı

Bunların yanı sıra Buca-Şirinyer yolunun kenarında yer alan büyük su kemerleri de Roma döneminden günümüze ulaşmış olan altyapı eserlerindendir. Su kemerleri, hem mimari tasarımları, hem mühendislik hesaplamaları, hem de bir kentin su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan yatırımların göstergesi bakımından birçok yönüyle belgesel özellik taşımaktadır. [11] (Şekil 2.6)

Roma İmparatorluğu 395 yılında Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye ayrılmıştır. İzmir Doğu Roma toprakları içinde yer almıştır. 476 yılında Batı Roma'nın yıkılması ile Doğu Roma (Bizans İmparatorluğu) bölgenin hâkimi olmuştur. [11] [14]

2.4. Bizans Devrinde İzmir

İlk dönemlerinden itibaren Bizans İzmir kentini dini bir merkez olarak benimsemiştir ve Bizans'ın kabul ettiği resmi din Hristiyanlık olmuştur. İzmir'de bulunan çok tanrılı inanca ait eserleri bu dine aykırı bulmuşlardır. Bunun sonucu olarak kendilerinden önce inşa edilen dini yapıların malzemelerini kendi yapıları için kullanmışlardır. Hatta sökülen eserlerin malzemeleri Konstantinopolis'e taşınarak orada kullanılmıştır. Roma döneminde yapılan su kemeri, agora gibi yapılar ise amaçlarına uygun olarak kullanılmaya devam edilmiştir. [11] [15] (Şekil 2.7-2.8)

İzmir'in dini merkez kabul edilmesi İmparator Leon, kenti Konstantinopolis haricindeki şehirlerin başkenti olarak ilan etmiştir. Kentin idari ve dinsel merkez olma özellikleri sebebiyle bazı dış saldırılara uğraması söz konusu olmuştur. 608 yılında Sasaniler, 637 yılında Arap akınları, Emevi Devleti'nin Bizans'a yürüttüğü akınlar, İzmir'i her konuda olumsuz etkilemiştir. [11]

Dış saldırılarla beraber iç sorunlarla da uğraşan İzmir'de kent tahribatı yaşanmıştır ve ekonomi olumsuz etkilenmiştir. Özellikle bu dönemdeki kutsal resim kırıcılığı akımı şehri ikiye bölmüştür. Dini yapılardaki tasvirlerin kaldırılmasını isteyenler, yapılarda tahribata sebep olmuşlardır. Bunun savunucuları ile yaşanan çekişme toplumu iç savaşa sürüklemiştir. Yaşanan iç ve dış sorunların kentin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. [11] [15]

Bu dönemde birçok deprem, yangın, doğal afet, savaşlar yaşanıp Bizans şehrine zarar vermiş olsa da İzmir kentinde iz bırakabilecek düzeyde imar çalışmaları yürütülmemiştir. Bizans öncesinden kalma yapıların bazılarının hasar görmeme sebebi ise işlevleridir. Kent agorası, su kemerleri, Kadifekale; Bizans döneminde de kendi fonksiyonları ile kent hizmet etmiştir. [15]

9. yüzyıl ile birlikte İzmir yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu dönemde kent Bizans donamasının üssü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tersanesi ve gemi yapıcılığı ile öne çıkmıştır. Askeri, idari ve dinsel bir merkez olan İzmir aynı zamanda da önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. [11] [15]

11. yüzyıldan itibaren kente gelen Bizans ve Türkler arasında şehir bir kaç kez el değiştirmiş, kentte yeni bir dönüşüm evresi yaşanmıştır. Bu değişime haçlı seferleri de eklendiğinde, kentte hüküm sürmek adına çekişmeli bir dönem yaşandığı söylenebilir. Bu süreç içinde kent ticaret merkezi olma açısından gelişmeler göstermektedir. Cenevizli tüccarlar İzmir'e uğramaya başlamıştır. Kent bir yandan çekişmeler ile uğraşırken, öbür yandan ticaret yönüyle gelişmelerin yaşandığı bir dönemin içine girmiştir. [11] [15]

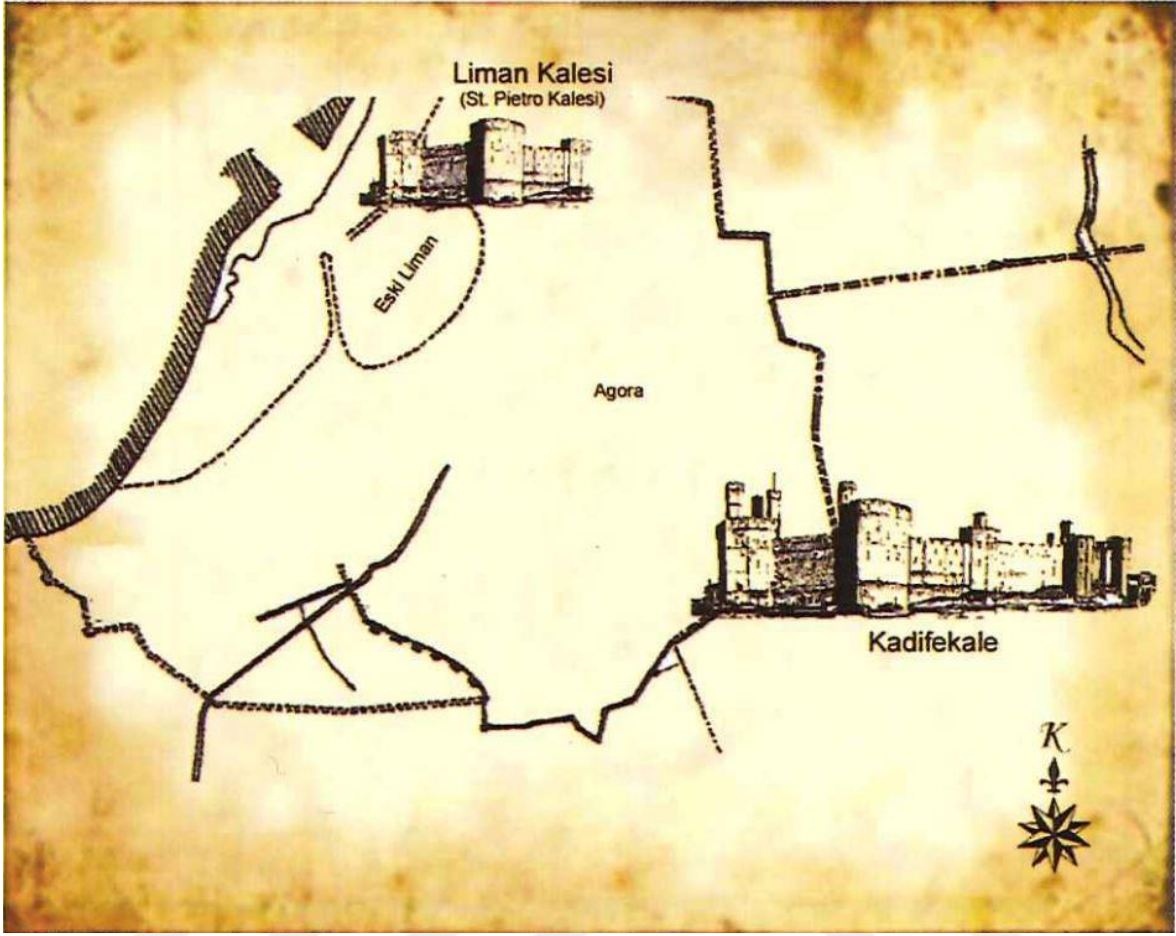
“1071 yılına gelindiğinde Bizans'ın Selçuklu orduları tarafından aldığı yenilgi ile Anadolu toprakları ve kent için yeni bir döneme geçilmiştir. Anadolu'nun yerleşimi ve nüfus dağılımı hızlı bir şekilde değişmeye başlamıştır.” [1] [11] [15]

2.5. aka Beyliği ve Bizans Dönemi

aka Bey 1081 ile 1097 yılları arasında İzmir'i hâkimiyetine almıştır ve kent önemli bir sürece girmiştir [15]. Çünkü yirmi yıllık Türk egemenliği sürecinde, geçmişinden tamamen farklı bir kültür ile şekillenmeye başlamıştır. Türklerin kendi arasındaki iç çekişme sonucu aka Bey'in zehirlenerek ölmüştür bunun sonucunda kent tekrar Bizans hâkimiyetine girmiştir. Kent Cenevizli ve Venedikli tüccarların dikkatini çeker hale gelmiştir. Bununla beraber sonraki yüzyıllarda, 1261 yılında bu tüccarlara ayrıcalıkların tanındığı Nif Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereği Cenevizli tüccarlar daha sonrasında Frenk Mahallesi olacak bölgeye yerleşmeye başlamış ve bu bölgeye kendi fırınlarını, hamamlarını, kiliselerini ve diğer tesislerini kurmaya başlamışlardır. İzmir zamanla uluslararası bir ticaret merkezi haline dönüşmüştür. Bir süre sonra Venedikliler de kendi mahallelerini kurmuşlardır. [11] [14] [12]

2.6. Aydın­ulları Dönemi

Kent, 1317 yılında bir Türkmen Beyi Aydın­lu Umur Beyin denetimi altına girmiştir. Ancak 1344'te Papa VI. Clement'in örgütlediği Haçlı Seferi sonucu Liman Kalesi Latinlerin eline geçmiştir. Böylece şehir uzun süre devam edecek olan yapısına kavuşmuştur. Kadifekale yamaçlarında yukarıda Müslümanların yaşadığı aşağıda Liman Kalesi çevresinde Hristiyanların yaşadığı alan olarak ikiye bölünmüştür. [11] [15] [12] (Şekil 2.9)

Şekil 2.9. 13. ve 14. Yüzyılda İzmir [15]

“İzmir’de Müslüman Türklerin ve Hristiyanların ayrı biçimde egemenlik sürmeleri, İslam kaynaklarında şehrin Müslüman İzmir ve Gâvur İzmir olarak adlandırılmasına yol açtı.” [16, p. 50] Avrupa’dan gelen Cenevizli ve Venedikli tüccarların limanın yakınına kıyı şeridinde mahalle kurmaları şehrin uzun zamanlar devam edecek olan yapısını oluşturmuştu. “Aynı zamanda bu durum önce Aydınöğlü devamında Osmanlı döneminde, ticari faaliyetler yürütmek, sağlanan ayrıcalıklardan yararlanmak gibi benzer sebepler ile İzmir’e yerleşen Levantenlerin bu bölgeye yerleşmesinin temellerini oluşturmuştur.” [1] Ayrıca bakacak olursak Ortaylı, Levanten (Doğulu) kelimesiyle, Doğu Akdeniz Limanlarının, bir anlamda da hem Bizans, hem Osmanlı döneminde yerli halktan ziyade İtalyan, Katalan, Fransız gibi Batı Akdenizlilerin kastedildiğini, 18. ve 19. yüzyıllarda ise bu kelimenin Orta ve Kuzey Avrupa’dan gelerek yerleşen yabancıları da kapsadığını belirtmektedir. [17] Bu tanıma göre

Avrupa'dan gelen Cenevizli ve Venedikli tüccarlar için Bizans'ın Levantenleri demek yanlış olmayacaktır.

Timur 15. yüzyılda bir sefer gerçekleştirek, Liman Kale'sini ele geçirmiştir. Bunun devamında da yıktırmıştır. Ele geçirdiği bu kenti Aydınoğlu Beyliği'ne vermiştir. Osmanlılar 1426 yılında Aydınoğlu Beyliği'ni bitirerek şehri kendi egemenliklerine almışlardır. Böylece 11. yüzyıldan itibaren kentte yıllar boyu süregelen yönetimdeki belirsizlik son bulmuştur. [11] [15]

2.7. Osmanlı Devrinde İzmir

Osmanlı, 15. Yüzyılın ilk yarısında Ege Denizi'ndeki hâkimiyetini tam olarak sağlayamamıştır. İzmir kenti ele geçirildiğinde harap durumdadır. Bu sebepten dolayı ticaret paylarını kaybetmek istemeyen Venedikliler, güçlü deniz donanmasına güvenerek saldırılarda bulunmaktan geri durmamıştır. II. Mehmet Liman Kalesi'ni yeniden yaptırmıştır ve böylece kenti uzun bir süre denizden gelecek saldırılardan korumuşlardır. 15. yüzyıl boyunca ve 16. yüzyılın büyük bölümünde İzmir, küçük bir kıyı kasabası olarak kalmıştır. Bunun en büyük sebebi 1453'te İstanbul'un fethi olmuştur. Fetihle beraber hızla artan İstanbul nüfusunun beslenme ihtiyacını karşılayabilmek ve mal akışı için İzmir kenti bölgesel bir liman olmuştur. 16. yüzyılın sonuna kadar İzmir sadece İstanbul'a mal sevkiyatı yapan bir liman kenti olarak kalmıştır. [11]

16. yüzyılın sonlarına doğru İzmir'de yeni bir dönüşüm başlamıştır. Kıbrıs ve Sakız Adalarının Osmanlı topraklarına katılması ile beraber Akdeniz ve Ege'deki ticaret dengesi bozulmuştur. Venedik, Osmanlı Devleti'nin uygun gördüğü ticaret faaliyetleri göstermeye başlamıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti Akdeniz ve Ege'deki ticareti kontrol eden bir konuma sahip olmuştur. Dönüşümün ikinci sebebi ise Osmanlı-İran savaşları ile Halep kentinin güven kaybetmesidir. Halep kentinden geçen ticaret yolu daha güvenli olan Erzurum üzerinden İzmir'e bağlanmıştır. Üçüncü neden ise coğrafi keşifler sonucu Avrupa ülkelerinin dünyanın her yerine uzanmalarıdır. Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devleti'nden aldıkları ayrıcalıkları sebebi ile dönemin en faal tüccarları olmuştur. Bu tüccarlar İzmir'e yerleşmiştir. Bu dönemde liman canlanmış, İzmir'e gelen gemi sayısı artmış, tüccar devletlerin konsolosluk binaları inşa edilmiştir. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde hem ekonomi hem nüfus açısından büyümesi devam etmiştir. [11] [14] (Şekil 2.10-2.11)

Şekil 2.10. 17. Yüzyıl'da Liman Kalesi [11]

Şekil 2.11. 17.Yüzyıl İzmir yerleşim alanı

İzmir bu dönemde diğer Osmanlı kentleri gibi yönetilmemiştir. Atanan devlet adamları ile beraber Osmanlı merkezi yönetimin dışında bırakılmıştır. Ticaretteki gelişmeler ile beraber Avrupalı tüccarlar (Levantenler) kent sahili boyunca yerleşmeye başlamıştır. Bunun sebebi ticaretle ilgilidir. O yıllarda organize edilmiş, gelişmiş bir ticaret alt yapısı bulunmamaktadır. Evler aynı zamanda ticaret işlevi de göstermiştir. 17. yüzyıl içinde ticaret hacminin artması ile günümüzde Kemeraltı'nda bulunan hanlar bölgesinde birçok han inşa edilmiştir. Buna ek olarak, meyhaneler, kahvehaneler, atölyeler gibi işletmeler liman bölgesinde ortaya çıkmıştır. Kıyıda iş alanları yoğunlaşırken geride yerleşim alanları bulunmaktadır. Kıyının hemen ardında konumlanan bu yerleşim alanlarında oldukça dar ve karışık olan bu sokaklar, kentte planlamanın olmadığını bize göstermektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısında imar çalışmaları başlamış ve bu dönemde sokaklar genişletilmiştir. [11] (Şekil 2.10)

Ticari faaliyetler sonucu ekonomik refah seviyesi artmıştır bunun neticesinde kentte ticari altyapı üzerine inşaat faaliyetlerinde büyük bir artış olmuştur, bedesten ve gümrük binaları yapılmıştır. Ayrıca şehrin su ihtiyacının için çeşmeler, büyük su kemerleri eklenmiştir. 1688 yılında yaşanan deprem ve sonrasında çıkan yangın ile birlikte kent tamamen tahrip olmuştur. Felaketler sonrası Osmanlı hükümetinin büyük desteği ile kentin yeniden inşası başlamıştır. Şehrin yeniden inşasına yerli halkla beraber Frenkler de büyük destek sağlamışlardır. [11]

Kentin ticaret hacmi nüfusu etkileyen sebeplerin başında gelmiştir. Kentin dünya ticareti ile bütünleşmesi sonucu Rum, Ermeni, Yahudi ve Levantenler hızla İzmir'e göç etmeye başlamıştır. Kentin dış ticaret hacmini elinde tutanlar gayrimüslimlerdir. Nüfus açısından Türkler çoğunlukta olsa da neredeyse dış ticarete hiç boy gösterememiş kentin iç pazarına hâkim olmuştur. [11]

Ticari canlılığın artması sebebiyle İzmir nüfus açısından farklı etnik grupları bünyesinde barındıran kozmopolit bir şehir olmuştur. Levantenler ticarete bağlı yaşanan bu dönüşümün sonucunda kentte etkili olan bir gruptur ve yerleştikleri Frenk Mahallesi'nde kendi Batılı kültürlerini yerleştirmiş; burayı diğer çevrelerden ayırmışlardır. [11]

1830'lu yıllarda İzmir'i gezen Michaud gemiden Gördüğü Şehri beğenir “Çevresinde diğerlerine göre çok daha güzel evler bulunan rıhtım gibi bir yer, yeni yapıldığı belli olan bir kışla ve sıra sıra topların bulunduğu” kıyı şeridini anlatır. Ancak şehri gezdikten sonra “gezdiği sokaklar içinde sadece Frenk Caddesi ile Gül Sokağı'nın isminin anılmaya değer

olduğunu; geriye kalan dar, tozlu, karanlık dehlizlere benzeyen, şehre yeni gelen bir yabancı için labirentten farksız sokaklar için anlatacak bir şey bulamadığını” söyler. [18, p. 25]

“Batılı ve yerli unsurların bir arada bulunduğu bir kent olarak İzmir, diğer Osmanlı kentlerinden farklı bir nüfus yapısına sahip olmuştu. Nüfus dışında Frenk Mahallesi'ndeki Batılı yaşam tarzı, gelecek yıllarda İzmir kültürünü etkileyen unsurlardan birisi olacaktır.” [11, p. 52]

18. yüzyılda İzmir’in büyüme süreci artarak devam etmiştir. Bu evrede İzmir dünya ticaretine eklemlenmiş ve kıtalar arası bir ticaret ağının içine girmiştir. Artık iç bölgelerde üretilen malların dünyaya ihraç edildiği bir konum kazanmıştır. Bununla birlikte iç bölgelerde de refah artışı sağlanmıştır. Bu yüzyıllık dönemde kentin ticaret hacmi 10 kat artmıştır. Bu artışın üç ana sebebi vardır. Avrupa’da sanayi devrimi gerçekleşmiştir. İngiltere Hindistan’a yerleşmesinden ötürü Asya ile iletişim kanallarını açık tutmak için Batı Anadolu’yu kullanmıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı için acil ihtiyaç duyulan pamuğu Osmanlı’dan temin etmek için Batı Anadolu’da pamuk tarımı canlanmıştır. 18 ve 19. yüzyıllarda İzmir kenti altın bir çağ yaşayarak Doğu Akdeniz’in en önemli liman kenti haline gelmiştir. [11] (Şekil 2.12)

Şekil 2.12. 18.Yüzyıl İzmir yerleşim alanı

1838 yılında Osmanlı Devleti İngiltere ile ticaret anlaşması imzalamıştır. Sonrasında bu anlaşmaya Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri de dâhil olmuştur. Avrupa devletleri ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar ile sağlanan ayrıcalıklar ile yabancı tüccarlar İzmir'e akın etmiştir. 1856 yılında yabancılara mülk edinme hakkı verilmesi ile yabancı nüfusunda önemli bir artış olmuştur. İzmir, Batılı devletlerle olan ticari faaliyetleriyle birlikte büyük ölçüde ekonomik ve kentsel gelişime sahne olmuştur. 1850'li yıllarda yaşanan bu değişim I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. [11] (Şekil 2.13)

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması beraberinde yeni bir süreç getirmiştir. Osmanlı Devleti tek taraflı kapitülasyonları kaldırmıştır. Bu uygulama sonucu Türk tüccarlar, ticarete ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak savaşın ilerlemesi ile beraber ticaret durma noktasına gelmiştir. Sevr anlaşmasının gereğince İzmir Yunan işgali altına girmiştir. Bölgeyi Türklerin elinden alabilmek için Rum nüfus getirilmiştir. İşgal ile birlikte bir direniş hareketi baş göstermiştir. (4)

“Kuvayı Milliye kavramı da, Batı Anadolu'da asıl anlamını bulmuştu, İzmir'in işgali ve bu işgalden kurtuluşun Türkiye'nin siyasi tarihi açısından çok önemli sonuçları olmuş, İzmir'in kurtuluşuyla birlikte; monarşik, teokratik ve çok uluslu bir İmparatorluktan, ulusal, laik ve modern bir Cumhuriyet'e geçişin kapıları ardına kadar açılmıştır.” (4 s. 68)

Türk birliklerinin İzmir yönünde ilerlemesi Yunan ordusunun çekilmesine sebep olmuştur. Bununla beraber kendine güvende hissetmeyen pek çok kişi ve aile rıhtımda İzmir'i terk etmeye hazırlanmıştır. 13 Eylül 1922'de Ermeni Mahallesi'nde başlayan yangın rüzgârın etkisini artırması ile kentin oldukça önemli bir kısmını sarmıştır. Yangında İzmir'in büyük bir kısmı yok olmuştur. Bu felaket sebebi ile İzmir'de nüfus büyük oranda azalmıştır. Sanayi ve ticaret durmuş, kentin zenginliği de kenti terk etmiştir. (4)

Şekil 2.13. İzmir haritasında İzmir dönemlerinin yerleşim alanları

2.8. Cumhuriyet Devrinde İzmir

Kurtuluş sonrası 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi ile kentin yeniden yapılanmasının adımları atılmıştır. Bu süreçte İzmir bir liman kenti olarak önemini kaybetmiştir.

Savaşlar sonucu büyük yara alan İzmir kenti Cumhuriyet ile birlikte iktisadi çalışmalara başlamıştır. Amaç dış ticareti yeniden canlandırıp İzmir'i 19. yüzyıl Osmanlı'daki görkemli günlerine döndürebilmektir. Bunun için yabancı sermaye şehre çağırılmış ve yerel ürünler tanıtılmıştır. Yerel ürünlerin tanıtımı için fuarlar kurulmuştur. İzmir yangınından arda kalan yer Kültürpark olarak imar edilmiş ve fuarlar burada kurulmaya başlanmıştır. [11]

İzmir'de ticaret ve tarım hayatı canlanmakla beraber sanayide de büyük adımlar atılmıştır. Yabancı sermayenin elinde olan bankalar Türk girişimcilere yeterli desteği sağlamadığı için milli sermayeli bir banka kurulmuştur. Bu yaşanan gelişmeler ile İzmir liman kent kimliğini kurgulamaya başlamıştır. [11]

Kentte 1922 yılındaki yangındaki tahribat sebebi ile insanların yaşayabilecekleri evleri dahi yok olmuştur. Bu yangın aslında kentin çok önemli bir kesimini her tür yeni mimari girişime hazır bir boş alana dönüştürmüştür. Bu süreçte bir yandan Türk milliyetçiliğini getirilerinin mimari anlayışı belirgin kılınmış öte yandan batılı planlama anlayışı etkili bir biçimde gerçeğe dönüştürülmek istenmiştir. Özetle Türk yapıları ile donatılmış çağdaş bir kent yaratılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple şehrin yeni baştan imar edilmesi gerekse de bunu yapabilecek para ve uzman bulunamamıştır. 1925 getirilen uzmanlarla birlikte kent yeniden planlanmıştır. Geniş bulvarlar, iki katlı evler, yeşil alanlardan oluşan bu planlar; 1929 dünya ekonomik bunalımı sebebiyle, iki katlı evler dışında uygulanamamıştır. Kentin önemli kamu yapılarında Birinci Ulusal mimarlık akımı izlenmiştir. Günümüzde Gazi Bulvarı ve Fevzi Paşa civarında görebildiğimiz, Osmanlı Bankası, Vakıflar Bankası, Kardıçalı Han, Borsa Binası, Kavaflar Çarşısı, İtfaiye Binası ile İzmir Milli Kütüphane ve Operası bu mimari akımın ayakta kalmış ender örneklerdendir. Çağdaş mimarlık yapıları için ise, Gazi İlkokulu, İzmir Pamuk Mensucatı, İzmir Yün Mensucatını örnek verebiliriz. Zamanında uygulanan iki katlı konutlar ise 1960'lı yıllarda sanayileşme ve zenginleşmenin beraberinde getirdiği nüfus artışı karşılamak için dışarıya doğru genişleyemeyen kent yukarıya doğru genişleyerek 8-10 katlı binalara dönüşmüştür. [11] [19] (Şekil 2.14)

Şekil 2.14. 1930 İzmir Kent Planı [20]

1939 yılında Le Corbusier şehre gelmiş ve planlama raporu hazırlamıştır. Projeyi şehrin 50 yıllık bir periyod içinde 400.000 nüfusa ulaşacağını düşünerek hazırlamıştır. Rahat ve yeterli sirkülasyon alanları ile birbirine bağlanan mesken bölgeleri düşünmüştür. Mesken bölgelerinin kendi içlerinde sağlık, eğitim, spor alanları, alışveriş merkezleri, ticaret alanları ile kendine yeterli bir sistem oluşturmuştur. Birbirinden yeşil alanlar ile ayrılan iskân adaları yerine yeşil ile bir bütün oluşturmuş adalar sistemi geliştirmeye çalışmıştır. Kentin açık yeşil alanları üzerinde de durmuş bu alanlar üzerinde düzenlemeler yapmıştır. Yeşil alanı çoğaltmak isteyen bir tutumu olan Corbusier sınırları belli olan akarsuların tabi hallerinde bırakılarak yeşil şeritler ile sarılmasını önermiştir. Ancak bunlar İzmir'in gelişiminde bir rol oynayamamıştır. [21] [22]

1950 yılındaki Marshall yardımıyla İzmir kenti tarımda makineleşmeye giderek tarım ağırlıklı bir ticaret kenti olmaktan sıyrılmıştır. Sanayi de büyük adımlar atılmıştır ve sanayi ağırlıklı bir kent olmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda çeşitlenerek büyüyen sanayi 1980'li yıllarda altyapı yatırımlarından faydalanamayınca gerilemeye başlamıştır. [11]

3. LEVANTENLER

3.1 Levanten ve Frenk Kavramı

Levanten sözcüğü; doğuda yaşayan veya doğulu anlamlarına gelmektedir. Fransızca güneşin doğması manasındaki “Lever” kelimesinden türetilmiştir. Venedikli ve Avrupalı tüccarlar tarafında, Haçlı seferleri bitiminde Sayda ve Sur gibi şehirlerde ticaretin ilerlemesiyle günlük dilde bu isim yaygınlaşmıştır. [1] [23, pp. 12-13]

Küçük Asya (Anadolu) ve Suriye kıyılarını kapsayan Levant, bazen Yunanistan ve Mısır’ı da içine alacak biçimde geniş tutulmuştur. Bazen de Anadolu anlamında ya da Ortadoğu ve Yakındoğu ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. [24, p. 427] Coğrafi olarak doğudan kasıt, Orta Doğu veya Yakın Doğudur. Akdeniz’in doğu kısmı olarak tanımlanan alanı ifade etmektedir. Bu anlamda, Fransızcadaki Levant kelimesi çoğu zaman Osmanlı topraklarını kapsayan bir bölgeyi belirtmektedir. [25]

Eldem’in, J.W. Redhow (1880)’den belirttiğine göre, Levant kelimesinin karşılığı; “Memalik-i Osmaniye”dir. Levanten ise “Memalik-i Osmaniyye’de doğmuş Frenk” olarak belirtilmektedir. Frenk sözcüğü ise “herhangi bir Avrupa milletine mensup olan insan” manasında kullanılmıştır.” (J.W. Redhow, 1880: 677’den aktaran; [26])

İzmir içerisinde yerleşik bulunan ve şehre gelişleri 14. yüzyıla kadar uzanan bir azınlık, “Frenk” ve “Levanten” olarak isimlendirilmektedir. Beyru; azınlık grubu, buraya taşınmış ırkların bir sonucu olarak görenlerin ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa kökenli yabancıların tümünü bu isimle tanımlanmıştır. [1] Bu ülkeye yerleşmiş ve Avrupa kökenli bir aileden gelmiş kişilerin tümüne “Levanten” demektedir. Bazı tanımlamalara göre, Frenk kelimesinin tüm yabancı unsurların tanımlanmasında kullanıldığına işaret etmektedir. Frenk Mahallesi, Frenk Caddesi, Alafranga, Frenkçe gibi. [7]

“Bu konuda yapılmış olan çalışmalara baktığımızda; kimileri Levantenleri Roma Katolik Kilisesine mensup olup Şarka yerleşmiş batılı insanlar olarak değerlendirirken kimisi olaya sosyo-ekonomik bir anlam katarak Levantenleri dini kimliklerini bir kenara bırakmış, doğuda yaşayan batılı tüccarlar olarak ifade etmektedir. Bazıları da Levantenlerin gerçek menşeyini Haçlı Seferlerine kadar dayandırmaktadır. O dönemlerde Orta Doğu’da kurulmuş

olan Latin devletlerinden arta kalanlar olarak açıklamaktadırlar.” [1] [23, p. 12] Levantenler meselesi öncesinden beri üzerinde kesin mutabakata varılamayan bir konudur.

Levantenlerin ortak olarak kabul edilen bir tanımlaması bulunmamaktadır. Yerli azınlık gruplar ile Batılı insanlar arasında farklı bir toplum ve kültür olarak değerlendirilmektedirler. İtalyan, Fransız, Macar, İngiliz, Slav ve Kuzey Avrupalı gibi Avrupa kökenli olanlar bu toplumu meydana getirmiştir.

Türk Ansiklopedisi’nde Avrupa asıllı olup Yakın Doğu ülkelerine yerleşmiş ve evlenmeler yoluyla soyu karışmış kimse, Levanten (Fransızca, Levantin), olarak karşılığını bulmaktadır. [27, p. 13]Yeni Türk Ansiklopedisi’nde Levanten, “Akdeniz’in doğu sahillerinde ve buralardaki ülkelerde (Yakın Doğu) dünyaya gelmiş veya buralarda yerleşip ticaret yapan, aslen Avrupalı, çok kere uzun kalışlar ve evlenmeler dolayısıyla soyu karışmış kimse, Yakın Doğu’lu olduğu halde Avrupalılık taşıyan “tatlı su frengi” denilen tipler”, şeklinde tasvir edilmektedir. [28, p. 2072]

Mehmet Doğan’ın, “Büyük Türkçe Sözlük” adlı çalışmasında Levanten, “Yakın Doğu ülkelerinde yerleşmiş Avrupalı ailelerin soyundan olup, bu ülkelerde doğup büyümüş, bu yüzden bulundukları yerin kültürünün az çok tesirinde kalmış, bununla birlikte Avrupalılık iddiasında olan kimse, doğu ülkelerinde doğmuş Latin, Tatlısu frengi” manalarına gelirken Levantenlik ise, Levanten olma hali, Levanten’e uygun davranış, olarak ifade edilmektedir. [29, p. 839]

İlber Ortaylı’ya göre, “Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi” adlı çalışmada, Levanten kelimesi (Doğulu) ile kastedilen Doğu Akdeniz Limanları ve bütün Doğu Akdenizlilerdir. Ortaylı, Levanten (Doğulu) kelimesiyle, Doğu Akdeniz Limanlarının, bir anlamda da hem Bizans, hem Osmanlı döneminde yerli halktan ziyade İtalyan, Katalan, Fransız gibi Batı Akdenizlilerin kastedildiğini belirtirken 18. ve 19. yüzyıllarda ise bu kelimenin Orta ve Kuzey Avrupa’dan gelerek yerleşen yabancıları da kapsadığı noktasına parmak basmaktadır. Ortaylı, ayrıca Osmanlı döneminde Roma-Katolik inancına bağlı Latin milletinin bu terimle anıldığını fakat bunun yeterli olmadığına, çünkü yerli Şark Katoliklerinden veya 19. yüzyılda Osmanlı topraklarına yerleşen Protestanlardan bu grupla bütünleşenlerin de Levanten olarak anıldığına vurgu yapmaktadır. Ona göre ‘Levanten’ler; genellikle yabancı pasaportlu olup, önceleri İtalyancayı sonra Fransızca’yı özgün şiveleriyle konuşup

benimseyen Hristiyanlar ve bu sosyal gruba girenlerdir. [17, pp. 204-207] [30, p. 23] Edhem Eldem'e göre Levantenler, Avrupa milletine mensup olan kişilerdir. Bunun da "Avrupalı" ve "Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Avrupalılar" gibi anlamlara gelebileceğinin altını çizmektedir. [26]

Görüldüğü üzere Levanten, başka bir deyişle Frenk terimi, oldukça zor bir terimdir ve araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Belirli bir kimlik olarak tanımlanamadığı için, ekonomik anlamda Batılı, yaşam alanı yani Doğu Akdeniz'deki kültürel yapı etkisi nedeniyle de Batı karşısında doğulu bir topluma karşılık gelmektedir. Levanten'in özetle ne olduğunu söyleyecek olursak; Levantenler, tarihte çeşitli sebepler ile Anadolu topraklarına göçüp yerleşmiş, farklı Avrupalı milletlerden oluşan batılılar demektir. Yerleştikleri şehirlerde kurdukları mahalleler ve örgütlenmeler sayesinde kültürel uzlaşma sağlasalar da özlerinden kopmayıp asimile olmamışlardır. Özellikle yerleştikleri şehirlerde ticarete büyük pay sahibidirler. Levanten kelimesi başka bir deyişle, Doğu'nun "Batılısı", Batı'nın "Doğulusu" anlamını taşımaktadır.

3.2 Levantenlerin Kökenleri ve Ait Oldukları Kimlik Yapısı

"Levantenlerin kökeni üzerinden bir Levanten kimliği tanımlamak pek kolay değildir. Bunun sebebi, Levantenlerin soyağacına bakıldığında farklı kökenlerin bulunmasıdır. Levantenler Osmanlıya Avrupa'dan gelen farklı ulusların oluşturduğu insanlardır. Levantenler Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya, Hollanda, Avusturya-Macaristan, İngiltere vb. devletlerin insanlarından oluşan bir etnik gruptur. Levantenlerin köken itibarıyla ağırlıklı olarak Fransız ve İtalyan kökenine sahip oldukları görülmektedir." [1] Temel sebebi ise ilk gelen Levantenlerin Venedikli, Cenevizli, İtalyan tüccarlar olmasıdır. Sonralarında ise Fransızların İzmir limanındaki hâkimiyeti ile Fransa'dan yoğun göç almasıdır. [5]

Arus Yumul'un Ege Üniversitesi, 6-8 Mart 1998 tarihinde, İzmir'de Avrupa Öğrencileri Genel Forumu'nda yaptığı "Melez Kimlikler" başlıklı konuşmasında, Lucy Garnett'en sözlerinden aktardığına göre; Levantenlerin damarlarında neredeyse Avrupa'nın her milletinin kanı dolaşmakla beraber Levanten kimliğinin ayırt edici özelliği Avrupalı olmalarıdır. [5]

Başlangıçta “Frenk” olarak adlandırılan Levantenler arasında ilk göze çarpan topluluk İtalyanlar olmuştur. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Bizans döneminde çeşitli benzer sebepler ile Cenevizli ve Venedikliler İzmir’e gelerek yerleşmiştir. 1891 yılında yapılan dönemin nüfus sayımına bakıldığında İzmir’de 2892 İtalyan uyruklunun yaşadığı görülmektedir. Bu durum yadsınamayacak şekilde İtalyan nüfusunun ciddi sayıda olduğunu belirtmektedir. [7, p. 58] Fransızlar ise kentte görünürlüğü ve gelişimi en açık gözlemlendiği gruplardır. Bunun yanında Fransız yetkililer Osmanlı topraklarına göçü engellemek adına yurttaşlarını kalış sürelerini kısıtlamış ve mülk edinmelerini de yasaklamıştır. Bu sebepler İzmir’de bulunan Fransızların sayılarının zamanla azalmalarına sebep olmakla beraber yine de Avrupalılar arasında Fransızların çoğunlukta olduğu görülmektedir. [31]

Levantenler var oldukları coğrafya içerisinde birden fazla kültürle yaşamayı başarmış ve kültürler arasında uzlaşma sağlayabilmiştir. Ekonomik, sosyal, siyasal birçok kimlik tehdidi almalarına rağmen kimlikleri kaybolmamıştır. Sağladıkları kültürler arası uzlaşma sayesinde, kültürlerine yeni öğeler kazandırıp geliştirmiş ancak asimile olmamışlardır. Levanten kültürünün Avrupalılık çerçevesinde zamanla şekillendiğine bakıldığında, Osmanlı topraklarına ilk gelen Levantenlerin öze daha yakın olduğunu görülmektedir. [5]

3.3. İzmir’de Levanten Toplumun Oluşumu ve Gelişimi

Goffman’ın anlatımıyla: “Batı Anadolu’nun onların arenası, İzmir kentinin ise merkezi” olması, kentin 17. yüzyılın başında bir yöre limanyiken uluslararası bir antrepoya evrilmesi Levanten toplumun İzmir’de etkili olma sürecini başlangıcını oluşturmuştur. “Takip eden dönemlerde bu başlangıcın devamı niteliğindeki oluşumlar olarak; Batı Anadolu ve İzmir kentinin toplumsal ve ekonomik gelişimi, 18. yüzyıldan itibaren gelişen ticari hacmi ve bununla bağlantılı olarak kentin bölge içindeki rolünün artması, Avrupalıların yaşadıkları modernleşmenin ve aynı zamanda Emperyalist yaklaşımların Batı Anadolu toplumunu derinden etkileyişi, Batılı (en azından Batıdan esinlenmiş) bir ticari hayatın ve toplumsal yaşamın kabul görmesi gösterilebilir.” [32]

Levantenler, Doğu Akdeniz liman kentlerine gelmişlerdir bunun temel nedeni ülkelerinde bulamayacakları hayat koşulları ve iş bulma imkanlarıdır. Çoğunlukla koloni şeklinde olan gelişler yaşanmış ve tanınan ticari imtiyazlarla ticaret ile uğraşanlar, Anadolu’da ciddi zenginliklere sahip olmuşlardır. [33]

Devletin sağladıkları ticari imtiyazlar ile kazandıkları paraları devamlı olarak arttırma istekleri Levantenlerin İzmir ve İstanbul'a yerleşmelerinde önemli bir sebep olmuştur. [33] Ticaret hacmi istemi ve pazar arayışı Levantenlerin İzmir'e gelmesinin en temel sebebi olmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda önemli bir liman şehri olmaya başlayan İzmir çok sayıda Avrupalı tüccarın kente gelmesine neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından yabancılara verilen ayrıcalıklar tercih sebebi olmuştur. Levantenler İzmir'de ticaret hacmini büyütmüş, ekonomik hayatı olumlu yönde etkileyerek İzmir kentini dünyanın önemli liman kentlerinden birine çevirmişlerdir.

Özellikle kapitülasyonlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin batılılara verdiği ekonomik imtiyazlar Levantenlerin İzmir'i tercihinde önemli bir taban oluşturmuştur. Osmanlı'nın erken döneminde, bu konuda ilk akla gelen millet İtalyanlardır; özellikle Cenevizliler ve Venedikliler. Zamanla İngilizler ve Fransızlar tarih sahnesinde ön plana çıkmıştır. Levantenlerden alınan vergiler daha azdır, dışarıya gönderilen ürün kotası fazladır ve Levanten malları üzerinde ciddi bir denetim yapılmamaktadır. Raziye Oban'a göre bu durumda; devletin gümrük gelirlerini artırma düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Oban'a göre devletin gelirlerini artırmak için tanıdığı cazip toleranslar tüccarları cezp etmektedir. Başlangıçta sadece ticaret için giden tüccarlar, zamanla buralara yerleşmeye başlamışlardır. Diğer çalışmalara da baktığımızda devletin gelirleri artırma ve ticari hayatı canlandırma düşüncesinin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. [34] [35]

Levantenlerin İzmir'e gelmelerindeki bir başka sebep iş hayat standartlarını yükseltmek istemeleridir. Mensup oldukları ülkelerin baskıcı tutumu sebebi ile kendi ticaretlerini geliştirememeye endişesi yaşamışlardır. Osmanlı Devleti tarafından verilen ayrıcalıklar sebebiyle buraya gelen Levantenler bir noktada İzmir'e kaçış ve daha iyi yaşam koşulları olduğunu düşünerek kente gelmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin 1856'da Levantenlere verdiği mülk edinme hakkı ile kent önemli miktarda göç almıştır. Bu tarihten önce aracılar üzerinden ticaret yapan Levantenler mülk edinememe sebepleri ile belirgin bir çevre oluşturamamışlardı. Bunun sebebi yalnızca Osmanlı kanunları değildir. Tüccarların Osmanlı halkı ile ticaret haricinde ekonomik ve duygusal olarak daimi ilişkiler kurmalarını istemeyen Avrupa ülkeleri, Osmanlı toprakları içindeki mevcudiyeti sınırlayacak tutumlar sergilemişlerdir. 18. ve 19. yüzyılda Levantenlerin İzmir limanından çepere, iç bölgelere yayılması, Batılı düşüncenin bu

topraklarda yerleşmesi için ileriye dönük bir politika oluşturmuştur. İzmir yapılanmasında etkin olan Levantenler etkisi ile oluşturdukları kent içinde ve çevrede ticaret ağı oluşturmuşlardır. İzmir kenti, Levantenlerin tesiri sonucu Batı kültürünün kabul gördüğü bir Osmanlı kenti haline dönüşmüştür. [8]

19. yüzyıl içerisinde Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerinin artması nedeniyle, azınlığı oluşturan Levantenler toplum içinde güç elde etmiş, sosyal yaşam ve ticari yaşamda ilk sıralarda olmuşlardır. Bu dönemde; Whittall, Rees, Edwards, Forbes, La Fontaine gibi önde gelen aileleri ile İngiliz topluluğu, her alanda başı çekerek Levanten topluluğun öncülüğünü yaptığı söylenebilmektedir. Denizaşırı ticaretle ilişkili faaliyetlerin yanı sıra Levantenler arasında; çerçiler, aracılar, toptancılar, çiftçiler, matbaacılar gibi meslek erbapları hızla artmıştır. [5]

İskenderun, Halep ve Bağdat gibi bölgelerden yapılan ticaret ürünlerindeki darlık İzmir'in, Levantenlerin ticaret merkezi olarak yükselişinin bir diğer önemli nedenidir. Pamuk, ipek ve tahılgiller ön plana çıkan ürünlerdir ve İzmir coğrafyasında da bu ürünler ticaretin merkezine yerleşmektedir. Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki merkezlerde ürün darlığının yanı sıra sık sık çıkan iç çatışmalar hatta savaşlar nedeniyle de bölgeler her geçen gün daha emniyetsiz bir hal almaktadır ve bu bölgelerdeki ülkeler ticari darlık nedeniyle vergi oranlarında da inanılmaz artışlara gitmektedirler. Ayrıca taşımacılık güvenliğinde her geçen gün azalma görülmektedir. Çünkü korsanlar ve çeteler büyük ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Bu durum karşısında çaresiz kalan Avrupalı tüccarlar, İzmir'e yönelmeye başlamışlardır, çünkü İzmir daha ucuz ve daha güvenli bir bölge durumundadır. [36]

İzmir ve İstanbul'da ekonomiyi yönlendirmede Levantenler büyük güce sahiptir. Öyle ki, İstanbul ticarete önceliği bırakmak istemezken, İzmir, art bölgesinin verimli topraklarında yetişen incir, bamyas, üzüm, zeytin gibi sebze ve meyvelerin yanında tütün, pamuk gibi önemli endüstriyel ürünlere de sahiptir ve bu sebeple İstanbul'u besleyen bir konumdadır. Ayrıca limanın, coğrafi konumu itibarıyla kuzey rüzgârlarına karşı korunaklı oluşundan dolayı oldukça güvenli bir ortama sahiptir. Saldırılarına karşı da diğer limanlara göre daha güvenli bir yapıda oluşu, yabancıların-Levantenlerin, yerleşim için belli dönemlerde yoğunluk kazanmak üzere sürekli İzmir'e gelerek yerleşmesine zemin hazırlamıştır. [34]

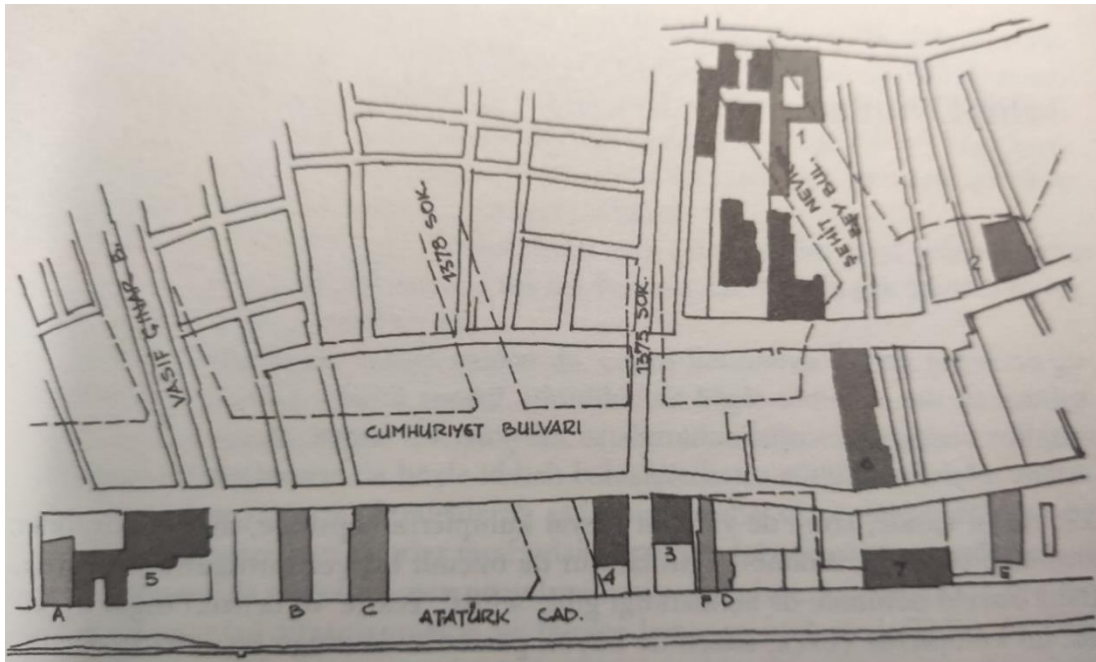
3.4. İzmir’de Levanten Yaşam

19. yüzyılda Levanten toplumun sosyo-kültürel alanda güçlenmesi ve ticarete önemli rol almalarıyla, Batılı anlayış biçimi de değer kazanan bir düşünce olmuştur. Erpi, Levanten toplumunu iki grupta incelemiştir. Avrupa kökenli, ekonomik güce sahip olan patron konumunda bulunanlar ve Osmanlı’da doğmuş ve büyümüş, Batıya hayranlık besleyen ancak bu kültürde olmayanlardır. [37] Aslında toplum içinde üstlendikleri görev ve ait oldukları kültür eşdeğerliliği düşünüldüğünde bunların kesin çizgiler ile ayrı değerlendirilmesi doğru değildir.

Levanten toplumu içinde bulundukları sosyo-ekonomik durum sebebi ile kendilerini halktan farklı yüksek bir sınıf olarak görmektedirler. Özellikle kültür ve din açısından da tamamıyla farklıdırlar. Yerel halktan kesin çizgilerle ayrılmış Levanten halkın hanımlarının yaşantıları göze çarpmakta olup ve Levanten-yerel halk ayrılığını bize gösterir niteliktedir. Ticari ortamlarda erkeklerin bulunması sebebi ile yerel halkla iletişime geçenler yine ailenin erkekleridir. Bunun yansıması Levanten hanımlar Osmanlı topraklarında doğup büyümelerine rağmen 1940’lara kadar Türkçe bilmemektedirler. Levanten topluluk hem kendi içlerinde ulusal farklılık hem bulundukları toplum neticesinde birçok dile hâkimdirler. Levanten kendi aralarında Avrupa dillerinden, özellikle İngilizce veya Fransızca; ticaret içerisinde, çarşıda Osmanlıca’dan; ev işlerindeki iletişimde ise Rumca’dan yararlanmaktadırlar. [9]

Levantenler kültürel uzlaşmaya rağmen asimile olmadan kültürel köklerine tutunarak gelişim göstermişlerdir. Kendilerini bir aidiyet gösterebilecekleri, kendilerinden farklı gördükleri ve küçümsedikleri diğer gruplardan ayrı ve uzak kalabilecekleri sosyal kulüpler kurmuşlardır. Bu kulüplere yalnızca kendileri dâhil olmuş, Ermeni ve Rum toplulukları da dâhil kimseyi kabul etmemişlerdir. Türkler bu kulüpler itibar etmeseler de, Ermeni ve Rumlar kendi kulüplerini kurmaya başlamışlardır. Bu kulüpler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında kendilerini göstermeye başlamıştır. Ayrıca Levantenler arasındaki sosyal ve ekonomik statüde sınıf farklılaşmasına dayalı bir yapılanma gözlemlenmiştir. Bu statüye göre kulüpler kurulmuştur. Diğer bir sosyal aktivite tiyatrolardır. Tiyatro binaları günümüz Cumhuriyet Meydanı ve Gül Sokağı etrafındadır. Levantenlerin sosyal hayatı; balolar, sosyal kulüpler ve sinema gösterileriyle canlanmıştır. [9] (Şekil 3.1)

Şehir merkezinde bulunan yaşam alanları ve sosyal yapılarda (kulüpler) gözlenen hâkimiyet alanları sebebiyle topluluklar arası iletişim oldukça kopuktur. Batı toplumunun hem dini inanç hem de sosyal hayat açısından en yakın Osmanlı topluluğu olan Rumlar ile sosyal ilişkilerine Buca ve Bornova’da bulunan banliyölerinin büyük katkısı vardır. Şehir merkezinde bağımsız alanlarda yaşayan topluluklar bu köylerdeki yazlık evlerde komşuluk ilişkilerini sürdürebilmektedir. Bu konutlarda sosyal yaşam alanı sınırları çizilmektedir. Ama şehir merkezinde olduğu gibi net bir ayırım yoktur. Banliyö yaşamında farklı gruplar arasında patron-hizmetçi ilişkisi bulunurken, komşuluk kavramı da söz konusudur. İlbert bu ilişkilerin oluşturduğu fiziksel yapıyı; “kapı komşuluğu ve tanışma ile belirlenen özel bir mekân” olarak açıklamaktadır. [38, p. 216]

Şekil 3.1. 19. Yüzyıl sonunda kent merkezinde bulunan sosyal kulüpler ve tiyatrolar.

1890'larda rıhtımın yapılmasıyla birlikte sosyal hayatın merkezi de değişmiştir. Önceden merkez olan Frenk Caddesi'nden rıhtıma kaymıştır. Prestijli yönetim yapılarının yanı sıra kulüpler, tiyatrolar, sinemalar, dans okulları, restoranlar, barlar, pastaneler ve meyhaneler gibi eğlence hayatını oluşturan mekânlar rıhtım boyunca yer almaktadır. (Şekil 3.1) 20.

yüzyıla yaklaştıkça daha önce sadece Avrupalıların kullandığı, sosyal ve etnik yapının etkili olduğu bu mekânlarda sosyal statü ve gelir düzeyi ön plandadır. Batılılaşma anlayışı içinde gerçekleşen bu farklılaşma sayesinde; farklı grupların önde gelenleri bu mekânlarda ağırlanmış ve Avrupa kültürünü (giyim, mimari, eğlence tarzı, tüketim tarzı) tanıma fırsatı bulmuştur. Ayrıca Batı moda anlayışının şehre yayılması bağlamında aktif bir tavır oluşmuştur. Bu kapsamda rıhtım, şehrin kozmopolit karakterinin ve Batılı yaşam tarzının sergilendiği sosyal bir platforma dönüşerek buradan tüm şehre ve çevresine yayılmıştır. Ayrıca sosyal yaşamın önemli bir parçası olan konser, balo, tiyatro gibi etkinliklerin Levanten ailelerinin sayfiyelerinin bulunduğu Buca, Bornova, Seydiköy ve Pınarbaşı gibi yerleşim yerlerine aktarıldığı görülmektedir. Bu dönemlerde başta Bornova ve Buca yerleşimleri, Batılı tüccarların gösterişli evlerinde organize edilen parti ve etkinlikler bu eğlence hayatının içinde yer almıştır. [9, p. 47]

Kentin cazibe merkezinin değişimi, Levanten kültürünün neden olduğu en önemli değişimdir. Yabancı mimarlarla yapılan planlarda, ızgara plan ve doğrusal akslarla sınırlanan yapıların önem kazandığı görülmektedir. Yabancılar tanınan ayrıcalıklarla Levantenlerin etkileri ekonomik ve sosyal hayatın yanı sıra fiziki çevre üzerinde de etkisini göstermiştir. Bu etkinin varlığı, batılı bir anlayışla ve batılı mimarlarla çalışılarak yapılan yeni mekânlarda ve iç mekân kurgularında da kendini göstermektedir.

Dönemin hâkim anlayışından beslenen Levanten grubunun ticari ve idari ilişkileri güçlü olup, bazı Levanten ailelerin temsilcilerinin Osmanlı idarecileri ve hatta padişahla doğrudan bağlantılarının olduğu bilinmektedir. Şerife Yorulmaz'ın belirttiği gibi, İzmir'e veya bölgeye gelen önemli misafirler, dönemin söz sahibi Levanten ailelerince ağırlanmıştır. 1863 yılında İzmir şehrini ziyaret eden Sultan Abdülaziz'in Whittall/Bornova ve Baltazzi/Buca Konakları'nda ağırlanmasının yanında 1888 yılında Bornova'da İngiliz Amirali için Baltazzi Köşkü'nde (dönemin Spartalıyan ailesi tarafından) ve Paterson Köşkü'nde yapılan davetler bu organizasyonlara örnek olarak verilebilir. [39, pp. 151-156] [12]

Levantenler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında toplumu spor alanında olduğu kadar sosyal hayatın birçok alanında da yönlendiren, zevk ve alışkanlıklarını içinde bulunduğu topluma yayan bir tavırda olmuşlardır. Spor alanında örneğin, at yarışı, atletizm, futbol ve golf gibi dallar önemli ölçüde Levantenler sayesinde Osmanlı kent yaşamında yerini bulmuştur. Whittall, Rees, Forbes ve Giraud aileleri, at yarışlarının düzenlenmesinde,

katılımların yaygınlaştırılmasında öncülük eden Levanten ailelerdir. Levantenler 1867 yılından itibaren spor faaliyetleri için kullanabilecekleri geniş topraklar almaya başlamışlar ve buralarda golf, koşu ve futbol maçları, tenis karşılaşmaları ve özellikle İngilizlerin çok sevdiği doğa yürüyüşleri yapılmıştır. Banliyölerdeki köşklerin ikincil konutlardan ana yaşam alanlarına dönüşmesinde varlıklı Levantenlerin doğa ve sporsever tutumlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Levantenlerin öncülüğünde gerçekleşen ve devam eden spor etkinliklerine; 1890'da futbolun, 1891'de Batı normlarında at yarışlarının, 1892'de atletizm yarışlarının, 1892'de bisiklet ve yelken yarışlarının organizasyonu örnek olarak verilebilir. [39, pp. 166-170]

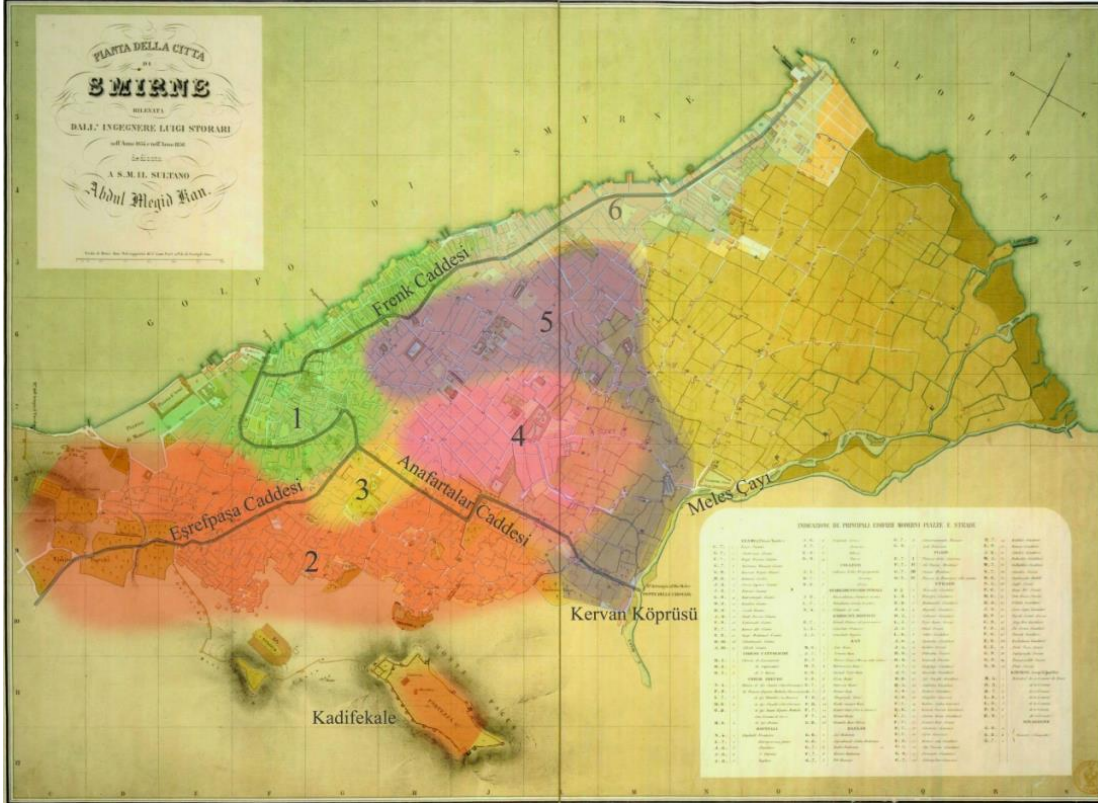
Levanten ailelerinden önde gelenlerinden Whittall ailesi sadece İzmir'de değil İstanbul'da ve hatta dünyanın farklı yerlerinde bulunmuşlardır. Bu ailenin ticari alanda ön planda olduğu bilinmektedir. Yalnızca Levantenler arasında değil, kentte de önemli bir konuma sahiptir. Punta bölgesinde yaptıkları endüstri yatırımları ile planlamaya da bir anlamda dâhil olmuştur. Punta bölgesinde gar ve deniz aksı üzerinden atölyeler ve tesisler yaptırmıştır. Sosyal hayatın birçok alanında bulunduğu gibi, yukarı belirtildiği üzere spor alanında da toplumunu yönlendiren Levantenler ilk olarak İstanbul'da polo kulübünü kurmuştur. Onu kriket ve tenis kulübü takip etmiştir. Levantenlerde at yarışı da eğlencelerinin içinde olmuştur. İşte, ticarete söz sahibi Whittall ailesi Sultan Abdülaziz onuruna özel bir yarış dahi hazırlamıştır. Padişaha İngiliz ve Arap atları hediye ederek hürmetlerini eyleme dökmüştür. İzmir'de Sporting Kulübünü kuran öncü ailelerden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk yasal futbol kulübünü kurmuştur. Whittall ailesinin sosyal alanlardaki faaliyetindeki amacı yeni ticari ilişkiler kurmak ve bağlantılar sağlamaktır. İmparatorlukta tanıtılan yeni spor ve sosyal faaliyetleri doğal olarak farklı grupları birbirlerine yaklaştırmıştır. Levantenlerin, Osmanlı tebaasından farklı bir sosyal hayatı vardır. Önceleri birbirlerini ziyaretle ile başlayan süreç, zamanla sosyal kulüplerin oluşmasını sağlamıştır. Levantenler tarafından bu fikir benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Sosyal kulüpler kurulmaya başlanmıştır. Kumarhane, gazino gibi mekânları olan; okuma salonu, balo salonu bulunduran kulüpler kurulmaya başlanmıştır. Bunun sebebi İzmir'de yaşayan Levantenlerin, Avrupa yaşam kültürü ile yaşam sürmek istemeleridir. Kulüplere üye olmakta arana ilk şart Levanten olmaktır. Yani istisnalar dışında bir Osmanlı kulübe kabul edilmemektedir. 1930'lu yıllarda ticari kayıtlara bakıldığında Whittall isimlerine rastlanması Cumhuriyet sonrası da varlıklarını sürdürdüklerine işaret etmektedir. [9] [3] [40]

Eğitime de oldukça değer veren Levantenler, Katolik dini görevlerini programlarında barındıran yabancı özel okullar kurmuşlardır. Bu okullarda İngilizce, Türkçe, Fransızca, İtalyanca, Yunanca, Rumca, Farsça ve Latince yabancı dilleri öğretilmektedir. Öğretim programında ayrıca; hızlı yazı, cebir, astronomi, aritmetik, tarih, antik ve modern coğrafya, mitoloji, kitap bakımı, kambiyo, para değişimi, defter tutma, ticaret yasa ve usulleri, hammaddelerin pratik etüdü, mamul maddelerin pratik etüdü, endüstriyel sanatlar, uygulamalı kimya ve fizik, müzik, dans, resim dersleri bulunmaktadır. Hatta okullarda jimnastik çalışmaları için olanak sağlanmaktadır. Bu sayılan dersler yeterli bir düzeyde okutuluyorsa, bir niversite programını andırır zenginliktedir. Buna dayanarak Levantenlerin eğitime, kültürel ve entelektüel gelişime önem verdikleri söylenebilir. [7]

İzmir şehrinde bulunan Levanten topluluğu, Osmanlı topraklarında varolan azınlık grubu gibi değildir. şehrin gerçek sahipleri gibi davranmaktadırlar. Özgüvenli duruşlarının arkasında; toplumun haklarına saygılı, kozmopolit Osmanlı toplumunun yapısı büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, dünyada baskın anlayış olan Batılılaşmanın bir devlet politikası olduğu bir ortamda Batı'yı temsil etmekten kaynaklanan bir özgüvenleri olduğu varsayılmaktadır. Baron A.Von Schweiger-Lechenfeld 1881 tarihinde İzmir'i ziyarette geldiğinde konu ile ilişkin, "Levantenler İzmir kültür yaşamında (entelektüel ve kültürel alanda) en büyük payın kendilerine ait olduğuna inanırlar" tanımlamasında bulunmuştur. (Lechenfeld' den naklen, [41, pp. 267-268]).

3.5. İzmir'de Levantenlerin Yaşama Alanları

İzmir kenti içinde birçok dini ve etnik grubu barındırarak uluslararası bir ticari limana dönüşmüştür. Osmanlıya ticaret için gelen Levanten toplumunun İzmir'in kozmopolit yapısının oluşmasında katkısı büyük lddedir. Sosyal yapıdaki bu çeşitlenme, kültürel ve fiziksel yapılanmaları doğrudan etkilemiştir. Kent bütünündeki yerleşim örgütlenmeleri önce etnik ve dini yapıya göre gelişmiş, sonrasında bu örgütlenmelerin kendi içinde sosyo-ekonomik kademelere göre gruplaşarak oluşmasına, gelişmesine, dönüşmesine yol açmıştır. [9] (şekil 3.2)

Şekil.3.2. 19. Yüzyılın ortasında İzmir. Mahalleler ve kent dokusu

Osmanlı döneminde sağlanan ayrıcalıklardan yararlanmak ve böylece ticari faaliyetlerinin yürütmek gibi benzer sebepler ile İzmir'e yerleşen Levantenlerin de tarih sahnesine ilk çıktıkları zaman yerleştikleri kıyı şeridi konum olarak yerleşimlerinin temellerini oluşturmuştur.

“İzmir kenti Osmanlı döneminde belirgin bir değişim geçirmiştir. Kent Pagos Dağı'ndan (Kadifekale'den) kıyıya doğru yelpaze gibi yayılmış, dağın yamacında Türk mahalleleri kurulmuştur. Kıyıya indikçe Türk mahallelerinin çeperine Yahudi ve Ermeni mahalleleri kurulmuştur. Kıyıya gelindiği zaman Levantenlerin yaşama alanları yer almıştır.” [1] Kenti ziyaret eden gezginlerin özellikle dikkatini çeken nokta burasıdır. Tek bir kentteki kozmopolit yapı ve bunun kent bütününe, mekânsal yapılanmaya yansımasıdır. Kent bütünündeki örgütlenmeler öncelikle kentte varlığını sürdüren farklı etnik gruplara dayanmaktadır. Bu etnik gruplar başlıca, Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Levantenlerdir. Bu

farklı grupların kentte kendi mahallelerini kurmuşlar bu alanların yayılım alanları ve morfolojik yapısı belirgin bir biçimde birbirinden farklıdır. [9] (Şekil 3.2)

Levantenlerin sosyal yaşamlarını geçirdikleri mekânlar, eğitim yapıları olan ibadethaneleri, okulları, konutları kısacası mahalleleri deniz kıyısına paralel olarak gelişim gösteren Frenk Caddesi çevresinde gelişim göstermiştir. Frenk Caddesi'ndeki 1769 yangını sonrasında Avrupalılar kentin değişik yerlerine dağılmışlardır. Bu yangın sonrası gözlenen yayılma sonucunun kent çeperinde sayfiye yerleşimlerinin oluşumunda ve gelişimde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Kenti çevreleyen bu banliyölerde, çoğunlukla Rumların ve Levantenlerin yaşadığı etkileyici bahçelere sahip, gösterişli ve bakımlı konutlar bulunmaktadır. Yeni yerleşim alanları oluşmakla beraber, yangın sonrasında kent merkezindeki Levanten mahallesi yeniden yapılanmıştır. [9] (Şekil 3.2)

Levantenlerin ve yerel halkın yaşam pratikleri gereği farklılaşan mekânsal kurgulara ihtiyacı ve buna karşılık gelen mekân üretimleri kentin iki farklı yüzünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.. “Şehir iki farklı görünümde; denizden bakıldığında kıyı boyunca uzanan güzel evler, görkemli han ve bedestenler, camilerin kubbeleri ve minareleri, şehrin içinden bakıldığında ise pis, dar, yılanvari sokaklar, ahşap ve kerpiçe sıvalı evler” [41, pp. 104-106]. Önceleri bu ikili yapılanma, etnik ve dini grupların etkisi altında ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda ise sosyo-ekonomik sınıfların da etkili olduğu bir hale gelmiştir. İzmir hakkında yapılmış bir çalışma, 19. yüzyılda kentin ikili yapısı şu tanımlama ile vurgulanmıştır: “Bir yanda Batılılaşmanın ekosunu belli bir mesafeden duyabilen mali olarak güçsüz toplumu ile Yukarı Şehir, öte yanda modernleşmeyi taşıyan/yayan, refah sosyal sınıfları ile Aşağı Şehir” [43, p. 107].

19. yüzyılda İzmir kentinde farklı etnik grupların sosyal yaşamları kendi mahallerini oluşturdukları yaşam çevrelerinde ağırlıklı sürdürülmektedir. Ticaret faaliyetleri dikkate alındığında ise kentin Levantenlerin yanı sıra diğer grupların da ticaretin çeşitli alanlarında etkili olduğu ekonomik faaliyetler bütünü ve bunların karışık bulunduğu bir ticari bölgeye ve mekânlar dizisine sahip olduğu söylenebilir. Özellikle Frenk Caddesi'nde şekillenen ticari hayat Levantenlerin hâkimiyetindedir. Levantenlere aracılık eden Rumlar ve Ermeniler de bu ticari hayata dâhil olmuştur. Frenk Caddesi'nin güney ucunda bulunan bedesten ve de hanlar içerisinde imalat, zanaat ve ticaret birlikte yürütülmektedir. “İzmir'in en ilgi çekici yanı çarşısı, çeşitli mallar satan bedestenler; tahta barakalardan oluşan dükkânların üstü kapalı, geceleri kilitlenir ve bekçileri var. Birinde kuru meyve, diğerinde tabanca-fünye, vb.

İngiliz çarşısında Manchester'dan gelen pamuklular satılır". (W.J.Hamilton/1835, [41, p. 164])

İzmir'de bulunan Levantenlerin şehir merkezindeki yaşam alanları günümüzde kıyı hattı olan Alsancak'tır. 1890'larda rıhtım yapımıyla sosyal yaşam merkezi rıhtım olmuş ve Frenk Caddesi'nden kıyı hattına yönelmiştir. Rıhtım boyunca prestijli idari merkezlerin yanında eğlence hayatlarını oluşturan tiyatro, kulüp, dans okulları, restoranlar, barlar, pastaneler ve tavernalar gibi mekânlar yer almaktadır. Fransız ve İtalyan dükkânlarının sıralandığı Madamachan Sokağı, İzmir'in Levanten toplumu için bir diğer önemli akstır. [39] (şekil 3.2)

Levantenlerin kıyı boyunca yerleşme sebeplerinden birisi ticaret bölgesinin, limanın burada olması ve kent ticaretini elinde tutmak istemeleridir. Bir diğer nedeni ise etnik ve sosyal olarak farklı oldukları Osmanlı toplumundan bağımsız olmak istemeleridir. Bu sebeple Osmanlı toplumunun yerleşim alanı dışında oluşum ve gelişim göstermişlerdir. "Burada yaşayan Frenklerin bulundukları ülkeye ait ilgi ve bilgileri yok. Kendilerini tamamen ticarete vermişler, mallarından başka önemli hiçbir şey yok, hiçbirisinin değerli sayılabilecek bir evi yok, olası isyan ya da salgında varını yoğunu yükleyip gemi ile kaçmak için" Fellows'dan aktaran [41, p. 199]. Özellikle Punta bölgesindeki sıra evler bu tespiti doğrular niteliktedirler. Yabancı topraklarında yaşadıklarının bilincinde olan Levantenler, güvenliklerini düşünmüşlerdir. Birbirleriyle ilişkili, hatta birçoğunda çatı katlarından birbirine geçişi sağlayan, cephe karakterindeki geçirgenliği demir kepenkler ile koruyan korunaklı bitişik nizam evlerde yaşayan Levantenler, kentte sık sık meydana gelen depremler, salgınlar ve ayaklanmalar gibi nedenlerden dolayı rıhtımda demirlemiş gemiler ile gerektiğinde kaçışa hazır bir şekilde yaşamışlardır. Buna benzer durumlarda sığındıkları bir başka seçenek ise şehrin etrafına dağılmış banliyölerdir.

19. yüzyılda yaşam alanları sosyal kademelere göre ayrılmaya başladığı dönemde toplulukta sivrilen, konsolosların şirket sahiplerinin üst düzey idari görevde bulunanların rıhtım boyunca yerleştiği gözlemlenmektedir. Orta sınıfı oluşturanların ise iç kesimlere doğru yerleştiği gözlemlenmektedir. [9]

Rıhtım yapılmadan önce Frenk Caddesi'nden denize açılan dar sokakların (ferhanelerin) belirlediği bir kullanım görülmektedir. İskelenin yapılmasıyla birlikte İzmir'in iklimsel özelliğinden yararlanan, denizden gelen esintileri içerilere taşıyan arterlerin önünde rant endişesi nedeniyle dar cepheli, bitişik yerleşimli, iki veya üç katlı bir parsel sistemi

geliştirilmiştir. Oluşturulan yeni kıyı şeridinde konsolosluklar, köşkler ve eğlence mekânları iç içe konumlanmış ve İzmir'in en renkli mekânı olmuştur. [43, p. 106]

Frenk Mahallesi'nin Batı tarzı mağazaların Avrupa ürünlerini müşterilerine sunduğu bir alışveriş merkezine dönüşmesi, Levantenlerin yerleşim alanlarının rıhtıma ve banliyö yerleşimlerine kaymasıyla gerçekleşti. Frenk Caddesi'nde böyle bir değişiklik yaşanırken demiryolları ön plana çıkmış ve Punta bölgesinin Aydın-İzmir hattının tesis alanı olarak gelişime açılması gündeme gelmiştir. Daha sonra orta sınıf Levantenlerin yanı sıra Osmanlı tebaasından gayrimüslimler ve az sayıda Müslümanlar Punta bölgesine yerleşmeye başlamıştır. (44 s. 107) Punta bölgesini kuzey-güney doğrultusunda ikiye bölen aksın (günümüzde Kıbrıs Şehitler Caddesi) doğu kesiminde atölyeler, bakım ve tamir atölyeleri, depolar ve işçi sınıfı lojmanları yer almaktadır. Batı kesiminde ise Levantenlere ve varlıklı azınlıklara ait prestijli konutların olduğu görülmektedir. [44] [45]

Kentteki yaşam alanları dikkate alındığında, bu alanlarda yapılan konutlar iki farklı gruptadır. İlk olarak mekansal kurguları ve mimari biçimlenmelerinde benzer özellikler taşıyan sıra evlerden bahsedilebilir. Bunların örneklerine günümüz isimleriyle Alsancak, Mektupçu ve Mithat Paşa'da rastlanmaktadır. Genellikle rıhtımda yer alan, tekil konumları, ölçek farklılıkları, gösterişli kütle ve cephe düzenlemeleri ile öne çıkan Levanten konutları ise bir diğer grup olarak değerlendirilebilir.

Şehir merkezinin ticaret merkezinin Sakız Adası'ndan İzmir'e taşınmasından sonra, İzmir'e yerleşen Batılı tüccarların getirdikleri ve günümüz literatüründe birçok araştırmacının "Sakız mimarisi" olarak tanımladığı konutlar, Levanten topluluğunun yerleşim alanlarının çoğunu kapsamaktadır. [44] [45] Bu konutların genel karakterine bakacak olursak; bitişik nizamda sıra ev niteliğinde, iki veya üç kata yayılan, fiziksel ve görsel olarak sokakla doğrudan ilişkisi olan, korniş ve konsollarla süslenmiş sövelerin bulunduğu boşluklar, taş veya ferforje ile taşınan ahşap konsolların yer aldığı, cumbalı dar bir cephe kurgusuna sahip örnekler tanımlanabilir. Bu yapılar küçük parsellere oturmaktadırlar. Hemen hepsinin arka cephesi, küçük bahçelere açılmaktadır. Sokakla birebir görsel ve fiziksel ilişki içinde olan bu evlerin cephe düzenlemelerinde olan Neoklasik üslup, detay ve süslemelerde İtalyan mimarisinin kendine özgü izleri, Osmanlı konut yapısından farklı olarak ortaya çıkmakta ve dikkat çekmektedir. [9]

“Bornova, Buca, Karşıyaka gibi çevre yerleşimlerde ise genellikle Sakız tipi olarak adlandırılmakta olan Levanten konutlarının karakteristik özelliklerini içermeyen ve “diğer” olarak isimlendirilen Levanten köşklerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte, kent merkezinde de (özellikle Rıhtım’da), tekil örnekler halinde yer edinirler. Bu konutlarda belirgin bir üslup tekrarı olmamıştır ve Neoklasik üslup ve cephelerinde kullanılan beyaz mermer bloklarla kaplı dış cepheleriyle İtalyan mimarisi altında oluşan yapılardır.” [9] [1]

4. KENT MORFOLOJİSİNE ETKİ

4.1. Kent Morfolojisi Araştırmaları

Kent coğrafyası çalışmalarında morfolojik yaklaşım bir akımı temsil etmiştir. Fizyonomi veya morfoloji şekil, biçim anlamına gelmektedir [46]. Biçim kelimesi “bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüş biçimi olarak tanımlanmaktadır”. [47]

Lewis Mumford’a (1961) göre kent, toplumsal bir eylemin sahnesi, bir ekonomik organizasyondur. Kurumsal bir süreç olan kent, yaratıcı bütünlüğün bir sembolüdür. Lewis Mumford’un tanımı, kentin yaşayan bir organizma olduğunu destekler niteliktedir. Yaşayan bu organizmalar dünyanın her yerinde geçmişten geleceğe uzanan birçok olaya, sosyal ve kültüre değerlere ev sahipliği yapmıştır. Günümüze aktarılmış olmakla beraber gelecek nesillere de aktarılmaya devam edecektir. [48]

“Kent, zaman içinde ekonomik, sosyal ve topoğrafya gibi faktörler tarafından şekillendirilmiştir. Kùltürler tarafından yönlendirilmiştir ve bireysel, küçük grup eylemlerinin toplamıdır. Kent morfolojisi kente, yaşayan bir organizma olarak yaklaşmaktadır ve odak noktası; ekonomik, sosyal ve dinamik güçlerin beraber doğurduğu bir sonuç olan fiziksel dünyadır.” [1] [49] İçinde yaşayan insanlar kentlerin oluşumu, gelişimi ve değişiminde etkili olmuşlardır. Elbette insan faktörüne ek olarak topoğrafya, coğrafi konum, çevre öğeler gibi faktörlerden de bahsedilmelidir. Yine de bu insan dışındaki faktörlerin bir anlamda nasıl kullanılacağına karar verenler yine insanlardır. İnsanlar; tarihleri boyunca bulundukları sosyal çevre ile birlikte gelişimler gösterip, kùltürlerini ve yaşam tarzlarını belirlemiştir. İnsanların kùltürlerinin en somut şekilde yansımaları yaşadıkları mekânlardır. Geçmişleri boyunca biriktirdikleri kùltürleri ve bilgi birikimleri ile yaşadıkları

mekânları inşa etmişlerdir. Binalar, sokaklar ve caddeler, parklar, bahçeler ve anıtlar vb. morfolojik analizde ana öğelerdir. Bu öğeler zaman içinde değişime uğraması nedeniyle, yaşayan ve yaşanılan organizmalar olarak değerlendirilmiştir [49]. “Kentın formu, fiziksel yapısı ve bileşenlerinin incelenmesi ve bu bileşenler arasında ilişkiler kurulması kent morfolojisi olarak adlandırılmıştır” [50]. “ [1] Denilebilir ki bir bütün olarak kenti de insanlar şekillendirmesiyle ilişkili kent ve kentliler arasında sıkı ve dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Tarih boyunca insanlar farklı kültürlerin getirileri ile kendi ihtiyaçlarını karşılayacak binalar ve çevreler inşa etmişlerdir. Kendi yaşam alanlarını inşa ederken, farklı işlevlerdeki binaları yine kendi yaşam biçimlerine göre biçimlendirmişler, detaylandırmışlar ve kendilerine hitap edecek, kendilerini ait hissedebilecekleri gibi şekillendirmişlerdir. Bu görüşlere dayanarak denilebilir ki: Bir kentin kent kimliğinin oluşması ve morfolojik yapısı, kentte yaşayan etnik grupların, kültürel özelliklerinin bir yansımasıdır.

Bu ilişki, öğeler ve öğelerin bileşenleri de kentin geçmişinden günümüze kadar olan süreçte incelenmektedir. Kentler, zamanla kültürel gelenekler ve sosyo-ekonomik değerlerin birçok bağımsız sosyal grupları etkilemesi ve bu bileşenlerin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. [49]

Kentler fiziksel biçimlerinden, formlarından, kurgularından yola çıkılarak analiz edilebilir ve okunabilirler. Buna göre, kent üzerine yapılan morfolojik analiz üç ana faktöre dayanmaktadır:

1. Kent formu üç ana fiziksel öğe tarafından tanımlanmaktadır: binalar ve açık alanları, parseller ve caddeler,
2. Kent formu farklı ayrışma düzeyleriyle anlaşılabilirler. Genel olarak bu ayrışma düzeylerinin dört tanesi tanınır: bina/parsel, cadde/blok, şehir ve bölge.
3. Kent formu onu meydana getiren öğelerinin zaman içerisinde uğradıkları tarihsel değişimin sayesinde anlaşılabilir. [49]

Dolayısıyla form, ayrışma ve zaman kent morfolojisi araştırmalarının üç ana bileşenini oluşturmaktadır. Kentin en küçük hücresi olarak iki öğenin kombinasyonu dikkate alınmıştır: parsel ve bina. Bu hücreler kent formunun şeklini ve yoğunluğunu tanımlar. Hücrenin ve öğelerin nitelikleri tarihteki bir zaman dilimi, araziye ve bina gelişimlerinin olduğu bir zamandaki sosyo-ekonomik durumları yansıtır. Değişimin boyutu ister işlevsel olsun isterse hücrelerin biçimlerinde olsun kültür ve ekonomi ile ilgili olmuştur. [49] [51]

Kentlerin tarihi, çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Ancak kent morfolojisine dair çalışmalar son yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kent formu üzerine yapılan toplantılar; İngiltere, İtalya ve Fransa’da farklı grupların kent morfolojisi alanında çalışmalar yaptığını göstermişlerdir. Kent morfolojisi İtalya, Fransa ve İngiltere’de birçok bilim adamı tarafından çalışılmıştır. Sadece bu ülkelerde sınırlı kalmayıp, diğer ülkelerde de birçok bağımsız bilim adamı tarafından araştırılmıştır [49]. Bu üç ülke, kent morfolojisine dair kendi yaklaşımlarını dile getirmiştir. Bununla yetinmeyip yaklaşımlarını geliştirilmesi sağlayacak okullar kurmuştur. İngiltere’deki çalışma M. R. G. Conzen tarafından başlatılmıştır. İngiltere’deki çalışmalar kent ölçeğinde ele alınmıştır. İtalya’da yürütülen çalışma Muratori önderliğinde olmuştur. Bu araştırmalar daha çok bina ölçeğinde, tarihi ve mimariyi korumaya yönelik yapılmıştır. Bu iki okulda yapılan araştırmalar, kent morfolojisine başka bir boyut kazandırmıştır. Fransa’da mimar Panerani ve Castix ile sosyolog DePaule’nin bir araya gelmiştir. Bu birliktelikle kent morfolojisinde sosyal boyut çalışılmıştır. Bu okullar modern mimarinin, tarihi görmezden gelmesi durumuna karşı kurulmuştur. [49]

İngiltere’deki Conzen’in okulu kent ölçeğinde bir yaklaşım göstermiştir. Kentsel alanın fiziksel yaklaşımıyla ilgilenmiştir. Bu İngiliz okulu; kent gelişim sürecinin nasıl, ne zaman başladığı ve bu sürecin nasıl ilerlediği ile ilgilenmiştir. Conzen çalışmalarının kent ölçeğinde yaklaşım, kentteki yapı adaları ele almış ve bu yapı adalarının zaman içinde değişimini çalışarak ilerlemiştir. Bu kapsamda, yapı adalarına gelmeden önce ele aldığı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar, kentin planı ve bina yapısıdır. Parsellerin değişiminden bina yapısını çalışmıştır. Bina yapılarının değişiminden kent formundaki değişiklikleri incelemiştir. [52] [51]

İtalyan okulu kent morfolojisi çalışmalarında İngiliz okulunun alt ölçeğine inerek bina ölçeğinde çalışmalar yapmıştır. Muratori, tipo-morfolojik yaklaşımında geleneksel mimarisini kent morfolojisi ile ilişkilendirmiştir. Gelenek ve yenilik arasında da bir ilişki kurarak bu kapsamda çalışmalarını sürdürmüştür. [53] Muratori’ye göre kentlerin yapısı sadece tarihsel olarak anlaşılabilir ve bina tipolojisi kent araştırmalarının temelini oluşturur. Kent yapı ve biçimi, binalar ve onların açık alanlarından meydana gelen birçok, seçim, fikir ve eylemin toplamından ibarettir. Bina ve mekânlar, İtalyanca *edilizia* olarak adlandırılmıştır. Ancak eksik bir yorumla yapıyı peyzaj olarak çevirilebilir, karakterlerinin özünü bir araya getiren tip tarafından sınıflandırılabilirler. Bu farklı tipler, bina dokusunun özünü tanımlayan binalara ve ilgili açık alanlarının tipolojisine dönüşür. [54] [4]

Fransız Versailles okulu, Muratori felsefesini izlemiş ve modernizmin geçmişten onarılamaz bir kopuş gerçekleştirdiğine ve geçmiş geleneklerde yatan mimarlığın kökenlerinin yeniden keşfedilmesi gerektiğine inanmıştır. Ancak, Fransız okulu özel bir entelektüel ortamda ortaya çıkmıştır. İngiltere ve İtalya’da tartışmalar mimarlar ve coğrafyacılar çevresinde dönerken, Fransa’da ise sosyologlar, coğrafyacılar, tarihçiler ve planlamacılar hepsi birlikte çalışarak kentin gelişmiş bir idrakına varmaya çalışmışlardır. Sonuç olarak ortaya çıkan morfolojik yaklaşım sadece coğrafya ve tasarım yönelimli değil, aynı zamanda sosyal ve edebi bilimlerini de içine almıştır. Bu anlamda Versailles Okulu İngiliz ve İtalyan okulları arasında durmaktadır. Hem tasarım hem şehir inşası süreçleri konularına değinmektedir. [49] [48]

“Kent morfolojisi, bir bilimsel araştırma alanı olarak yapı planlarının sınıflandırılması olarak tanımlayabileceğimiz bina topolojilerinden, kentlerin bir bütün olarak biçimsel özelliklerinin anlaşılması olan kent makroformu araştırmalarına kadar kent ve kenti buluşturan fiziksel parçaların biçimsel özelliklerinin araştırılıp, kavranmasına yönelik son derece geniş bir ilgi ve çalışma alanını kapsamaktadır.” [46]

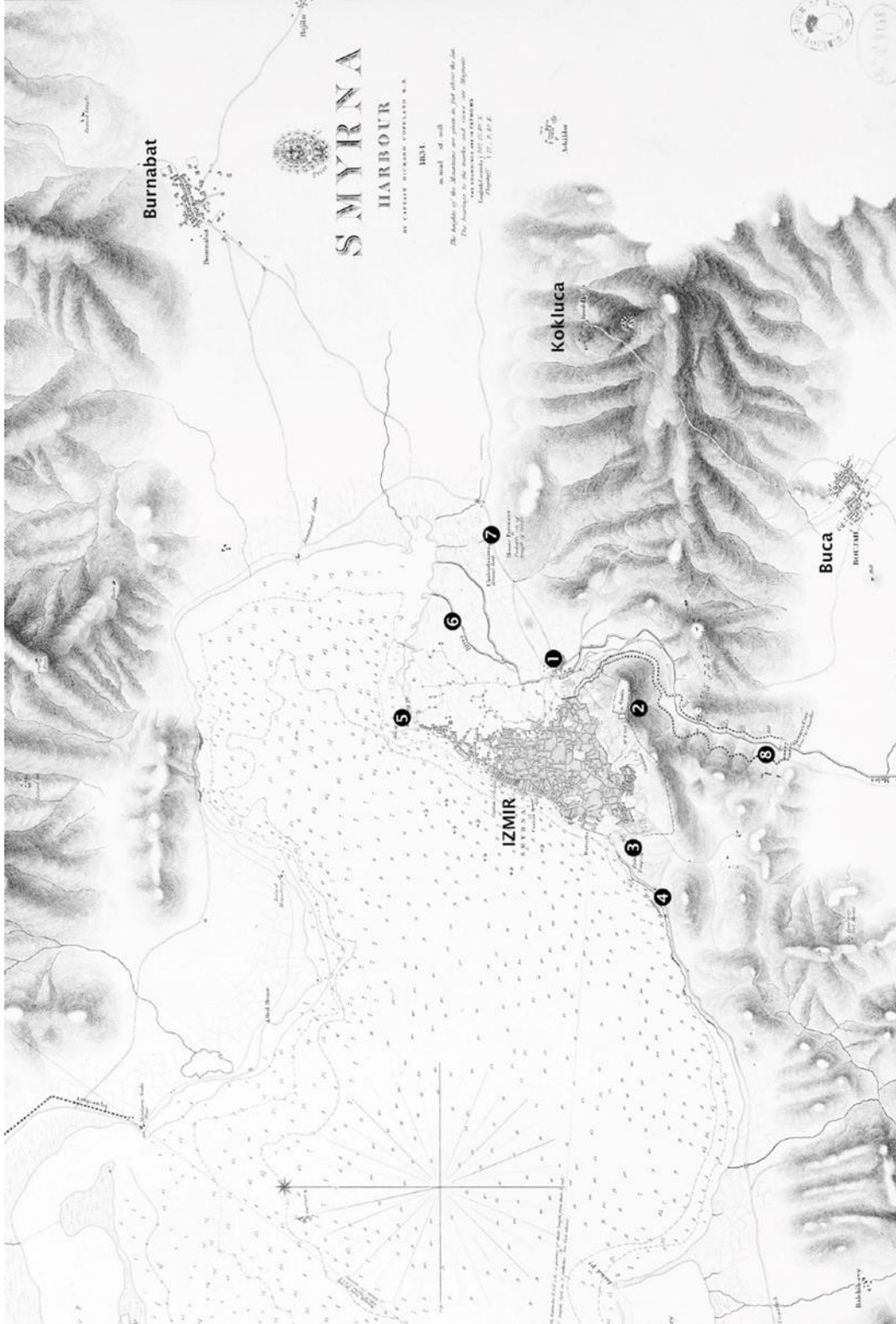
“Kültür bir toplumun tarihinden yarımına, bir gelişme süreci olarak, sahip olduğu tüm değerleri ve kavramları tanımlayan bir değerdir. Bu kapsamda, insanların yaşadığı topraklar üzerinde ya da yaşayış şekillerine bağlı olarak kültür, geçmişten günümüze topluma ve çevresindeki her bir ögeye yansıyacak şekilde etki etmiştir. Kentlerin, Helenistik dönem kenti, Ortaçağ kenti, Rönesans kenti gibi kavramlara dayalı olarak değerlendirilmesinin sebebi de bu açıklamaya bağlı olarak, yaşayan toplumların sahip olduğu değerlerin kentlere yansması sonucudur.” [48]

4.2. İzmir Kent Morfolojisi

19. yüzyılda İzmir Akdeniz’in dikkate değer, önde gelen kozmopolit liman kentlerindendir. Kent, çoğunluğu Müslüman Türkler olmak üzere, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Levantenler gibi farklı etnik ve dini gruplara ve bunların kendilerine özgü kültürlerine ev sahipliği yapmaktadır. “Farklı kültürler, farklı anlayışlar ve farklı yaşamları getirmektedir. Kendi mahalleleri kurarak özde bağımsız yaşam çevrelerin oluşturan bu etnik gruplar, kendilerine has mekânları da ortaya koymaktadırlar.” [1]

İzmir kentine ilk olarak Bizans'ın son dönemi olan 13. yüzyılda yerleşmeye başlayan Cenevizli ve Venedikli tüccarlar kıyı şeridini tercih etmişlerdir. Bu yerleşim; sonrasında uzun yıllar boyunca kullanılmış olan şehir planının temelini oluşturmuştur. 1922'de Ermeni mahallesinde çıkıp şehrin büyük kısmını yok eden yangına kadar bu yerleşim korunmuştur. Kıyı şeridi Bizans devrinde başlayıp Osmanlı'nın son devrine kadar İzmir'e göç eden Levantenlerin yaşam alanını oluşturmuştur. Kendi mahallerinin çevreden bağımsız olarak kuran Levantenlerin kıyı şeridini tercih etmelerinin sebepleri vardır. Özellikle ticaret için göç eden Levantenler, şehrin ticaret hacminin büyük çoğunluğunu ellerinde tutmuştur. Şehrin ticaretinin döndüğü limana yakın yerleşerek ticarete hâkim olmak istemişlerdir. Bir diğer neden ise güvenliklerini düşünmeleridir. Şehirde azınlık durumda olan Levantenler tehlikeli bir durumda şehirden kendilerini kolaylıkla tahliye edebilmek için kıyı şeridini tercih etmiştir. Bu yerleşim sonucunda Aşağı İzmir ve Yukarı İzmir, bir başka tabir ile Müslüman İzmir ve Gâvur İzmir olarak şehir ikiye bölünmüştür. Farklı etnik gruplardan oluşan farklı mahalleler sayesinde kültür etkileşimi olsa da Levantenler kendi özlerinden kopmamışlar ve kendilerine özgü farklılıklarını esas alan mekânlarını üretmişlerdir. .

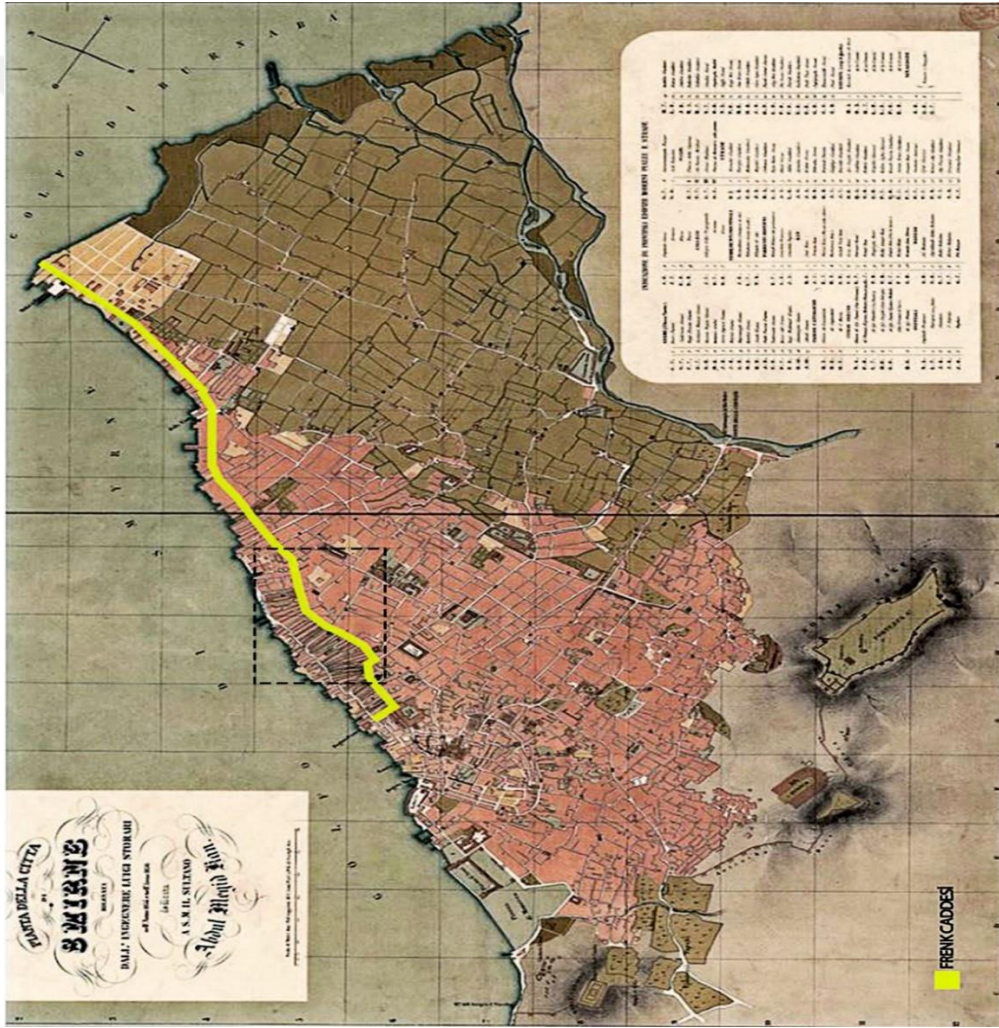
Kent, büyük ölçüde hem sosyal yaşamın hem de ticari faaliyetlerin odağı olarak nitelendirilebilecek Levanten Mahallesi ve çevresinde gelişmiştir. Levanten mahallesinde zaman içerisinde, sosyal toplumun merkezi değişiklik göstermiştir. 1876'ya kadar bu merkez, toplumun ticaretinin döndüğü, sosyal yaşamın sağlandığı, hangarları ve depoları üzerinde bulunduran Frenk Caddesi'dir. 1876'da yapılan rıhtım inşası ile merkez buraya kaymıştır. (Şekil 4.1)

Şekil 4.1. İzmir ve Çevresi, Kaptan Richard Copeland, 1834, Bibliotheque, Fransa

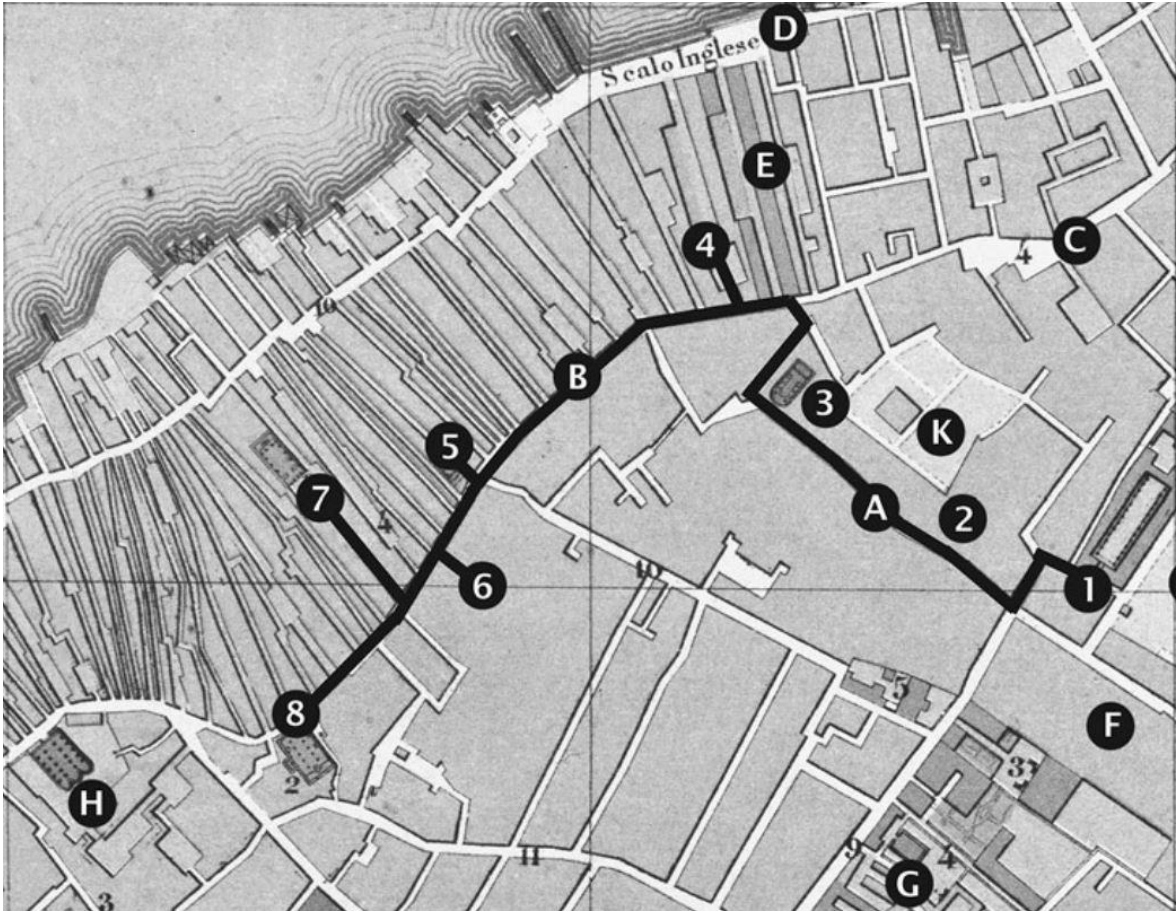
4.3. İzmir 1856 Storari Planı ve Frenk Caddesi

Kent geneline bakıldığında kıyı şeridinde yoğunlaşan ve iç bölgelere gidildikçe yoğunluğun azaldığı bir yerleşim görülmektedir. Kentin güneyinde Kadifekale yamaçlarında Türk Mahallesi yerleşim olarak kendini diğerlerinden ayırmaktadır. Eğimle beraber şekillenen yerleşim lineer olmayan akslar ve çıkmaz sokaklar bulundurmaktadır. Türk Mahallesi dışında diğer mahallerde lineer akslar sürekliliği sağlayan sokaklar ve ızgara plan kullanımı açıkça kendini belli etmektedir. Kentin doğusunda kırsal yerleşim bulunmaktadır. (Şekil 4.2)

Şekil 4.2. Sultan Abdülmecid'e İthaf Edilen Mühendis Luigi Storari'nin İzmir Planı

Rıhtım yapımında kadar şehrin sosyal merkezi aynı zamanda ticari merkezi Frenk Caddesi'dir. Üzerinde bulunan dükkanlar, kafelerle kıyaya paralel konumlanmış bir yaşam omurgası olan cadde, ulaşım ağının ana merkezidir. İlk zamanlar şehirdeki ulaşım, plansız bir şekilde kendiliğinden oluşmuştur. Avrupa şehir planlarında kullanılan ve Levanten kültürünün bir getirisi olan birbirlerini dik kesen yollar, ızgara planı yeniden görülmektedir. Bir ucu Frenk Caddesi'ne açılan ve dik bağlanan dar sokakların diğer uçları kıyı şeridi ile sonlanmaktadır. (Şekil 4.3)

Şekil 4.3. Levanten Mahallesi Yerleşim Dokusu,

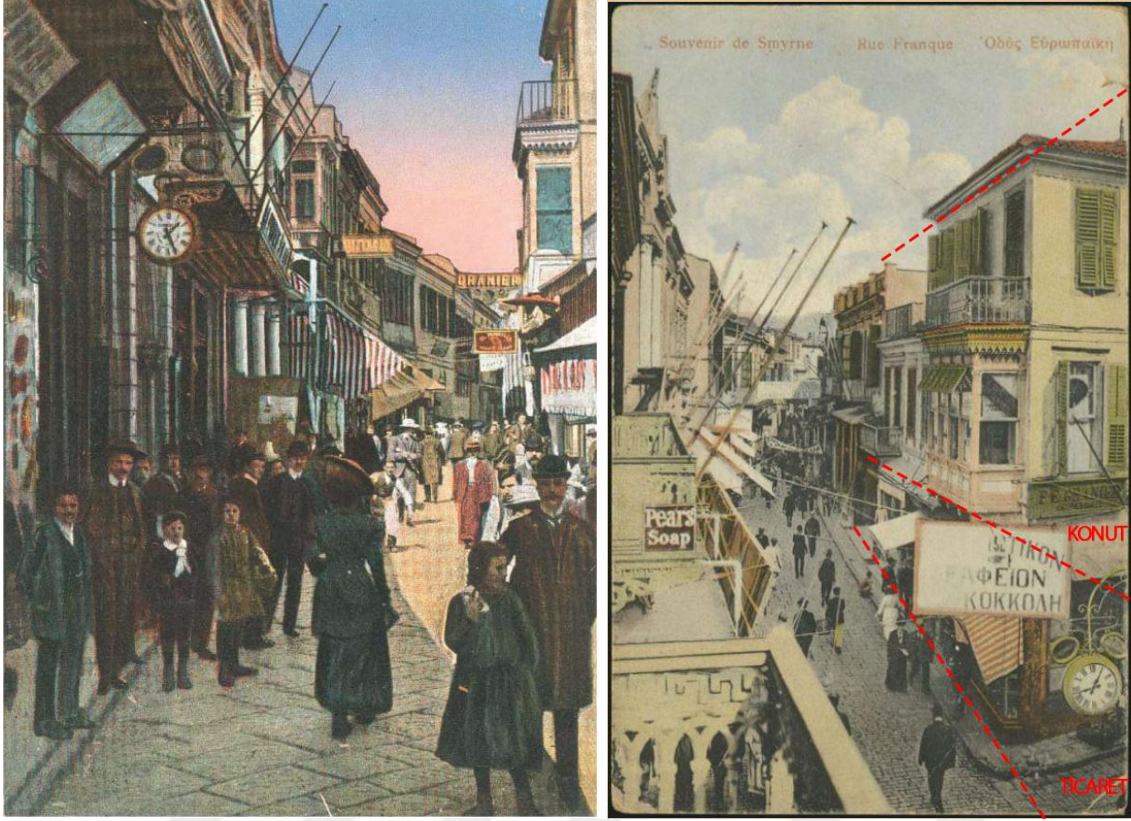
Yol ağının böldüğü yapı adaları Frenk Caddesi ve kıyı şeridi arasında uzanmaktadır. Zaman içinde oluşan plansız yapı adaları ulaşım ağının sonucu olarak dikdörtgen formdadır ayrıca bu yapı adaları çok ince ve çok uzun formdadır. Yapı adaları zaman içinde bazı durumlarda kıyı şeridi ile sonlanmamıştır. Kıyı şeridi doldurularak yapı adaları uzatılmaya devam

etmiştir. Zamanla kıyı boyunca derinleşen parseller sebebi ile uzun ince yapı adası formları ortaya çıkmıştır. Dikdörtgen formdaki yapı adaları alışılanın aksine ince kenarı kıyıya paralellik gösterecek şekilde gelişim göstermiştir. Bunun bir diğer sebebi ise kuzeyden gelen rüzgârlardır. Denizden gelen meltem sayesinde doğal hava sirkülasyonu oluşturulmuştur. Üslup olarak tamamen batılı anlayışta oluşan sokak örüntüleri bitişik nizamdaki evlerden oluşmaktadır. Osmanlı kentinin evlerin içe dönük olmasının aksine Frenk Mahallesi'nde evler sokak ile birebir iletişim halindedir.

“Batılı kültürünün bir yansıması olan bu ızgara plan sistemi önceleri kendiliğinden oluşmuştur. Daha sonra kent kuzeye doğru gelişme ve genişleme göstermesiyle Punta'ya yerleşmeler başlamıştır. Zamanla gelişen şehrin planına baktığımız ilk zamanlar çok ince, çok uzun yapı adaları bulunurken Punta'ya doğru daha planlı ve daha orantılı dikdörtgen yapı adaları ortaya çıkmaktadır.” [1]

Bursa ve Konya gibi Osmanlı kentlerini incelediğimiz zaman belirgin özelliklerinden birisi de bu kentlerde ticaret alanları ve konut alanlarının ayrımıdır. Bu durum işlevsel bölünmeyi beraberinde getirir. Ticaret alanı olarak kent merkezi kullanılır, çarşı oluşturulur. Hanlar, bedestenler, arastalar, sıra sıra dükkânlar biçimsel olarak kentin ticari merkezinin tanımlandığı, aynı zamanda çevresindeki diğer alanlardan ayrıştığı yoğun bir kentsel doku tarifler. Bu çarşının çevresinde ise yerleşim alanlarının olduğu konut dokusu şekillenmektedir. Bunun bir sebebi ise Osmanlıdaki mahremiyet anlayışıdır. İzmir'de bu şekillenmiş Kemeraltı ticaret bölgesi ve çevresinde olmuştur. Kemeraltı ticaret bölgesi, Frenk Caddesi'nin güney ucunda yer almaktadır. Bununla beraber kentin merkezinde olup bütün mahalleler ile ilişki içerisinde. Burası daha çok kent içi ticaret faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır.

Frenk Mahallesi'nde ise karma kullanım gözlenmektedir. Bu durum kente yeni mimari anlayışı da beraberinde getirmektedir. Ticaret ve konut alanının iç içe geçmesinin yanı sıra zemin katı ticaret fonksiyonunda üst katı konut olarak kullanılan yapı örnekleri ortaya çıkmıştır. Hem konut hem ticaret alanı olarak kullanım Osmanlı evlerinde gözlemlenmemektedir. Mahallenin tamamı bu kurguda değildir. Toplumsal merkez ve özellikle ticaretin merkezi olan Frenk Caddesi'nde yoğun bir karma kullanım söz konusudur. Sadece konut ve ticaret mekânları değil bunların arasında eğlence mekânları da yer almaktadır. (Şekil 4.4)

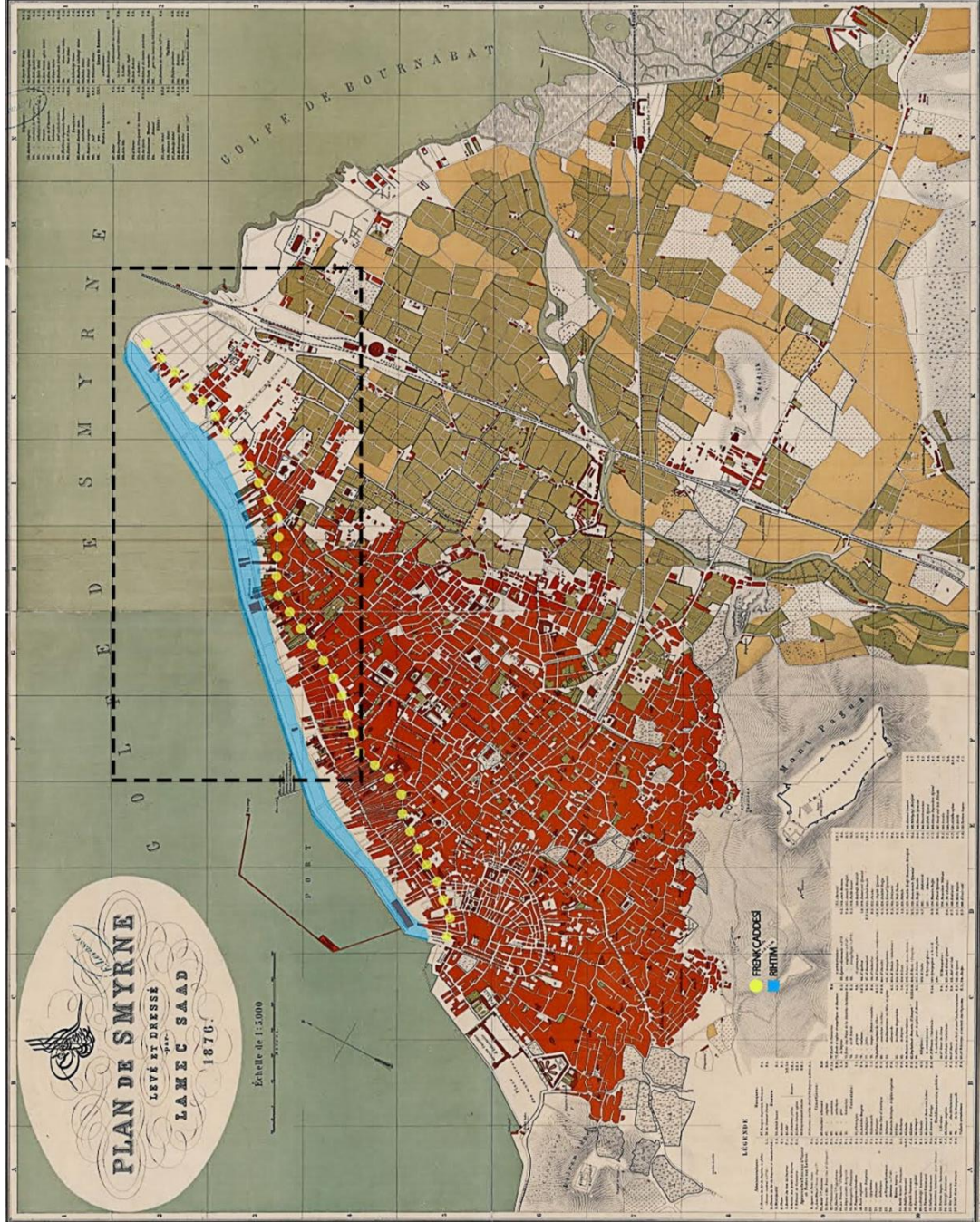

Şekil 4.4. Frenk Caddesi 1876 öncesi [56]

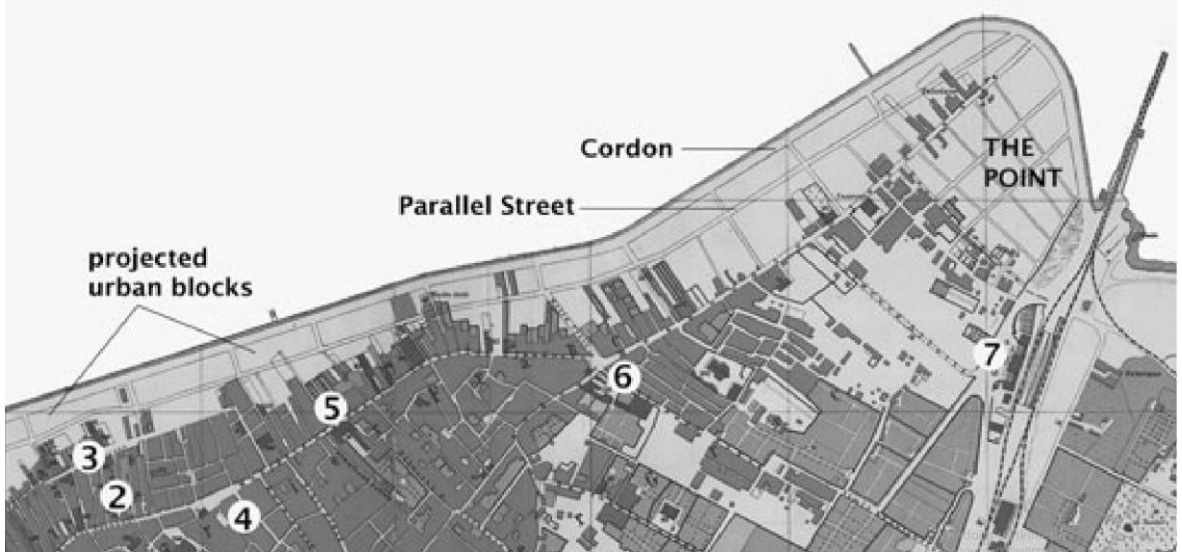
4.4. İzmir 1876 Saad Planı ve Rıhtım Projesi

1876 tarihli Saad planında rıhtım ve demir yolları yapımı anlaşılmaktadır. Storari ve Saad Planı karşılaştırıldığında kıyı şeridinin denize doğru genişlemesi, kente ulaşan demir yolları, istasyon ve bunun kent içi dolaşıma etkisi en belirgin değişikliklerdir(Şekil 4.5). Şehir ticareti nedeniyle başlanan imar çalışmaları sonucunda kentin büyüme yönü etkilenip farklı yerleşim merkezleri oluşmuştur ve kent, kuzey ve batı yönünde büyüme göstermiştir. Kıyı hattı yapılan rıhtım inşası ile daha doğrusal ve düzgün bir görünüm sağlanmıştır. Bunun sonucunda sadece kıyı şeridine rıhtım kazandırılmakla kalmamış aynı zamanda deniz üzerinde geniş bir alan doldurulmuştur. Yeni yapı adaları meydana gelmiştir. (Şekil 4.6) Toplum için yeni gezi alanı oluşmuştur. Rıhtımda konumlanan atlı tramvay sayesinde yeni bir ulaşım aracı ortaya çıkmıştır. (Şekil 4.7) Rıhtımdaki demir yolları kullanılarak tren

garı ile iletişim sağlanmış ve mal taşınması kolaylaşmıştır. İzmir gelen gemilerin yüklerini indirip bindirebilecekleri geniş alanlar oluşmuştur.

Şekil 4.5. İzmir Planı, Dr. Lamec Saad, 1876

Şekil 4.6. Punta ve Rıhtım'daki Yerleşim Dokusu,

Şekil 4.7. Atlı tramvay, Bella Vue, 1895

Levanten girişimciler, 19. yüzyıl boyunca kente yapılan demiryolu, tramvay, rıhtım gibi Avrupa kaynaklı büyük yatırımlarda kilit rol oynamıştır. Kimi zaman bu kurumlarda yönetici olarak yer alırlarken, kimi zaman da bu şirketlerin hissedarları içinde bulunmuşlardır.

Rıhtımın inşası ile toplumsal hayatın yeni merkezi rıhtım olmuştur. İlerleyen zamanlarda rıhtım üzerinde yerini alacak olan kafeler, barlar, restoranlar, acenteler, bankalar, oteller, sosyal kulüpler, tiyatrolar, sinemalar ile hem ticaret hem sosyal hem de eğlence hayatının merkezi haline gelecektir.

Şehirde ulaşım ağı planlanması 1876 yılında tamamlanan rıhtım ile oluşmuştur. Dik olarak birbirine bağlanan yollar ızgara planlıdır. Rıhtım üzerinde kıyıya paralel ve dik olarak hareket eden ulaşım ağları Punta bölgesine doğru uzatılarak oluşturulan planlı yapılaşma neticesinde ulaşım ihtiyacı karşılayan genişlikte yol ağları oluşturulmuştur.

Ulaşım ağları ile çerçevelenen bu yapı adalarında dikdörtgen form öne çıkmaktadır, boy-en orantılı şekildedir. Yapı adalarında uzun cephesi sahile paralel olması sebebiyle üzerine inşa edilecek yapıyı sergiler şekildedir. Saad planından görüldüğü üzere rıhtım yeni bitmiş ve rıhtım içerisindeki imar faaliyetleri henüz başlamıştır.

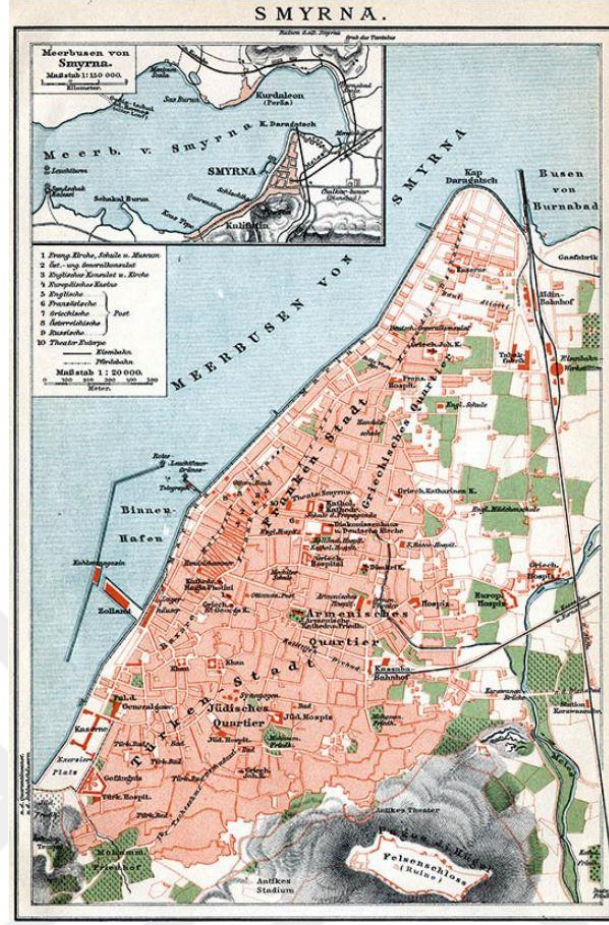
4.5. 1885, 1892-95, 1895 ve 1902 Haritaları

1885 Georgiades haritası incelendiğinde, rıhtım inşasından sonraki 9 yıllık süreç boyunca şehrin genelinde neredeyse hiçbir değişiklik görülmemektedir. Rıhtım boyunca yapılar Saad Planı ile aynı olup yeni yapılaşma görünmemektedir. Haritada okunana göre Frenk Caddesi ve kıyı şeridi arasında bulunan uzun ince parseller temizlenmiştir. Temizlenen parseller yerine daha orantılı yapılar yapılmıştır. (Şekil 4.8)

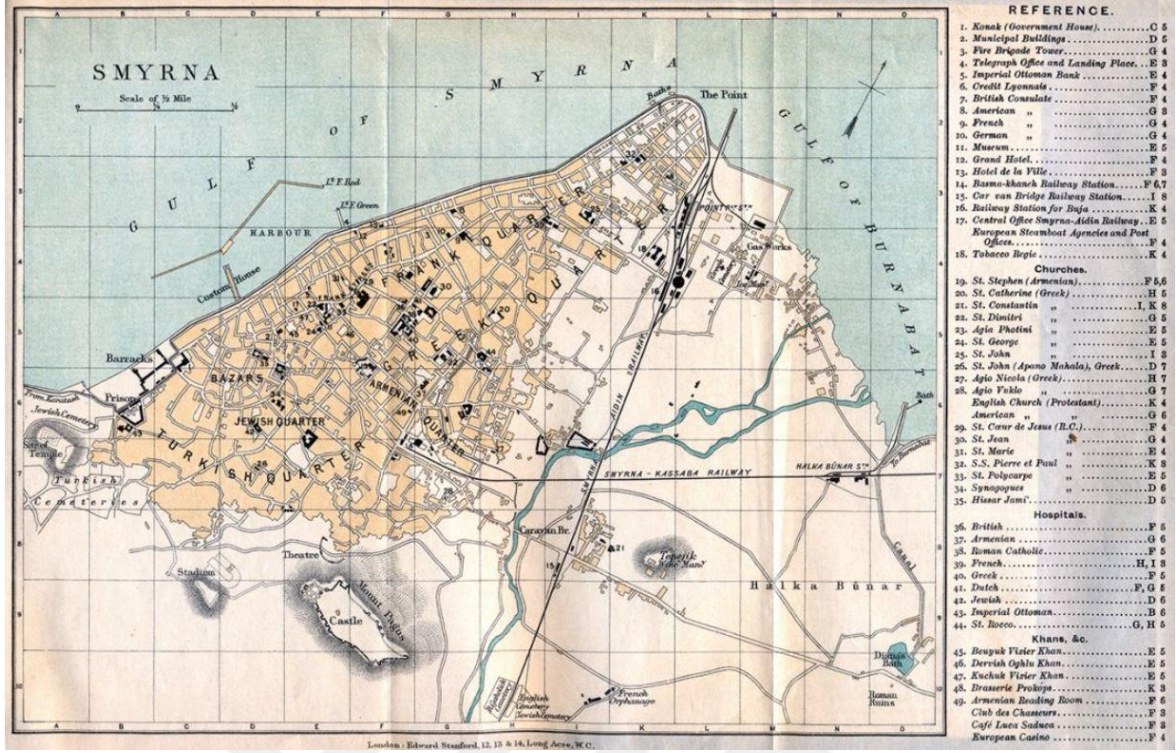
Şekil 4.8. 1885 Demetrius Georgiades haritası [20]

Brockhaus haritasında ilk göze çarpan rıhtım bölgesindeki yapı yoğunluğudur. 1885'e kadar bir hareketlilik gözlemlenmeyen rıhtım bölgesi, 1892-1895 yılları arasında yoğun inşaat faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Bunun sonucu olarak bitişik nizamdaki birçok yapı rıhtımda yerini bulmuştur. Kentteki büyüme güneyden kuzeye doğru olmaktadır. Rıhtımda kuzey bölgesi incelendiğinde yoğunluk farkı anlaşılmaktadır. En kuzeyde Punta bölgesinde ilk defa büyük gabarili bazı yapılar görülmektedir. Bununla birlikte parsellerin çoğunluğu boş bulunmaktadır. (Şekil 4.9)

Şekil 4.9. 1892-95 Brockhaus haritası [20]

1885 Georgiades haritası altlık olarak alınan Murrays haritasında rıhtımın kuzey bölgesinin de aralıklarla dolmaya başladığı görülmektedir. Punta bölgesinde büyük gabarili yapılar yeni yapılar yerini almıştır. Murrays haritasında farklı olarak harita üzerine bazı yapılar işaretlenmiş ve lejant verilmiştir. Özellikle büyük gabarili yapılar dikkat çekmektedir. (Şekil 4.10)

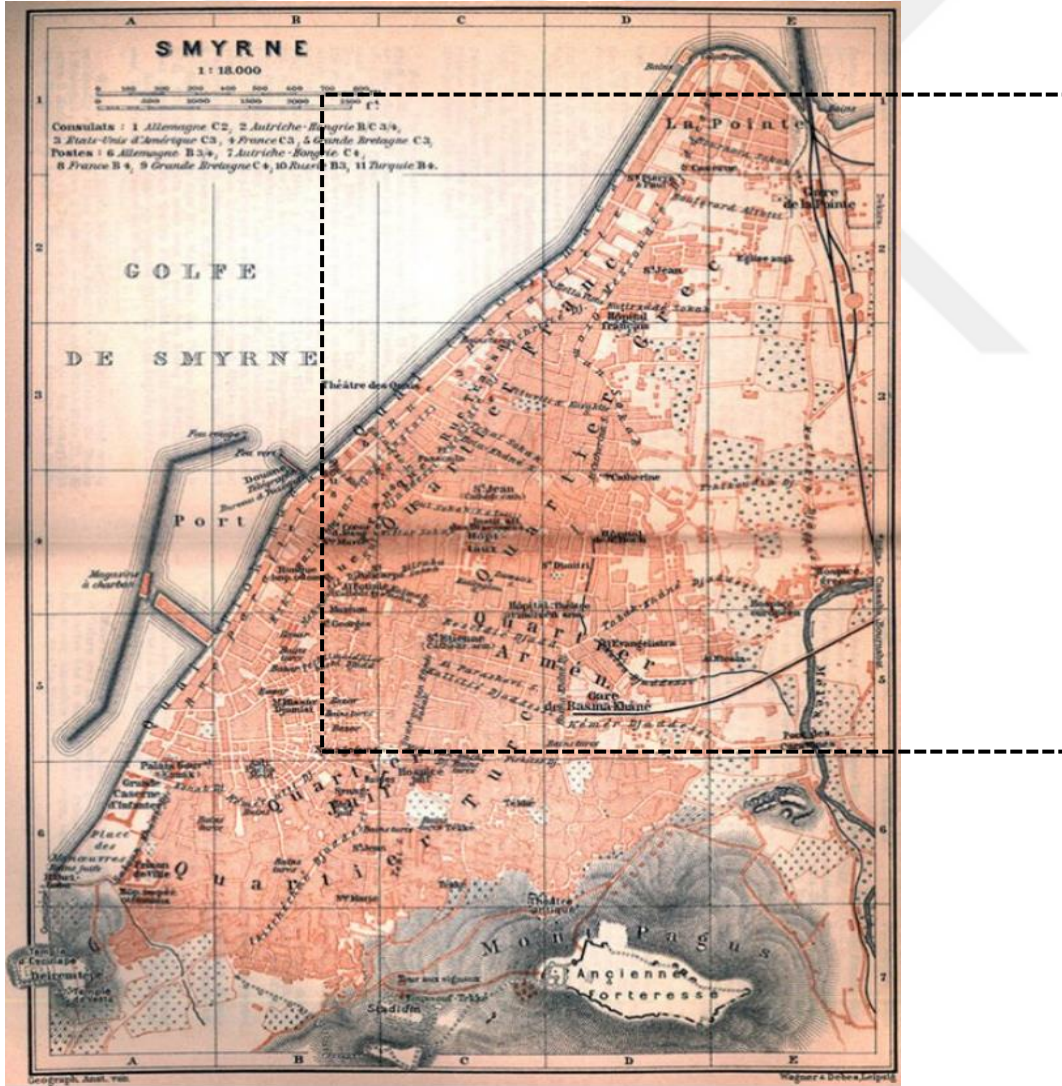
Şekil 4.10. 1895 Murrays Handbook [20]

Meyers haritasında yine aynı şekilde 1885 Georgiades haritası altlık olarak alınmış olup rıhtım bölgesinde kuzeyde boş bazı parseller kalmıştır. Punta bölgesinde yapı adaları neredeyse dolmuştur. Kıyı şeridinin arkasındaki sırada yeni ve büyük gabarili yapılar göze çarpmaktadır.

1881 yılında, İzmir’de konaklama, yeme-içme ve sosyalleşmeye yönelik yapıların toplam sayısı 40 iken, 20 yıl içinde (1902’de) bu sayı 102’ye ulaşmıştır. Bu artışta kentte en çok görülen yapılar oteller ve kafeler olmuştur ve sözü geçen yapılar içinde rıhtımda en sık rastlanan yapı grubu ise, yine otellerdir. [57] (Şekil 4.11)

4.6. 1905 Baedeker's Haritası

1905 Baedeker's haritası da 1885 Georgiades Haritasına temellenmektedir. Bu harita incelediğinde 1876 Saad Planı sonrası kentin büyük ölçekte ana formunda değişiklik oluşmadığı, şehirdeki genel ulaşım ağının ve oluşan yapı adalarının korunduğu gözlemlenmiştir. 1922 yılına gelindiğinde İzmir yangını öncesi kentin son silüetine kavuştuğu söylenebilir. 1876 İzmir Saad Şehir planlaması ve rıhtımın tamamlanmasıyla birlikte bakıldığında en belirgin olarak yapılaşma sıklığında yükselme, özellikle rıhtımın kamusal, büyük gabarili yapılarla dolduğu söylenebilir. (Şekil 4.12)

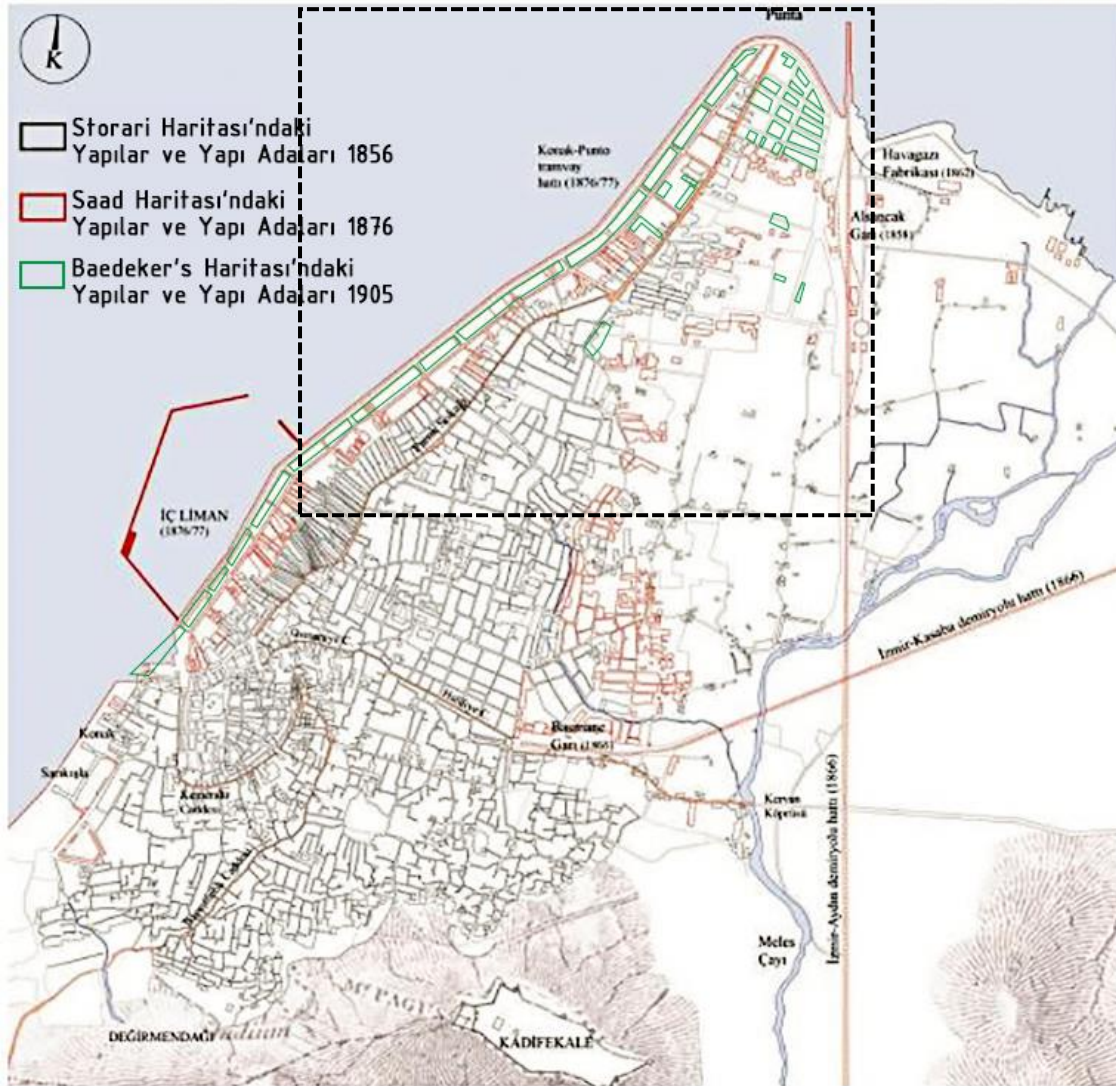

Şekil 4.12. 1905 Baedeker's Haritası [20]

Ulaşım ağında ve parsellerde farklılık gözükmemektedir. Planlanan yapı adalarına göre, 1876 yılında yapılan kent planına uyularak kentte büyüme gözlemlenmiştir. Özellikle kıyı şeridinde yoğunlaşan yapılar kuzeye yani Punta'ya doğru yayılım göstermiştir. Kıyı şeridinde yapı adalarının uzun kenarı denize paralel uzanmıştır. Bitişik nizamdaki yapılar zaman içerisinde yapı adalarını doldurmaya başlamıştır. Yapı adalarına karşın parsellerinin kısa kenarları denize paralel tutulmuştur. Kıyı şeridinde özellikle otel, restoran, bar gibi yapılar yoğunluk göstermiştir. Yapılaşmada yoğunluk önce güneyde başlamıştır ve zaman içerisinde kuzeye uzanmıştır.

“İç bölgelere bakıldığında ise yapı adalarının kısa cepheleri sahile paralel oluşturulmuştur ve kıyı hattından ziyade; avlulu, büyük boyutlu, yapı adasına tamamen yayılmış, okul, kilise gibi mekânlar görülmektedir. Aynı zamanda bu bölgede kısa cephesi yola paralel olarak konumlandırılmış bitişik nizamdaki yapı örnekleriyle karşılaşılacaktır.” [1] Yangın çıkan kısımda bulunmayan, günümüzde genelde kafe, bar gibi işlevlerde kullanılan bitişik nizamdaki konut örnekleri halen İzmir sokaklarında Kordonun ardında yer almaktadır.

1856'da en erken tarihisini gördüğümüz İzmir kent planları dikkate alındığında, kentin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında ivmelenen kentsel gelişime sahne olduğu söylenebilir. Sırasıyla 1856 Storari Haritası kent ölçeğinde plansız gelişimin en net okunduğu haritadır. Levanten Mahallesi her ne kadar birbirini dik kesen sokakları ile planlanmış bir izlenim verse de, bazı girdiler planlama olmadığını göstermektedir. Frenk Caddesi'ni yaşam omurgası kabul edip buraya dik bir şekilde bağlanan sokaklar ile kesintisiz ulaşım ağı sağlanmıştır. Frenk Caddesi ile başlayıp kıyıda sonlanan hatta sonlamak yerine yapı adasının ucuna eklenerek yapılarak gelişti güzel gelişimine devam eden yapı adaları henüz tam bir planlamanın olmadığını kanıtı niteliğindedir. Bu dikdörtgen yapı adalarının çok uzun ve çok ince oluşu bir başka özelliğidir. Kısa kenarların kıyıya paralel olması ise denizden gelen meltemin doğal sirkülasyonu oluşturmasında fayda sağlamaktadır. (Şekil 4.13)

Şekil 4.13. Storari- Saad-Baedeker's Haritaları'nın Karşılaştırılması. [2]

Kentte planlanmış bölgeler ile ilk kez 1876 Saad haritası ile karşılaşıldığı söylenebilir. 1856 Storari haritasıyla birlikte bakıldığında en belirgin fark yeniden inşa edilen rıhtımın ve deniz tarafının doldurulmasıyla oluşturulan planlı, boş durumdaki yapı adalarıdır. Yapı adaları öncesine göre artık daha orantılı boyutlarda ve kullanılabilir niteliktedir. Artık kıyı şeridindeki yapı adalarının uzun kenarları kıyıya paraleldir. Yol ağı kesintisiz ve birbiri ile dik bağlanarak devam etmektedir. Rıhtımın inşası ve kıyı boyunca sıralanan parsellerde sosyal kullanımlı otel, kulüp, vs. gibi yapılar ile sosyal hayatın merkezi buraya kaymıştır. Bununla birlikte şehrin vitrini olan rıhtıma, sonralarında özellikle sosyal işlevdeki yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. (Şekil 4.13)

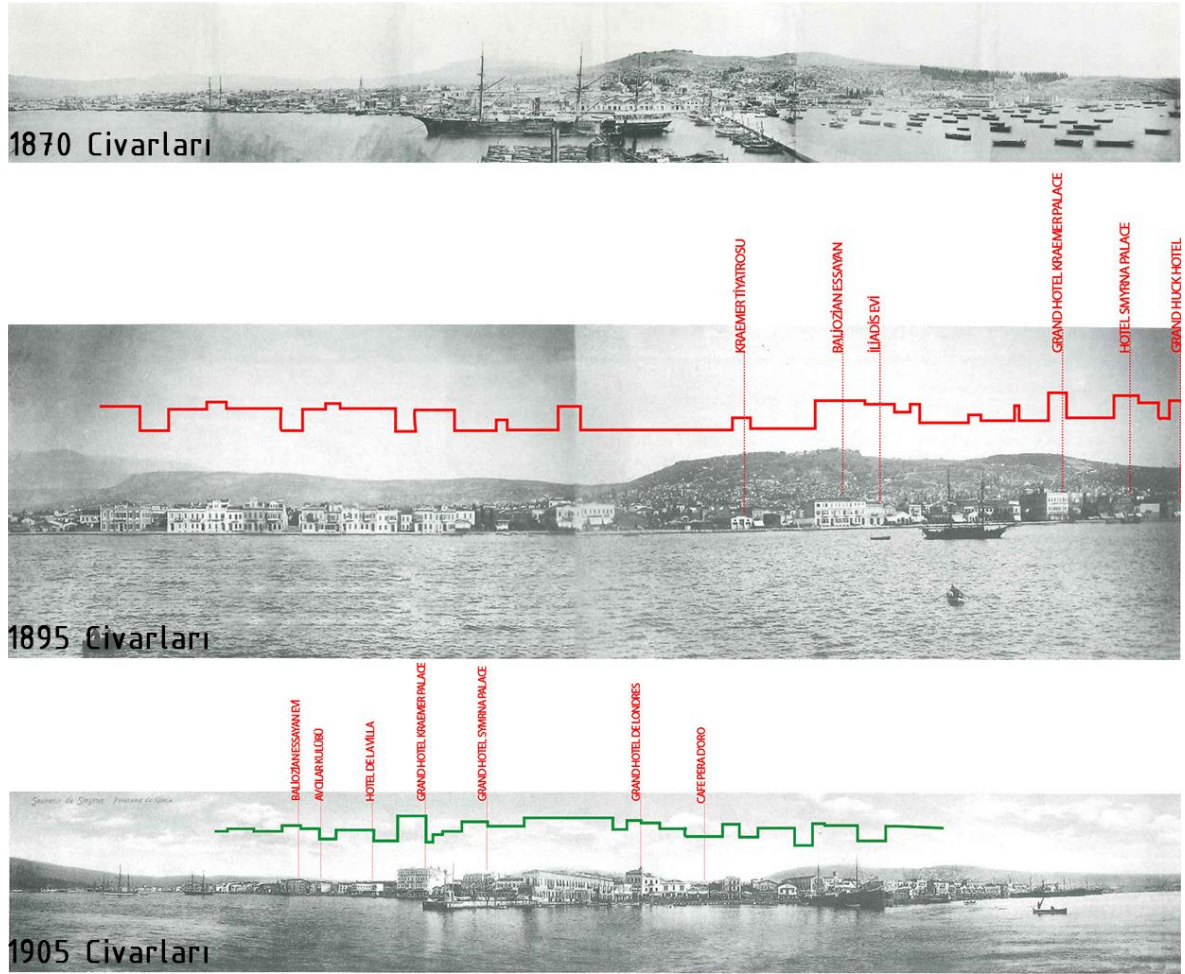
19. yüzyıl sonlarında Kordon'daki Kramer, Theodori gibi restoranlar, Luka, Kramer, Cafe Levantno gibi kahvehane ve birahanelerle İzmir Avrupa kentlerine benzetilmektedir. Kentle ilgili bir yazıda "... Akşamüstleri, rıhtımda dolaşan kalabalığı gözleyen biri, kendisini, rahatlıkla, Lyon ya da Marsilya'da sanabilir", denilmektedir'' [58].

İzmir'in 1922 büyük yangından önceki hali 1905 Baedeker's haritası ile neredeyse okunmaktadır ve dış hatlarıyla şehir gelişimini tamamlamıştır. 1876 Storari haritasıyla birlikte bakıldığında en belirgin fark boş parsellerin yerini artık yapıların almasıdır. Özellikle rıhtım yani kıyı şeridinin tamamen yapılar ile dolduğu ve boş yer kalmadığı gözlemlenmektedir. Bitişik nizamdaki yapılar ile büyüme kuzey ve doğuya doğru olmuştur. Punta bölgesinde ayrı ve büyük gabarili atölye fabrika binaları yerlerini almıştır. 1876 Saad haritasındaki kent planı aynen uygulanmıştır. (Şekil 4.13)

4.7. İzmir Kenti Silüeti

1870 tarihli panorama rıhtımın tamamlanmasından önce olması sebebiyle kıyı şeridinde kent silüeti net olarak gözükmemektedir. İki veya üç katlı binalar bulunmaktadır ve çok ince ve uzun olan yapı adalarının ince olan kenarı okunmaktadır. Kıyıya uzanan yapı adalarından farklı derinliklere sebebi ile kıyıya karmaşa hâkimdir. Bazı bölgelerde hangar olduğu sanılan daha büyük gabarili yapılar seçilmektedir. Liman Kalesi'nden Punta bölgesine doğru düz bir topoğrafya kendini belli etmektedir. 1895 tarihli panoramada ise, rıhtım yapımının sonuçlandığını göstermektedir. Rıhtımın tamamlanması sonucunda yapı adaları oluşmuştur ve planlanan yapı adaları kıyı hattında devam eden yapılar inşa edilmiştir. Kuzey bölgesine doğru bitişik nizamda inşa edilen konut binaları bulunmaktadır. Bu panoramaya bakıldığında yapıların ön cephesi kıyı hattına denk gelmektedir. Konut yapıları genellikle iki katlıdır. Bazılarında ise terasa uzanan merdivenin devamı bulunmaktadır ve yapının üçüncü katını teşkil etmektedir. Güneye doğru inildikçe sosyal, otel yapılarının cepheleri göze çarpmaktadır. Özellikle otel yapılarının gabarileri büyüklüğü sebebi ile dikkat çekmektedir. Kıyıdaki yapılar birden üçe kadar farklı kat yüksekliklerine sahiptirler.

Denizde sakin bir hava hâkimdir. Fabrika, depo, hangar gibi yapıların Punta Bölgesine kayması dolayısıyla rıhtım boyunca gemi yoğunluğu azalmaktadır. (Şekil 4.14)

Şekil 4.14. Geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl silüetleri. Altılık olarak [59]

1905 tarihli panorama alındığı kaynak olan “19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları” kaynağında farklı tarihlemeler söz konusu olmaktadır. [59] 19. yüzyılın sonu itibariyle rıhtım bölgesinde kat yüksekliği için imar yeniden düzenlenmiştir. Toplam kat sayısı üçten dörde çıkarılmıştır. Bu sebeple özellikle otel yapıları bir kat daha yükselmiştir. Siluette gözükten dört katlı bazı binaların oluşundan dolayı 20. yüzyılın başlarına ait panorama olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarihler itibariyle hemen hemen kıyı hattının tamamı yeni yapılaşma ile doldurulmuştur ve konut yapıları kuzeyde gözlemlenebilir. Güneye tarafına doğru inildikçe sinemalar, kulüp binaları, kafeler, oteller bulunmaktadır. Bazı binalara imar izniyle dördüncü katları eklenmiştir. Bu yapılar büyük çoğunlukla otel binaları olup düşeyde ve yataydaki

Daha önce de belirtildiği gibi rıhtım, kente denizden yaklaşanların ilk karşılaştığı, kent hakkında ilk izlenimleri oluşturacak kentin vitrini niteliğindedir. 1922 İzmir yangınından zarar görmeden önce Levanten Mahallesi ve civarına karşılık gelen bu bölge kentin batılı, modern çehresini temsil etmektedir. Sosyal, kamusal kullanımlara ev sahipliği yapan prestijli ve büyük gabarili yapılar rıhtımda yerini almıştır. Kentte daha önce görülmemiş kat yükseklikleri ve gabarileri ile kent silueti yeniden şekillenmiş ve eski kentin çehresi gizlenmiştir.

4.8.1. Eğlence Yapıları:

4.8.1.1. Kraemer Tiyatrosu:

Yazlık sinema olarak hizmet veren bu yapı, sahil tarafında iki katlı sahne binası, bir açık hava meydanı ve camdan yapılmış büyük bir resepsiyon odasından oluşmaktadır (Şekil 4.16). Sinema olarak işletilmeden önce, 1880’li yıllar boyunca yazlık tiyatro olarak hizmet veren yapı, sahipleri Kraemer Kardeşler tarafından 3 yıllığına İtalyan bir film şirketine kiralanarak 1907 yılında sinemaya dönüştürülmüştür. Böylece İzmir’in ilk sinema salonu unvanını alan yapı, sinemanın İzmirliiler tarafından büyük ilgi görmesiyle başka salonların açılmasına ilham kaynağı olmuştur. [60]

Şekil 4.16. 20. yüzyıl başları, İzmir rıhtımı, Pathe Sineması ve Kraemer Tiyatrosu. [61]

İki katlı olarak inşa edilen yapı bezemelerden arındırılmıştır. Zemin katı oldukça geçirgen tasarlanmıştır. Simetrik olan yapıda, giriş çıkışların kolaylığı açısından birden fazla kapı bulunmaktadır. Kapılar arasında sadece ince bölücüler kullanılmıştır. Kapılar belirli bir düzen içerisinde ve eşit aralıklar ile yerleştirilmiştir. İkinci katta kütle geri çekilerek bir teras oluşturulmuştur. Taş korkuluklar ile çevrilen terasın simetri eksenini tabela için bir alınlık yerleştirilmiştir. Bu alınlığın üzeri çeşitli motifler ile bezenmiştir. Terasa çıkışı sağlamak için simetri ekseninde geniş bir kapıya yer verilmiştir. Bu kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır. (Şekil 4.17-4.18)

Şekil 4.17. Kraemer Tiyatrosu [60]

Şekil 4.18. Kraemer Tiyatrosu [60]

4.8.1.2. Pathe Sineması:

İzmir’de ilk sinematografik gösterim, 1896 yılında Frenk Caddesi’nde bulunan Apollon Kulübü’ne ait Apollon Tiyatrosu’nda, bir sonraki gösterim ise Luka Kahvesi’nde, 1897 yılının Ocak ayında yapılır. Kraemer Kardeşler, hemen iki yıl sonra bu sefer Konak, Beyler Sokağı-Irgat Pazarı’nda Osmanlı Sineması’nı hizmete açmışlardı. Bu dönemde rıhtımda hizmet veren Café de Paris gibi mekânlar da, kendi bünyelerinde günde iki seanslık gösterimler yapmaya başlarlar. Gündüz seanslarında kadınlara özel matinele düzenlenmekteydi. [61] (Şekil 4.19)

Şekil 4.19. Pathe Sineması [60]

Silhouette bitişiğindeki yapılarla karşılaştırıldığında iki katlı olduğu gözlemlenen yapı, simetrik cephe düzenindedir. Yapı, toplu giriş çıkışların rahat yapılabilmesi maksadıyla birden fazla kapı kullanarak sokak ile geçirgenliği sağlamaktadır. Birbirinin aynısı olan bu üç kapı beşik kemerlidir. Yanlarında sütunçeler ile desteklenen kavisli alınlıkları ile bu kapıların cephedeki etkisi artırılmıştır. Kapıların yan tarafında kemerli pencerelere yer verilmiştir. İkinci kata geçişte kat silmesi kullanılmamıştır. İkinci kata simetri eksenine yerleştirilmiş tek bir pencere bulunmaktadır. Yapı kavisli bir kat silmesi ile sonlandırılmıştır. Yapıda dikkat çeken bir sundurma bulunmaktadır. Yapı malzemesi olarak demir ve cam kullanılan sundurma, döküm payandalar ile desteklenmektedir. Payandalarda bulunan

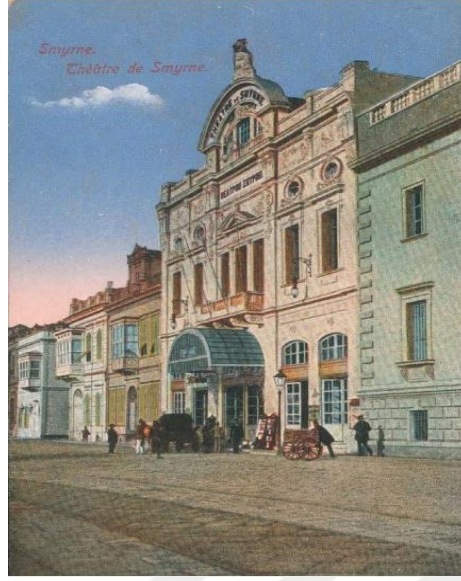
motifler ve cephedeki bezemeler dalgalı ve bitkisel formlardaki süslemelerdir. Süslemeler ve kullanılan malzemeler ile art nouveau üslubu okunmaktadır (Şekil 4.20).

Şekil 4.20. Pathe Sineması [60]

4.8.1.3. İzmir Tiyatrosu:

Önceleri Theatro Cammarano diye de tanımlanan Fransızca adıyla Theatre de Smyrne binası 1884 yılının 16 Kasım'ında sabah saatlerinde yanarak kullanılamaz olmuştur. İzmir Tiyatrosu'nun ilk binası 1861 yılında inşa edilmiştir. Her ne kadar yeniden bina yapılmasının girişimleri 1886 yılında başlasa da çeşitli nedenlerden dolayı uzun yıllar yapılamamıştır. [7] (Şekil 4.21)

Şekil 4.21. İzmir Tiyatrosu, (Eryeşil & Çıldır, 2020)

Theatre de Smyrne, İzmirli Levanten ticaret adamı Charles Missir tarafından Kordon'da, 1911 yılında açılmıştır. Görkemli salonu ve localarıyla döneminin modern ve lüks tiyatro salonu olan bina, Paris Operası'nın küçük ölçekli bir kopyası olarak inşa edilmiştir. 784 kişilik kapasiteye sahip yapının mimarı, Ignatius Vafeiadis'tir. Avrupa'dan gelen ünlü tiyatro ve opera grupları burada temsiller vermiştir. Théâtre de Smyrne, 1922 yangınından kurtulamamıştır. [61].

Tiyatro binası üç katlı simetrik bir yapıdır. Yapının ana giriş kapısı simetri eksenine yerleştirilmiştir. Diğer kapılardan oldukça geniş tutulmuş ana giriş kapısının üzerinde bir giriş saçağı bulunmaktadır. Yarım daire formundaki bu giriş saçağında malzeme olarak demir ve cam kullanılmıştır. Giriş saçağı, dalgalı ve bitkisel formdaki süslemeler barındıran payandalar ile desteklenmiştir. Ana giriş kapısının iki yanında ikişer adet daha kapı bulunmaktadır. Yatay ve dikey kayıtları bulunan kapılar, büyük cam yüzeylere sahiptirler. Kapılar üzerinde lentodan sonra bu kapıların tamamlayıcı niteliğinde pencereler vardır. Basık kemerli bu pencerelerin üzerinde dalgalı ve bitkisel formda bezemeler bulunmaktadır. Zemin kattan birinci kata geçişte bezemeli bir kat silmesi kullanılmıştır. Girişin üzerinde bulunan bir kısmı konsol olan balkon, bezemeli taş payandalar ile taşınmaktadır. Üç kapı ile ulaşılan balkon, tornalı korkuluklarla çevrilmiştir. Balkonda yüzey hizasında sütunlara yer verilmiştir. Sütun başlıkları görsellerden tam olarak türü anlaşılamamakla beraber oldukça

ağır süslemelere sahiptirler. Sütunların üzerinde saçaklık yer almaktadır. Saçaklıkta yapının geneline hâkim olan dalgalı ve bitkisel formdaki bezemeler kullanılmıştır. Saçaklığın üzerinde kırma alınlık bulunmaktadır. Alınlığın iki yanında bezemelere yer verilmiştir. Sağ ve sol tarafta bulunan pencereler sütunçeler ve bezemeli alınlıkla süslenmiştir. Pencerelerin üzerinde dairesel pencerelere yer verilmiştir. Kat silmeler ile yeniden bölüntülenmiş ve bu alanlar bezemeler için kullanılmıştır. Yapı bütününde dikeyde yapıyı üçe bölen bezemeli sütunçeler vardır. Son kata gelindiğinde yapı iki taraftan geriye çekilmiş ve teras alanları oluşmuştur. Teraslar babalı parapetle çevrilmiştir. Ortada kalan kısım dairesel bir formda sonlanmıştır. Bu dairesel formla hareket eden pencereleri ve bezemeli bulunmaktadır. Yapı bütündeki özellikleri Art Nouveau üslubunun etkisi altındadır (Şekil 4.22-4.23).

Şekil 4.22. İzmir Tiyatrosu [60]

Şekil 4.23. İzmir Tiyatrosu [60]

4.8.2. Levanten Kulüpleri:

4.8.2.1. Sporting Kulübü

Günümüzde İzmir Ticaret Odası'nın bulunduğu alanda konumlanan Sporting Club, Levantenlerin sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. İzmir'in ünlü iş adamlarından biri olan Elie Jues Guiffroy tarafından yaptırılmıştır (Şekil 4.24). Sporting Club, İzmir'deki Levanten toplulukların zaman geçirdiği mekânlardan bir tanesidir. Kulübün hizmetinden ayrıcalıklı üyeler faydalanabilmiştir. Kulüp, kent kültürel yaşamındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Düzenlediği atletizm ve yüzme yarışları gibi sportif etkinliklerin yanı sıra sahip olduğu salonda da tiyatro temsilleri ile konserler yapılmıştır. 1894 yılına tarihlenen ünlü bina, 1922 Büyük Yangını sırasında yanmıştır. [61] [60]

Şekil 4.24. 20. yüzyıl başlarında Sporting Kulüp. [61]

İki katlı ve sağlı sollu iki bloktan oluşmaktaydı. Yapının sağ tarafında yazlık bahçesi bulunmaktaydı. Onun arka tarafında ise kulübün tiyatro salonu bulunmaktaydı. Tiyatro ve kulübün girişi ayrı yerlerdendi. [59]

Yapı tiyatro ve kulüp binalarından oluşmaktadır. Kulüp binası zemin katta iki koldan denize doğru uzanmış bina girişini bu iki kolun arasında yer verilmiştir. Bu iki kol ikinci katta teras olarak kullanılmaktadır. Zemin kat; bodrum kat, depo olarak yorumlayabileceğimiz bir kat üzerine yükselmiştir. Giriş kotu yüksekte kalan yapıya giriş, anıtsal boyutlarda kullanılan bir merdiven ile sağlanmaktadır. Merdiven aşağıdan yukarıya daralan bir yapıda olup yapının bütününde göze çarpan taş korkuluklar ile desteklenmiştir. Kullanılan tornalı korkuluklardan Rönesans üslubu okunmaktadır. Zemin katta pencereler yere kadar uzanmış olup söve ile çevrilidir, beşik kemerlidir, kilit taşı gibi öğeler ile bezenmiştir ve taş korkulukları bulunmaktadır. Ritmik bir örüntü belirli bir düzen ve hiyerarşiye sahip olan bu Rönesans üslubundaki pencereler dikey ve yatay kayıtlar ile ayrılmıştır. Pencerelerin aralarına sütunçeler (plastr) yerleştirilmiştir. Kullanılan sütunçelerin başlıkları iyon düzenindedir. Bu düzenli ve ritmik örüntü yatay ve düşeyde devam etmektedir. Yapının bütününde kullanılan

taş korkuluklar bulunmaktadır. Korkuluk babaları pencerelerdeki ritmi devam ettirmektedir. Cephede kullanılan kat silmeleri abartılı bir alanı kaplamakla beraber yatayda bölüntülenerek etkisi zarifleştirilmiştir. Üzerine çeşitli motifler işlenen romanesk üslubun bir göstergesi olan bu kat silmeleri yapıyı dikey etkiden uzaklaştırmıştır. İkinci katta kullanılan pencereler aynı zamanda terasa geçişi sağlayan kapılar olarak gözükmektedir bu pencereler alt kattan gelen ritmik örtüyü takip etsede kemerli değil düzdür ve pencere alınlıkları vardır. Tiyatro binasının sokaktan ve bahçeden olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Zemin katta pencereler eski görsellere bakıldığı zaman kulüp binasının pencereleri ile aynı özellikleri taşıyarak var olan düzenli ritmik örüntüyü devam ettirmektedir. İkinci kat binada geri çekilmiştir. Bu çekilen yerde bir çatı örtüsü bulunmaktadır ve taş korkulukların arkasına gizlenmiştir. Bu katta kare formda pencereler kullanılmıştır. Yapı çatı ve cepheyi bir birinden ayıran kornişler ile bezenmiştir. (Şekil 4.25-4.26)

Şekil 4.25. 20. yüzyıl başlarında Sporting Kulüp' te düzenlenen geleneksel karnaval. [61]

Şekil 4.26. Sporting Kulüp [60]

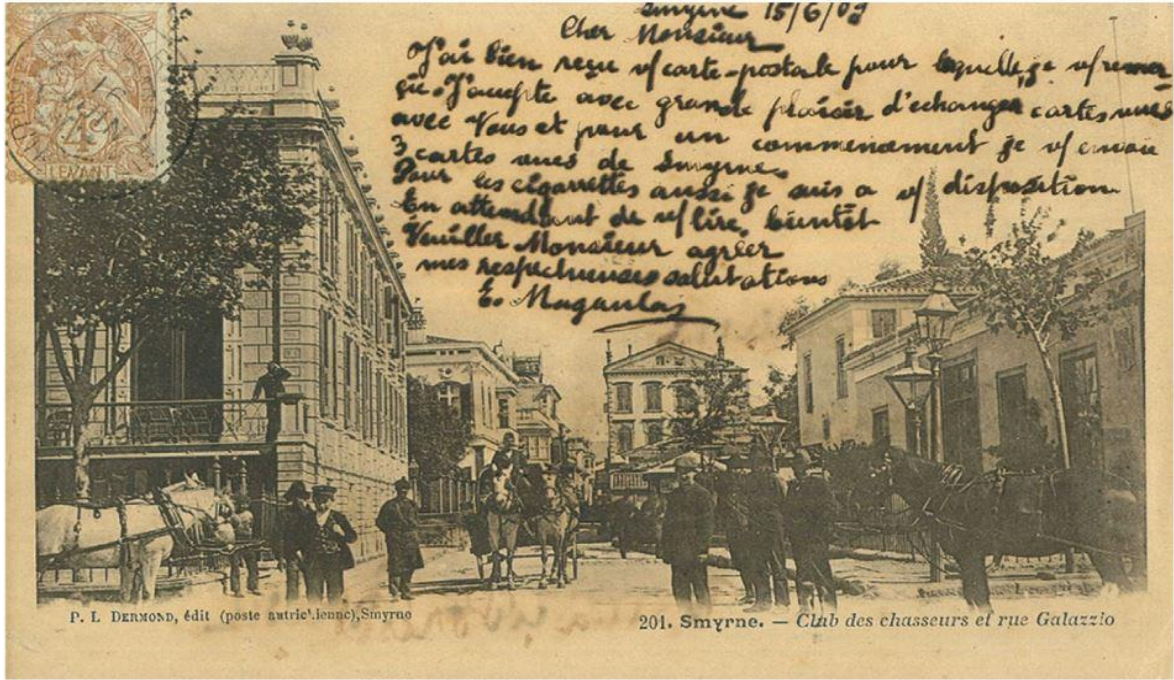

Şekil 4.27. Sporting Kulüp [60]

4.8.2.2. Avcılar Kulübü

19. yüzyılın sonlarından itibaren sayısı gittikçe artan kulüpler içinde en önemlilerinden biri olan Avcılar Kulübü, başta avcılık olmak üzere, pek çok farklı spor dallarında düzenlediği etkinlikler ile adından söz ettirmektedir (Şekil 4.28-4.29). Kordon'daki binasının önü, yüzme, yelkenli yarışları ve su sporu müsabakaları için başlangıç noktasıdır. Üyelerinin kent

içi ve kent dışında düzenledikleri geziler, kulübün önemli faaliyetlerindendir. Avcılar kulübü, Sporting Kulübü ile birlikte İzmir'in sportif ve sosyal faaliyetlerine yön veren kulüpler olmuşlardır. [61]

Şekil 4.28. İzmir, 19. yüzyıl sonları, Gallazio Caddesi'ndeki Avcılar Kulübü [61]

Şekil 4.29. Avcılar Kulübü [60]

Avcılar kulübü o sıralarda üyeleri arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu ikiye ayrılmıştır. Ayrılan iki grubun birer kulüp kurdukları bilinmektedir. Bu kulüpler “Avcılar Kulübü” ve “Yeni Avcılar Kulübü” olarak anılmıştır. [7]

Üç katlı olup yapı köşe parselde bulunmaktadır. Farklı tarihlerdeki görseller incelendiğinde ve diğer katlar ile en üst kat arasındaki üslup farklılığı gözetildiğinde yapının son katının sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Giriş katının altında bulunarak giriş kotunu yükselten kat ile birlikte toplam dört kattan oluştuğu söylenebilir. Yapıya ana giriş yapının önünde bulunan bahçeden sağlanmaktadır. Ortada bulunan merdiven ile ulaşılan geniş bir verandası bulunmaktadır. Verandada kullanılan vazo şeklindeki korkuluklar Barok üslubun bir esintisidir. Simetrik yapının ana girişi ortada konumlanmış ve plastırlar ile ön plana çıkarılmıştır. Bu kapının sağında ve solunda bulunan diğer kapılar daha geniş tutulmuştur.

Kapılara almaşık alınlıklar eşlik etmektedir. İkinci katta basık kemerli pencereler kullanılmıştır. Sonradan eklenen son kata geçiş kat silmeleri ile sağlanmıştır. Burada kullanılan Fransız işi pencereler ile balkonlara geçiş sağlamıştır. Pencereler almaşık alınlıklıdır. Balkon korkulukların Barok üslubun demir işi panoları kullanılmıştır. Binanın sokak cephesi de simetriktr. Giriş ortadan sağlanmıştır. Eşit aralıklar ile yerleştirilen kapılar ve pencerelerde ritmik ve hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır ve yapıdaki oda düzeni gizlenmiştir. Bu özellikleri Rönesans üslubundadır. Zemin katta dikdörtgen pencereler kullanılmıştır. İkinci katta basık kemerli pencereler kullanmıştır. Üçüncü katta ise almaşık alınlıklı pencereler kullanılmıştır. Barok üslubun babalı parapeti ve demir işi panoları kullanılmış, Rönesans'ın kilit unsuru olan gizli çatı kullanılmıştır. (Şekil 4.30-4.31)

Şekil 4.30. Avcılar Kulübü [60]

Şekil 4.31. Avcılar Kulübü [60]

4.8.3. Konaklama Yapıları:

4.8.3.1. Grand Huck Hotel

Günümüzde İzmir Merkez Posta Binası'nın bulunduğu yerde olan Grand Huck Otel, 1888 yılında yapılmış ve 19. yüzyılın sonlarında İzmir'in önemli ve ünlü otellerinden bir tanesidir (Şekil 4.32). Birinci Kordon Caddesi üzerinde yer alan otel, adını işletmecisi Berlinli Marie Huck'tan almıştır. İsmi bir süre sadece Grand Hotel olarak kullanılmıştır. Dünyanın farklı bölgelerinden İzmir'e gelen ziyaretçilerin sıklıkla tercih ettiği Grand Huck Hotel, misafirler için farklı dillerde rehberler, tercümanlar da sağlamıştır. Berlinli Madam Huck'un açtığı otel Alman kültürünün kentteki temsilcisi ve kente gelen Almanların da uğrak yeri olmuştur. Grand Huck Otel, Büyük İzmir Yangını sırasında tahrip olmuştur. [61] [59]

Şekil 4.32. İzmir Rıhtımı ve Grand Huck Otel, 19. yüzyıl. [61]

Yapının üst katları otel odalarına hizmet verirken zemin katta, resepsiyon ve lokanta bulunmaktadır. Yapı iki kat olarak projelendirilmiştir. Binanın yan cephesinde boylu boyunca uzanan Osmanlı Posta Bürosu bulunmaktadır. 1890'lı yıllarda iki kata imar izni verilmiş Kordon'a bu yıllarda bir kat daha yükseltme izni verilmiştir. Özellikle otel gibi büyük rant getiren yapılar bir kat daha yükselmiştir. Bu nedenle acele yapılan bu katlar mimari özenden yoksun olarak ekleniyor ve yapıların özellikleri ve görkemlerini zedelemiştir. [59]

Günümüzde İzmir Merkez Posta Binası'nın bulunduğu yerde olan Grand Huck Otel'in zemin katında Osmanlı Posta Bürosu bulunmaktadır ve dolayısıyla işlevde geçmişten günümüze bir sürdürülebilirlik söz konusudur. Üç katlı olan yapı köşe parselde bulunmaktadır. Rıhtım cephesi incelendiğinde simetrik olan yapı, ritmik ve hiyerarşik bir

düzen ile Rönesans üslubu okutur. Zemin katın bir kısmı posta bürosuna hizmet verdiği giriş kapıları bulundurmaktadır. Bu kapılar binanın tamamında kullanılan pencere ölçülerinde tutulup düzen bozulmamıştır. Zemin katta kemerli bir kapı ile yapıya giriş sağlanır. Zemin kat ve birinci kat sade bir kat silmesi ile geçilmiştir. Birinci katta Rönesans üslubunun ögesi olan, yatay ve düşey kayıtlı, almasıık alınlıklı pencereler kullanılmıştır. Yere kadar uzanan pencereler Rönesans üsluba ait vazo şeklinde korkuluklar ile desteklenmiştir. Pencere aralarında başlıklarında ağır bezemeler işlenmiş sütunçeler kullanılmıştır. Girişin üzerinde bir balkon bulunmaktadır. Balkonun korkulukları vazo şeklindeki korkuluklardır. Birinci kattan ikinci kata geçiş, öncesinde bulunan çatıdan arta kalan kornişler ile sağlanmıştır. İkinci katta yapının özelliklerini zedeleyen pencereler bulunmaktadır. Yine ortada bulunan balkon korkulukları bezemeli korkuluklardır. Rönesans üslubun kilit unsurlarından biri olan gizli çatı kullanılan yapıda çatı, sade bir parapet duvarı ile gizlenmiştir. Burada kullanılan kavisli kalkan duvarında büst bulunmaktadır. Yapı, sokak cephesinde ritmik ve hiyerarşik düzeni koruyarak rıhtım cephesindeki üslubunu bütün yapıda muhafaza etmiştir. Yapı, çok katlı oluşundan dolayı rıhtımda silueti etkileyen büyük yapılardandır (Şekil 4.33-4.35).

Şekil 4.33. İzmir Rıhtımı ve Grand Huck Otel, 19. yüzyıl. [61]

Şekil 4.34. Grand Huck Otel [60]

Şekil 4.35. Grand Huck Otel [60]

4.8.3.2. Hotel Smyrna Palace

Rıhtımda bulunan üç katlı otel yapısı önceleri farklı işlevlere hizmet vermek üzere inşa edilmiştir (Şekil 4.36). Zemin katta mağazalar, kafelere, servis birimleri yer alırken üst katta şirketlerin ofisleri yer almaktadır. İlerleyen yıllarda otel yapısına dönüştürülmüştür. Otel Naim Bey'e aittir ve 1922 yangınında yıkılmıştır. [60] (Şekil 4.37)

Şekil 4.36. Hotel Smyrna Palaca ve Grand Huck Hotel, Rubellin, 1890 [59]

Şekil 4.37. Hotel Smyrna Palace, Rubellin, 1900 [59]

Tek cephesi bulunan yapı, simetriktir. Yapının ana girişi, zemin katta simetri eksenine yerleştirilen demir kapı ile sağlanmaktadır. Ana girişin iki yanı kafelere ve mağazalara hizmet vermektedir. Zemin katta beşik kemerli kapılar bulunmaktadır. Mağaza kapıları geçirgen kullanılmakla beraber, eşit aralıklar ile yerleştirilmişlerdir ve belirli bir ritmik düzen içerisinde yer almaktadırlar. Yapıda kat geçişleri kat silmesi ile sağlanmıştır. Yapının üst katlarında simetri eksenine nişler yerleştirilmiştir. Bu nişlerde insan heykelleri bulunmaktadır. Pencere yatay ve dikeyde aynı eksendedirler. Bu katta Barok üslubun bir ögesi olan kırma alınlıklar ile bezenen pencerelerin bazıları yere kadar uzatılmıştır. Diğer katlarda olduğu gibi eşit aralıklar ile yerleştirilen pencereler, ritmik bir örüntü oluşturmuş ve hiyerarşi bulundurarak Rönesans üslubu okutmaktadır. Konsol olan balkonlarda demir işi pano korkuluklar kullanılmıştır. Son katta kütle geri çekilerek teraslar oluşturulmuştur. Terasta kullanılan tornalı korkuluklar Rönesans'ın öğelerindendir. Cephede dikeylik etkisi oluşturan sütunçelere yer verilmiştir. Üst örtüde kırma çatı kullanılmıştır. Çatıyı gizlemek için babalı parapet kullanılmıştır. Burada kullanılan babalar cephedeki sütunçelerin tamamlayıcısı niteliğindedir. (Şekil 4.38-4.39)

Şekil 4.38. Hotel Smyrna Palace [60]

Şekil 4.39. Hotel Smyrna Palace [60]

4.8.3.3. Grand Hotel Kraemer Palace

Avusturyalı J. Kraemer tarafından işletilen Grand Hotel Kraemer Palace, Birinci Kordon'daki en yüksek binaya sahipti (Şekil 4.40). Yapı ilk yapıldığında üç katı ile silüetteki yerini belli ederken ilerleyen yıllarda dördüncü katı da inşa edilmiştir. İzmir'in sosyal yaşantısında önemli bir noktada yer alan Kraemer Oteli, seçkin davetlilerin katıldığı balolar ve resepsiyonlar ile bilinirdi. Üst sınıfların tercih ettiği, pahalı ve lüks bir mekân olan otelde, İzmir'in sosyal ve kültürel hayatının bir başka önemli ve popüler mekânı olan Club Hellenique yer almaktaydı. Kraemer Oteli'nin yanında yer alan Kraemer Birahanesi, Kordon'daki sayısız kafe ve birahane arasında hiç kuşkusuz en meşhur işletmelerdendi. Birahane, İzmirlileri Avusturya'dan getirilen ithal binalar ile tanıştırmıştı. Burada İzmir'de üretilen binalar da tüketilmekteydi. Otel, hizmet verdiği süre içerisinde ünlü isimleri ağırlamıştır. Kentte henüz genel elektrik dağıtımının olmadığı dönemde kendine ait jeneratörü ve asansöre sahip olan ilk binaydı. Alt katının bir kısmında limana gelen gemilere gıda ve diğer malzemeleri temin eden bir işletme bulunmaktaydı. [61] [62] [59]

Şekil 4.40. Kraemer Palace, Üç Katlı İken, Rubellin, 1880 [59]

Kapladığı yüzey alanı ve 4 katlı oluşuyla büyük bir gabariye sahip olan Grand Hotel Kraemer Palace yapısı rıhtımda konumlanmış ve silueti büyük bir ölçüde etkilemiştir. Yapıldığında zaten üç katlı olan yapı incelendiğinde küçük üslup farklılıkları ve farklı tarihlerdeki görsellerden yola çıkarak son katın, sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapı simetrikidir. Belirli aralıklar iler yerleştirilen pencereler ve kapılar; düzenli, ritmik ve hiyerarşik oluşuyla Rönesans'ın izlerini taşır. Yapıya ana giriş simetri ekseninden, diğer bir deyişle tam ortasından sağlanmaktadır. Giriş kapısı demirdendir ve beşik kemerlidir. Cephe, yapının simetrisini, girişini irdeleyen sade sütunçeler mevcuttur. Giriş katında farklı bir cephe yüzeyi kullanılmıştır. Girişin iki yanında ticarethane olarak ayrılmış birimler mevcuttur. Bu birimlerin kendilerine ait girişleri olmakla birlikte yapının bütününe hâkim olan iki yanda bir simetri eksin daha mevcuttur. Bu ticarethanelerin girişleri de bu eksenlerde yer almaktadır. Giriş katın tamamına hâkim olan beşik kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Giriş katındaki pencereler diğer pencerelere oranla daha büyüktür. Katlar arası geçiş, sade kat silmeleri ile sağlanmaktadır. Birinci ve ikinci kat dil birliği içindedir. Yapının simetri eksenleri balkonlar ve bu balkonlara geçişi sağlayan kapılar yerleştirilmiştir. Pencereler ve kapılar basık kemerlidir. Balkonlarda Barok üslubun öğelerinden olan demir işi korkuluklar kullanılmıştır. Pencereler ve kapılar, kendini tamamlar nitelikte olup, zıtlık teşkil eden alınlıklar ile süslenmiştir. Üçüncü kat geçiş yapının eski üst örtüsünden kalan silme ile gerçekleşmiştir. Üçüncü kat diğer katlara göre daha sade yapılmıştır. Yapı ile üst örtü arasındaki geçiş korniş ile sağlanmıştır. Genel olarak sadeliğin hâkim olduğu binada Rönesans ve barok üsluba ait öğelerin izleri bulunmaktadır.

Yapının bitişiğinde bulunan birahane, kullanıla çelik ve cam yapı malzemesi ile şehirdeki ender yapılardan olup rıhtımdaki ve silüetteki yerini almıştır (Şekil 4.41-4.43).

Şekil 4.41. Kraemer Palace, Dört Katlı İken [61]

Şekil 4.42. Grand Hotel Kraemer Palace [60]

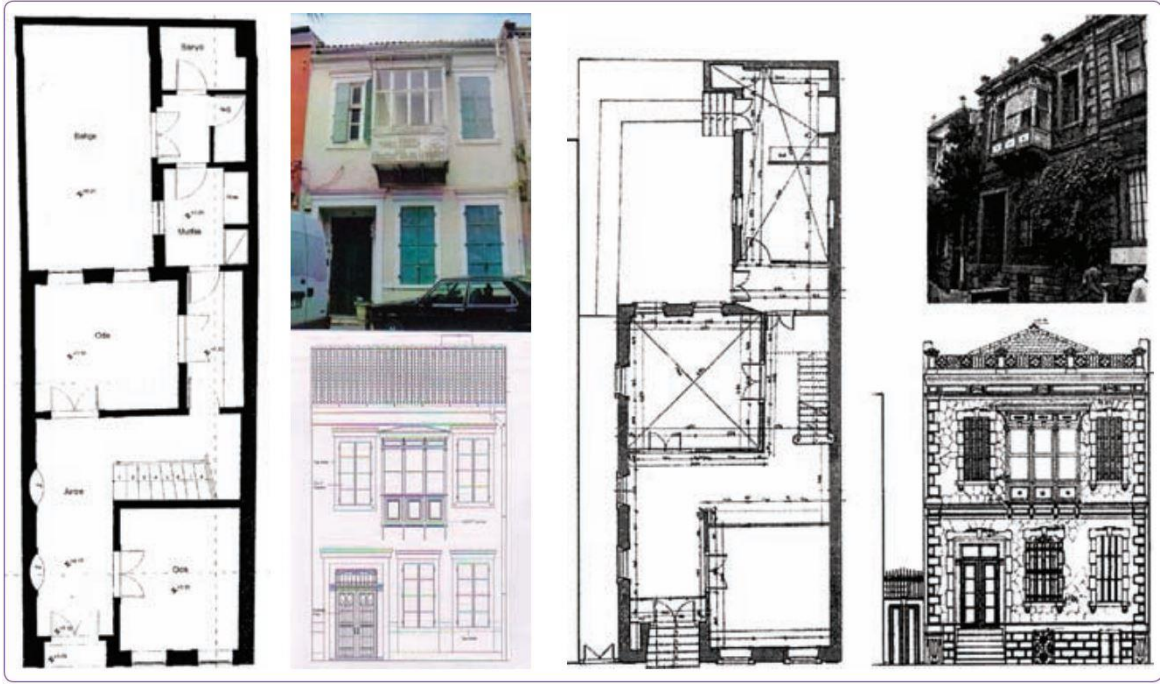
Şekil 4.43. Grand Hotel Kraemer Palace [60]

4.8.4. Konut Yapıları:

Bu evler bitişik nizamdadır. İki katlıdır ve ahşap cumbalı özellik gösterirler. Levanten evleri, taş veya tuğla malzemeden inşa edilmiş yığma yapılardır. Ahşaba göre daha maliyetli olmasına karşın yapı malzemesi olarak tercih edilmiştir (Şekil 4.44-4.45).

Şekil 4.44. Bella-Vue 19. yüzyılın sonları [61]

Şekil 4.45. Arka bahçeye uzanan servis birimlerinin olduğu plan tipleri ve cepheleri [63]

Cephelerin birer prestij unsuru olması sebebi ile yapı cepheleri oldukça süslemelidir. Cepheler sütunçeler ve silmeler gibi cephe elemanlarıyla bezenmiş ve böylelikle cephe kompozisyonları zenginleştirilmiştir. Pencereelerde, korkuluklarda, kapılarda ferforjeler kullanılmıştır. Pencereeler söveler ve rölyeflerle çevrelenmiştir. Kıрма çatının yanı sıra kullanılan teras çatılarda ise genel olarak alçı korkuluk tercih edilmiştir. Cumbalarda kullanılan giyotin pencerelerin altlarında süsleme panoları yer almaktadır. Konsollar dökme demirden payandalar ile desteklenmiştir. İç dönük değil daha çok sokağa açık bir cephe karakteri izlenmiştir. Cephe elemanlarında simetri gözetilse de plan tipolojisinden dolayı cepheler simetrik değildir. (Şekil 4.45)

Yapılara sokak üzerinde bulunan cephesinden girilmektedir. Girişin hemen yanında sokağa yönelen misafir odası bulunmaktadır. Plan tipolojilerine göre değişiklik gösteren merdiven, yine bu hol üzerinde yer almaktadır. İç bahçe kullanımı olan bu evlerde, bahçeye yönelen bir oturma odası yer almaktadır. Holün sonunda arka bahçeye uzanan servis mekânı yer

almaktadır. Burada; mutfak, banyo, tuvalet ve kiler bulunmaktadır. Üst katta bir hol ve bu hole açılan yatak odaları bulunmaktadır.

Genel olarak bahsi geçen Sakız tipi Levanten konutları dışında sadece Frenk Caddesi'nde bulunan konut tipleri bahsedilenden farklıdır. Frenk Caddesi bir ticaret bölgesidir. Ve bu cadde boyunca bulunan konut tipleri aynı zamanda bir ticarethanedir. Zemin katta ticarethane bulunmakla beraber yapının üst katı konuta hizmet vermektedir.(Şekil4.46)

Şekil 4.46. İzmir, Punta 1880 civarı [59]

4.8.5. Değerlendirme

Rıhtımın yapımıyla oluşan yapı adalarında, 19. yüzyılın sonlarında inşaatlar yapılmaya başlanmıştır. Şehrin sosyal merkezi ve vitrini olarak benimsenen rıhtım içerisinde dönemin ticari, sosyal gereksinimlerine yanıt veren yapılaşmalar oluşmuştur. Ticaret hacminde büyük

rol oynayan ve yatırımlarda bulunan Levanten toplumu, kendilerine yaşayış tarzlarını estetik değerler ve işlevsellik açısından yapılarına yansıtmışlardır. Oluşturdukları sinema ve tiyatro yapıları gibi eğlence fonksiyonlu alanlarla sosyal yaşamlarına kültürleriyle etkilemişlerdir. Yalnızca kendi kültürleri üzerine değil Osmanlı tebasını da farklı sosyalleşme aktiviteleriyle buluşturmuşlardır.

Şehre geliş amaçları ticaret yapmak olan Levantenlerin, şehre yaptıkları yatırımların büyük çoğunluğu ticaret yatırımları olmuştur ve kendilerine sağlanan çeşitli imtiyazlar sonucunda şehir ticaretinde değerli bir konuma ulaşmışlardır. Oluşturulan sosyal binalardan kulüp binaları dahil olmak üzere ticari kazançlar sonucunda yatırımlar yapmışlar. Kulüplerde devam ettirdikleri sosyal aktivitelerin birinci amaçlarından birisi çeşitli insanlar ile tanışıp kendilerine farklı ticaret ağlarında yer bulmaktır. Ayrıca bu sosyal kulüp içerisine girebilmek için belli başlı zorunluluklar istenmesi de bunun göstergelerinden birisidir. Kente yapılan otellerin de yine aynı amaçla şehre ziyarete gelen misafir yatırımcıları rahat ettirebilmek için ticari nedenlerle oluşturulduğu söylenebilir.

Rıhtım üzerinde inşa edilen binaların önemli çoğunluğu sosyal aktiviteler için kullanılmaktadır. Bunun sonucunda kentte kafe, restoran, sinema, tiyatro, sosyal kulüpler, otel binalarındaki yüksek oranda artış gözlemlenmektedir. Yapılarda en fazla artış otel binalarında gözlemlenmektedir. Otel binaları kat sayısı açısından diğer binalardan yüksek olmakla birlikte şehir silüetini gabarileriyle en fazla etkileyen yapılarıdır. Rıhtımda inşa edilmiş yapıların büyük çoğunluğu diğer yapılardan yüksek inşa edilmiştir. Bu nedenle, arkada bıraktıkları yapıları gölgede bırakmışlardır. Planlanmış yapı adalarına bağlı olarak düzenli inşa edilen bu yapılar sayesinde düzenli bir silüet elde edilmiştir. Arkada kalan binaların düzensiz duruşu gizlemişlerdir. Levanten yapılarında gözlemlenen üsluplar, dönemin Avrupa genelinde baskın olan üsluplardır. Barok, Rönesans, Art Nouveau, Romanesk, Neoklasik gibi yaşamlarının, Avrupalı kimliklerinin yansıması şeklinde şehir vitrininde yer edinmiştir. (Tablo 4.1)

Tablo 4.1. İzmir Levanten Yapıları

Yapı Adı	İşlev	Konum	Yapılış Tarihi	Üslup	Kat Adedi	Yapı Sahibi
Kraemer Tiyatrosu	Tiyatro	*Kordon *Ara Parsel *Kıyı Hattı 	1880	*Cam, Demir, Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı *Art Nouveau	Z+1 	Kreamer Kardeşler
Pathe Sineması	Sinema	*Kordon *Ara Parsel *Kıyı Hattı 	1909	*Cam, Demir, Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı *Art Nouveau	Z+1 	Kreamer Kardeşler
İzmir Tiyatrosu	Tiyatro	*Kordon *Ara Parsel *Kıyı Hattı 	1886-1911	*Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı *Art Nouveau	Z+2 	*Charles Missir *Mimar: Ignatius Vafeiadis
Sporting Kulüp	Kulüp ve Tiyatro	*Kordon *Köşe Parsel *Kıyı Hattı 	1894-1898	*Rönesans, Romanesk *Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı	Z+1 	Elie Jules Guiffray (Fransız)

Avcılar Kulübü	Kulüp	*Kordon *Köşe Parsel *Kıyı Hattı 	1894	*Barok *Art Nouveau, Rönesans *Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı	Z+3 	
Grand Huck Hotel	Otel	*Kordon *Köşe Parsel *Kıyı Hattı 	1888	*Rönesans *Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı	Z+2 	
Hotel Smyrna Palace	Otel	*Kordon *Ara Parsel *Kıyı Hattı 	1895 Öncesi	*Barok, Rönesans *Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı	Z+2 	
Grand Hotel Kraemer Palace	Otel	*Kordon *Ara Parsel *Kıyı Hattı 	1895 Öncesi	*Barok, Rönesans *Taş Yapı Malzemesi *Simetrik yapı tasarımı	Z+3 	J. Kraemer

5. SONUÇ

Kuruluşu eski çağlara tarihlenen İzmir, özellikle 19. yüzyılda Akdeniz gözde liman kentlerinden biri olarak en parlak dönemini yaşamıştır. Bu kozmopolit liman kentinde Levantenler hem İzmir'in renkli ve çeşitli nüfusunun bir parçası olmuş hem de kentin sosyal ve fiziksel yapısının biçimlenmesinde rol oynamışlardır. İzmir'e gelmelerinin en temel sebebi ticaret hacmi istemi ve pazar arayışı olan Levantenler İzmir'de ticaret hacmini büyütmüş, ekonomik ve sosyal hayatı olumlu yönde etkileyerek kentin 19. yüzyıl Akdeniz limanları arasında öne çıkmasına katkıda bulunmuşlardır.

Kentteki Levanten yaşamının, kentin ortaçağda yeniden Bizans hâkimiyetine girmesi ile başladığı söylenebilir. Bu dönemde kent Cenevizli ve Venedikli Avrupalıların, diğer bir deyişle o dönemin Levantenlerinin dikkatini çekmiştir. Kentte kıyı şeridinde yerleşen Levantenler özetle kentin Liman Kalesi bölgesinde hâkimiyet kurmuşlardır. Kente hâkim Müslüman Türk nüfusun Kadifekale ve çevresinde yerleştiği ve Avrupalı unsurların deniz kıyısında Liman Kalesi civarında konumlandığı kentin ikili yapısı Osmanlı'nın son dönemine kadar izlenebilmektedir. 1922 Büyük İzmir Yangını ile büyük ölçüde tahrip olan kent formu ve dokusu Cumhuriyet sonrası yeniden yapılandırılmıştır.

Levantenlerin kentteki en etkin dönemi 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir. Özellikle mülk edinme haklarını elde ettikten sonra kente büyük ölçekte yatırımlarda da bulunarak kent çehresinin biçimlenmesini etkilemişlerdir. Denizin doldurulduğu rıhtım inşaatından sonra, burada yaptıkları yatırımlar ve imar faaliyetleriyle kentin hızla değişim ve gelişim göstermesine katkıda bulunmuşlardır. Bu süreç 1876 ile 1922 yılları arasında kısa bir dönemde gerçekleşmiştir. 1905 İzmir haritası ve yaklaşık bu yıllara tarihlenen kentin rıhtım boyunca silüetini gösteren fotoğraflar; 1922 yangını öncesi kent merkezi, rıhtım yapıları, Levanten Mahallesi'nin zarar görmeden önceki durumlarını büyük ölçüde göstermektedir. Günümüzde sadece kıyı şeridinin hemen arkasında konumlanan sokaklarda yangından etkilenmemiş Levanten konutları bulunduğu söylenebilir.

19. yüzyıl kent formu sırasıyla 1856 tarihli Storari, 1876 Saad, 1885 Georgiades, 1892-1895 Brockhaus, 1895 Murrays, 1902 Meyers Leipzig ve 1905 Baedeker haritaları üzerinden incelenmiştir. Bunlar arasında kent formunun biçimlenmesinde ve Levantenlerin yaşam alanlarının mekânsal dönüşümünde dikkate değer farklılıkları içeren 1856, 1876 ve 1905 haritaları daha ayrıntılı değerlendirilmiştir. Bu kaynaklara ek olarak İzmir'in döneme dair

kartpostallar, fotoğraflar gibi görsel tasvirleri ve gezginlerin notlarındaki yazılı anlatılarla desteklenerek, kentin ana hatlarıyla morfolojik değerlendirilmesi yapılmıştır. Özellikle Levanten Mahallesi daha ayrıntılı olarak, kronolojik gelişimine göre önce Frenk Caddesi sonra rıhtım üzerinden incelenmiştir. Frenk Caddesi ve sonra rıhtım İzmir'in kozmopolit ve Avrupalı çehresi, sosyal yaşamının merkezi olmuştur.

1856 Storari haritasında izlenebileceği üzere Frenk Caddesi; kafeleri, barları, restoranları ve depoları ile aynı zamanda ticaret hayatının da merkezini oluşturmuştur. Bu bölge konut-ticaret bütünleşik yapıları ile yeni bir yapı tipolojisine de ev sahipliği yapmıştır. Frenk Caddesi'nin, Levanten Mahallesi'nin birbirini dik kesen ulaşım ağının toplayıcısı ve birleştiricisi olduğu söylenebilir. Dikdörtgen formda olan yapı adaların zamanla kendiliğinden oluşmuştur. Frenk Caddesi kıyıya paralellik teşkil etmektedir. Yapı adaları Frenk Caddesi'nde kıyıya doğru uzanarak gelişmektedir. Yapı adaları oldukça uzun ve yine oldukça dar bir formdadır.

1876 rıhtım inşası ile birlikte yeni sosyal merkez rıhtım olmuştur. Restoranlar, kafeler, barlar, sinemalar, tiyatrolar ve sosyal kulüpler burada yer bulmuştur. Frenk Caddesi örneklerine benzer ticaret konut karma kullanımı burada da izlenebilmektedir. Rıhtım inşası ile yeni yapı adalarına yer açılmıştır. Bu sefer planlanan yapı adaları daha düzgün dikdörtgen formlara kavuşmuştur. Yapı adaları öncesinde kısa kenarları kıyıya paralelken yeni yapı adalarında uzun kenarlar kıyıya paralellik oluşturmuştur. Ulaşım ağları birbirini dik kesmiştir.

1905'te kent neredeyse son görüntüsünü almıştır. Özellikle rıhtım üzerinde yeni binalar inşa edilmiş ve böylece kentin kalıcı silueti oluşmuştur. Bu gelişmeler 1876'da yapılan plan üzerine gerçekleşmiştir. Kentin planlanan ulaşım ağında, sokak örüntüsünde dikkat çekici bir değişiklik izlenmemektedir.

İzmir Kordon boyundaki başlıca Levanten yapı örnekleri incelediğinde, fonksiyonları, malzemeleri ve mimarileri açısından Batılı yaklaşım ve üsluplar okunmaktadır. Fonksiyon bakımından incelendiğinde; tiyatro, sinema, kafe, sosyal kulüp binalarının, Osmanlı sosyal yaşamına ve kültürüne yapısına ait olmadığı söylenebilir. Yeni işlevler ve onlara ev sahipliği yapan bu binalar Osmanlı Türk toplumuna yabancı olduğu farklı sanat dallarıyla tanışma olanağını sunmuştur. Mekânsal kurgusuyla çağdaşı Avrupa'nın mimari eğilimlerini örnekleyen binaların yapı malzemesinde genellikle taş kullanılmıştır. Üslup olarak

incelendiğinde; Art Nouveau, Rönesans, Barok, Romanesk gibi akımlarla karşılaşmaktadır. Binalar incelenirken öğeleri ayrı ayrı akımlar üzerinden ele alınmış olsa da genelinde Avrupa kökenli yeniden canlandırmacı üsluplar söz konusudur. Özellikle kentin vitrini gibi olan rıhtımda bulunan bu binalar gösterişli yapıları ile liman kenti olan İzmir'in denizden gelen misafirlerini selamlamıştır. Mimarlık tarihi açısından önemli olabilecek bu binalar, geçmişten geleceğe varlıklarını sürdürememiş, 1922'de çıkan büyük İzmir yangını sonucu şehrin büyük bir kısmı ile birlikte tarihe gömülmüştür.

Osmanlı'nın çöküş döneminde İzmir liman kentinin en parlak dönemlerini yaşaması söz konusudur. Bunun başlıca sebeplerinden biri Levanten toplumdur. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı imtiyazlar sayesinde Levantenler kentteki uluslararası ticaret ağının büyük kısmına sahiptir. Ticaret faaliyetlerini arttırmak ve kolaylaştırmak için şehre büyük yatırımlar yapmışlar, rıhtım ve demiryollarının inşasına öncülük etmiş, desteklemişlerdir. Böylelikle, İzmir'in Akdeniz liman kentleri arasında öne çıkmasında önemli rol oynamışlardır. Kendi yaşam çevrelerinde günlük yaşam pratiklerini, biçimlerini yansıtacak şekilde kent dokusunda morfolojiyle ayrılan kendi mahallelerini kurmuşlardır.

Kenti ziyaret eden Lamartine “İzmir, Marsilya'nın Küçük Asya kıyılarındaki bir örneği; Paris-Londra benzeri yaşam süren Avrupalı konsolos ve bankerleri olan büyük, şirin bir ticaret merkezi” olarak anlatmaktadır. (Lamartin'den alıntı, [41, p. 144]).

Bu tez çalışması 19. yüzyıl İzmir Levantenleri ve İzmir kent morfolojisine etkisini irdelemektedir. Özellikle, Levanten Mahallesi diğer bir deyişle kıyı hattı boyunca uzanan Frenk Mahallesi ve yakın çevresi tezde detaylı bir şekilde ele alınmış ve tartışılmıştır. Günümüze yangın sonrası fiziksel izlerinin çoğunlukla ulaşamadığı Levanten Mahallesi ve çevresinin gelişim ve değişimi kent ölçeğinden yapı ölçeğine 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyılın başına tarihlenen başta haritalar, kent planları olmak üzere fotoğraflar gibi görsel belgeler ve gezi notları gibi yazılı kent tasvirlerinden faydalanılarak irdelenmiştir. Mevcut literatürde yer alan İzmir Levantenleri üzerine sosyal tarih araştırmalarına ve İzmir kent morfolojisine odaklanan kent ve mimarlık araştırmalarına ek olarak bu çalışma İzmir'de fiziksel yapının biçimlenmesinde Levanten kültürünün etkisini çözümlemeye ve bunu makroformdan başlanarak mikroforma kadar değerlendirmeye odaklanmıştır.

Denilebilir ki, bu tez çalışmasının devamında, kentin önde gelen Levanten ailelerine ve bunların mekânsal üretime etkisini daha detaylı irdeleyen, kişisel tarihler üzerinden kentin tarihini okumaya yoğunlaşan çalışmalar yapılabilir. Diğer taraftan bu tez çalışmasına benzer araştırma yöntemi ve kaynakları kullanarak İzmir kent tarihi araştırmalarına katkıda bulunmak üzere, Levantenler gibi kentin renkli nüfusunu oluşturan diğer etnik gruplara yoğunlaşan ve bunun kent morfolojisindeki olası etkisini tartışan çalışmalar olabilir. Son olarak, İzmir gibi kozmopolit liman kentleri, kent nüfusunu oluşturan unsurlar ve bunların parçası oldukları kentlerin biçimlenmesine, mekânsal gelişim ve dönüşümlerine olası etkileri bağlamında değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- [1] İ. Gürhan, «Levanten Kültürünün 19. Yüzyıl İzmir Kent Formu Ve Dokusunda İzleri,» %1 içinde *5th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism*, 2022.
- [2] C. İ. Gençer, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir Ve Selanik'Teki Kentsel Ve Mimari Değişim*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2012.
- [3] C. Bilsel, «Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Liman Kenti İzmir'de Kültürler, Mekan Üretim Biçimleri ve Kent Mekanının Dönüşümü,» %1 içinde *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı; Uluslar Arası Bir Miras*, İstanbul, Y.E.M. Yayınları, 2000.
- [4] C. Birsal, «Kent Tarihi Araştırmalarında Mekanbilimsel Bir Yaklaşım: Batıda Ve Türkiye'de Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Öncüleri,» %1 içinde *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, Mersin, 2015.
- [5] M. Yıldız, «İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme,» *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, pp. 36-54, 2012.
- [6] P. D. Ç. Atay, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Planları*.
- [7] R. Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2000.
- [8] S. Narin, *İzmir Levantenleri Ve Kültürel Etkileri*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 2012.
- [9] H. B. Akkurt, *19. YÜZYIL BATILILAŞMA KESİTİNDE, BORNOVA VE BUCA LEVANTEN KÖŞKLERİ MEKANSAL KİMLİĞİNİN İRDELENMESİ*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.
- [10] T. Ünlü, «Mekanın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji,» %1 içinde *"Değişkent" Değişen Kent, Mekan ve Biçim*, İstanbul, 2018.
- [11] F. Yılmaz ve S. Yetkin , *İzmir Kent Tarihi*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2002.

- [12] T. Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.
- [13] Ş. Beygu, *Üç İzmir*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992.
- [14] E. Canpolat, «Kuruluşundan Bizans Dönemi Sonuna Kadar İzmir,» %1 içinde *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, pp. 11-32.
- [15] M. Daş, «Ortaçağ'da İzmir,» %1 içinde *İzmir Kent Tarihi*, İzmir, Devajans, 2009, pp. 41-54.
- [16] İzmir İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir, 2009.
- [17] İ. Ortaylı, «Levantenler,» %1 içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- [18] J. Michaud ve J. Poujoulat, *İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830*, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.
- [19] U. Tanyeli, «Çağdaş İzmir'in Mimarlık Serüveni,» %1 içinde *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, pp. 327-340.
- [20] G. Poulimenos. [Çevrimiçi]. Available: gpoulimenos.info [Erişildi: 29 03 2022].
- [21] J.-L. M. V. Z. Didier Laroche, *Le Corbusier Türkiye'de: İzmir Nazım Planı 1939 - 1949*, 2020.
- [22] A. Bayraktar, «Le Corbusier'Nin Bir Şehir Planı Önerisi,» %1 içinde *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, pp. 323-326.
- [23] B. Şenocak, *Levant'ın Yıldızı İzmir*, İzmir: Şenocak Kültür Yayınları, 2008.
- [24] B. Ana, C.14, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989.
- [25] E. Eldem, *6–8 Mart 1998 tarihinde Ege Üniversitesi'nde, İzmir'de Avrupa Öğrencileri Genel Forumu'nda yaptığı "Levantenler ya da Avrupalılar" toplantısı panel metni*, İzmir, 1998.
- [26] E. Eldem, «Levanten Kelimesi Üzerine,» %1 içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2006.

- [27] Türk Ansiklopedisi, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- [28] Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul: Ötüken, 1985.
- [29] M. Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Pınar Yayınları, 2005.
- [30] İ. Ortaylı, «Levantenler,» %1 içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2006.
- [31] S. Akarsu, *Levantenlerin Toplumsal Konumu: İzmir*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.
- [32] D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- [33] B. Üsdiken, «Pera’da Levantines, Marranes ve Yabancılar,» %1 içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006, pp. 71-118.
- [34] R. Oban, Çakıcıoğlu, «Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme,» *TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*, pp. 338-355, 2007.
- [35] E. Eldem, "Capitulations and Western Trade" In *The Cambridge History of Turkey*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- [36] D. Goofman, «"İzmir; Köyden Kolanyal Liman Kentine",» %1 içinde *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir, İstanbul*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- [37] F. Erpi, *Buca’da Konut Mimarisi (1938-1934)*, Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1985.
- [38] M. C. Smyrnelis, «İzmir’de Avrupalı Koloniler ve etnik-dini Cemaatlaer, Birlikte Var Olma ve Toplumsallık Ağları,» *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak*, pp. 209-234, 2000.
- [39] Ş. Yorulmaz, *İzmir Basınında Levantenler (19.yüzyılın 2.yarısı)*, İzmir: İzmir: Dokuz Eylül Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları., 1988.

- [40] Z. N. Simer, *Impacts Of A Levantine Bourgeois Family; The “Whittalls” In The 19Th Century Ottoman Empire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014.
- [41] P. İlhan, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler Ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Dönemin'De İzmir: 1608-1918*, İzmir: İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- [42] H. İ. Alpaslan, «Osmanlı Dönemi İzmir’Nde Milletlerin Sosyo-Ekonomik Konumlarındaki Değişimlerin Yerleşim Dokusuna Etkileri,» *Ege Coğrafya Dergisi*, pp. 25-35, 2012.
- [43] K.A.A.M, *Smyrna/Metropolis of the Asia Minor Greeks*, Asimos: Ephesus Publishing, 2001.
- [44] D. Özkut, *A Guideline For Conservation of Historical Commercial Center "Punta" in İzmir*, Ankara: O.D.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997.
- [45] K. Moral, *A New Proposal For Bringing a New Use to Old Section of Alsancak A Case Study For Levantine Houses*, İzmir: D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 1990.
- [46] B. Ayan, *Kent Morfolojisini Etkileyen Nedenler Ve Eminönü Tarihi Yarımada Bölgesinin İstanbul Ulaşımına Etkileri*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, 2010.
- [47] *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 1983.
- [48] K. Eskidemir, *Kent Morfolojisi Ve Kültür: Anadolu Ve İtalya Kentleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2016.
- [49] A. V. Moudon, «Urban Morphology As An Emerging İnterdisciplinary Field,» *Urban Morphology*, pp. 3-10, 1997.
- [50] E. M. Wilkinson ve L. A. Willoughby, *Goethe, Poet and Thinker*, London: Edward Arnold, 1962.
- [51] F. P. Gözek, *İstanbul Bahçeşehir Yerleşiminin Morfoojik Olarak İncelenmesi*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2012.

- [52] J. W. R. Whiteland, «British urban morphology: the Conzenian tradition,» *Urban Morphology*, pp. 103-109, 2001.
- [53] N. Marzot, «The study of urban form in Italy,» *Urban Morphology*, pp. 59-73, 2002.
- [54] K. A. Frank ve L. H. Schneekloth, *Ordering Space: Types in Architecture and*, New York.
- [55] S. Z. Sayek, *Ottoman İzmir, The Rise Of Cosmopolitan Port, 1840-1880*, London: University Of Minnesota Press, 2012.
- [56] F. Yılmaz ve S. Yetkin, *İzmir Kartpostalları 1900*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- [57] E. Berber, *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008.
- [58] R. Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, İstanbul: Literatür Yayınları, 2011.
- [59] A. Abut, *19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları*, İstanbul: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Estitüsü, 1997.
- [60] M. Yavuz ve Ç. Güneş, «İzmiş Time Machine,» [Çevrimiçi]. Available: izmirtimemachine.com.
- [61] O. Eryeşil ve Ç. Çıldır, *İzmir Levanteleri Sergisi*, Apikam, 2020.
- [62] A. Yentürk, *Bir Osmanlı Kentinin Modernleşme Adımları 19. Yüzyılda İzmir*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş., 2017.
- [63] Ş. Çıkış, *'Modern Konut' Olarak XIX. Yüzyıl İzmir Konutu: Biçimsel Ve Kavramsal Ortaklıklar*, 2009.